

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Dr. Papp Attila

Jogász¹

A magyar népbíráskodás, illetve népbíróági jog és az 1989. évi alkotmánymódosítások

A tanulmány elsődleges célja népbíróági jogunk összevetése az 1989. évi rendszerváltó Alkotmány² rendelkezéseivel - normáival, úgy is fogalmazhatnánk, hogy a vizsgálatunk tárgya, központi eleme „a népbíróági jog az 1989. évi rendszerváltó Alkotmány tükrében”.³ A vizsgált témakör alapos elemzése és az összefüggések felismerhetősége érdekében azonban bemutatni szándékozom a magyar népbíróági jog jogtörténeti előzményeit, a megalkotásához vezető körülményeket, a korszak nemzetközi „környezetét”, valamint röviden ismertetni fogom a népbíróági rendszerünk felépítését, elvi működését is.⁴

Bevezető gondolatok

„Iskolákban fogják tanítani a magyar háborús főbűnösök perét” - hirdette a vezércikk főcíme 1946.

január 5. napján.⁵ Dr. Ries István igazságügyminiszter ígérte ezt ezelőtt több mint fél évszázada.

¹ A szerző témavezetője dr. Tilk Péter (PhD), a Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszékének docense volt. A szerző 2004 és 2007 között a PTE ÁJK Igazságügyi Úgyintéző Főiskolai Szakán szerzett jeles diplomát, majd 2007 őszétől pedig a PTE ÁJK Jogász Szakának volt a levelezős hallgatója, ahol 2012 januárjában szerezte meg *cum laude* minősítésű jogász diplomáját.

² 1949. évi XX. törvény

³ A rendszerváltás kezdetét jelentő alkotmánymódosítás az 1989. évi XXXI. törvény volt.

⁴ Felhasználásra került még a tanulmányban idézett műveken kívül a következő szakirodalom: Tóth J. Zoltán: *A halálbüntetésre vonatkozó magyarországi szabályozás a rendes és a rendkívüli büntetőjogban a II. világháborút követő években, valamint az államszocializmus első évtizedében*. Miskolci Jogi Szemle, 3. évfolyam (2008) 1. szám. Az általam vizsgált és felhasznált nemzetgyűlési iratok - az *Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója* valamint a *Nemzetgyűlés Naplója* - feltalálási helyei az Országgyűlés Könyvtára, illetve a Magyar Országos Levéltár. Ezen kívül bőségesen idéz ilyen jegyzőkönyveket még egy részletes és pontos tanulmánykötet, minek címe: *A magyar parlament 1944 - 1949*. Gulliver Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft., Budapest 1991. Balogh Sándor egyetemi tanár szakmai irányításával készítették 20 évvel ezelőtt olyan fiatal történészek, akik mára már szintén egyetemi tanárokká lettek. Ők tehát: Feitl István, Föglein Gizella, Palasik Mária, Szerencsés Károly, Földesi Margit, Tombor László, Baráth Magdolna és Hubai László. A Budapesten működő népbíróági tanácsok (Budapesti Népbíróság) ügyiratainak feltalálási helye a BFL (Budapest Főváros Levéltára), míg a Népbíróságok Országos Tanácsa iratai a MOL (Magyar Országos Levéltár). A vidéken működő népbíróságok iratainak a feltalálási helye pedig mindig a megye szerint illetékes megyei levéltár. Így például a nagykanizsai és a zalaegerszegi népbíróságok iratai a Zala Megyei Levéltárban vannak elhelyezve. Néhány ügyirat fellelhető még az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL), valamint a Történeti Hivatalban (TH) is. A tanulmányban - a saját kutatásaim mellett - felhasználtam egyes, dr. Lukács Tibor által közölt népbíróági iratokat is. Lukács kötetének címe: Dr. Lukács Tibor: *A magyar népbíróági jog és a népbíróságok (1945-1950)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó - Zrínyi Kiadó, Budapest 1979.

⁵ *Népbíróági Közlöny*. II. évfolyam 1. szám (1946. január 5.) 1. o. A *Népbíróági Közlöny*, az Igazságügyminisztérium hivatalos lapja 1945. november 8. napján jelent meg először (I. évfolyam 1. szám). A hetenként megjelenő szaklap ismertette az ítélkezési gyakorlatot, foglalkozott a különböző népbíróságok és a Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) ítéleteivel, valamint a Népbírószék vádirataival is, illetve a NOT elvi jelentőségű állásfoglalásainak közzétételével igyekezett az egységes népbíróági ítélkezési gyakorlat kialakítását elősegíteni. Aktuális híreket és információkat, riportokat, beszélgetéseket is leközlöttek a Népbíróság hivatalos lapjában, de közzétették például a kitűzött tárgyalások jegyzékét is, azzal a céllal, hogy aki az ügyben információval tud szolgálni, vagy pedig egyébként kíváncsi az adott büntetőperre, akkor az megjelenhessen a népbíróági tárgyaláson, ami tehát főszabály szerint nyilvános volt. A *Népbíróági Közlöny* a Magyar Igazságügyminisztérium sajtó osztálya gondozásában, illetve Hajdu Endre felelős szerkesztésében és kiadásában jelent meg. Már az első számban pontosan megjelölték a lap célkitűzéseit is: „A napilapok szűkreszabott terjedelme miatt nem tudják megfelelő mértékben figyelemmel kísérni és ismertetni a népbíróságok, népbírószékek munkáját. Pedig a súlyos gazdasági és politikai kérdések mellett a legfontosabb probléma, hogy a reakció bűnősei: a lélekmérgezők, a népbolondítók és gyilkosok egyaránt elnyerik-e méltó büntetésüket és kiközösítik-e őket a társadalomból. Mert az új demokratikus berendezkedés enélkül sohasem valósulhat meg. A népbíróság tehát a demokratikus államrendezkedés alapja, amelynek működése már ezért is különös figyelmet érdemel. De a bűncselekmények megtorlásán túl a népbíróságokon a történelmet írják... A népbíróságoknak ezt a kettős munkásságát közérdek mindenki elé tárni. Ezt a feladatot akarja elvégezni a Népbíróági Közlöny.” A Népbíróági Közlöny 1946. október 3. napjától kezdve *Ítélet* címmel jelent meg. A lap már az első számában tanúbizonyságot tett szélesebb „érdeklődési köréről”, hiszen nemcsak a háborús és népellenes bűnösök ügyeivel

Nem így történt. Mára már a jogászok többsége sem ismeri se a II. világháború magyar bűnösei felett ítélező népbírósi rendszerünket, se a vádképviselőt ellátó népügyészséget, sem pedig azok működését, mint ahogy a népbírósi jogunkat sem. Laikus körökben még rosszabb a helyzet, és a történészekon kívül az embereknek tulajdonképpen fogalmuk sincs ezekről az intézményekről.

A témakörrel már az egypártrendszerben sem foglalkoztak kellően. Gárdos Miklós így figyelmeztetett az 1970-es évek elején: „Az általános iskolák nyolcadik osztályos tanulói számára kiadott tankönyvek alig ejtenek szót a háborús és népellenes bűncselekményekről és azok elkövetőiről.”⁶ Gárdos így folytatja: „Nem kell különleges kísérletezgetés, akármelyik gimnázium negyedik osztályában megkérdezhetjük a tizennyolc évest, akármelyik üzemben, hivatalban a húszesztendő munkást vagy tisztviselőt, mit tud a magyar háborús bűnösökről, a népbírósról, a felelet az idézett könyvek anyagánál is soványabb lesz.”⁷

Ugyanis már a hetvenes években, a *Magyarország története* című kétkötetes, igényesnek nevezhető műben is mindössze annyi volt olvasható a témáról, hogy a baloldal kényszerítő nyomására a kormány rendeletet alkotott a népbíróságok felállításáról. Az *Új Magyar Lexikon* pedig ezeket az intézményeket mindössze öt és fél sorban ismertette.

1. A „bűnös” háború felelősei feletti ítélezés gondolatának megjelenése

A bűnös, azaz a támadó háborúért felelős személyek elleni eljárás és megbüntetésük gondolata nem a második világháború idején fogalmazódott meg először. Már negyed évszázaddal korábban felmerült erre az igény, amikor az első világháború borzalmaival, pusztításával szembesültek a korszak vezetői, politikusai. Kevésbé ismert, de az a tény, hogy a magyarok e kérdésben is élen jártak, jól tükrözi a korszakokon átívelő magas magyar jogászai színvonalat.

A háborús bűnösök felelősségre vonására tett első kísérletek említésre érdemesek annál inkább is, minthogy már az első jogi próbálkozás is visszaható erőt tulajdonított magának, illetve ezt az elvet értelemszerűen megfogalmazta, óhatatlanul is áttörve ezzel a *nullum crimen sine lege - nulla poena sine lege* elvét. Az I. Magyar Köztársaság időszakában megalkotott 1919:XXIII. Néptörvényt „a háborúval kapcsolatban felelős személyek elleni eljárás előkészítéséről” 1919. március 2. napján

foglalkozott most már, hanem lakásbírósi, polgári peres bírósi, valamint kúriai döntéseket is ismertetett és kommentált. Azt, hogy az *Ítélet* a Népbírósi Közlöny elődjének, önmagát pedig annak utódjának tekintette, jól példázza az is, hogy ez az 1946. október 3. napi első szám folyamatos lajstromozással, mint a Népbírósi Közlöny II. évfolyam 38. száma jelent meg. Az új néven megjelenő szaklapnak sem a kiadója, sem pedig a felelős szerkesztője nem változott, és az első számban közzétett nyilatkozat szerint a lap „programja”, a célkitűzése is változatlan maradt: „Ezután is a demokrácia, az egyenlő jog és igazság védőpajzsa kíván maradni, csupán témakörét szélesíti még jobban minden olyan jelenségre, amely jogi, társadalmi vagy szociális téren az új, változott idők kapcsán a közéletben jelentkezik. Nemcsak ítéleteket közöl, ha kell ítéletet is mond.”.

⁶ Gárdos Miklós: *Nemzetvesztők*. Táncsics Könyvkiadó, Budapest 1971. 248. o.

⁷ Gárdos Miklós: i. m. 249. o.

hirdették ki. Az ez alapján meghatározott felelősségre vonási eljárás nem a bírósági szervezetben folyt volna, és a *perbefogást* is csak a *Nemzeti Tanács Intéző Bizottsága* rendelhette volna el, vagyis egy olyan vádlói funkcióval találkozunk, aminek intézését elvonták az ügyészi szervezettől. A vizsgálatot ugyan egy kijelölt bíró végezte volna, de ő nem határozhatott a vizsgálat megszüntetéséről vagy befejezéséről. Minden fontos kérdésben – így például a vád alá helyezés feletti *határozathozatalban* is – pedig a *Nemzetgyűlés* döntött volna, és az ítélezés joga is ezt a szervet illette meg. Viszont az egész Károlyi-korszak alatt *nem alakult meg* a Nemzetgyűlés.

Az 1919:XXIII. Néptörvény deklarálta: „*a nemzetgyűlés összeülése előtt is meg kell tenni a felelősségre vonás előkészítése végett szükséges intézkedéseket azokkal szemben, akik ellen nyomatékos gyanú merül fel, hogy mint magyar vagy közös miniszterek a világháború előidézésében vagy annak vétkesen könnyelmű továbbfolytatásában akár szándékos, akár gondatlan cselekményük vagy mulasztásuk által részesek voltak.*” E törvényt 1919. március 2. napján hirdették ki, a versaillesi békeszerződést – aminek 227., 228. és 231. cikkelyei először foglalkoztak a *bűnös támadó háború*, és a felelősségrevonás gondolatával⁸ – pedig 1919. június 28. napján írták alá, és csak 1920. január 10-én lépett hatályba. E tények miatt elgondolkodtató *dr. Lukács Tibor* szerint az, hogy nem a versaillesi békeszerződés 228. cikkelye az első kísérlet az emberiség történelmében a háborúért felelős személyek elleni eljárás megindítására. Véleménye szerint a párizsi béketárgyalások és az azok előkészítése során megfogalmazott elvek bizonyára hatottak az 1919:XXIII. Néptörvény létrejöttére⁹, de szerinte: „*kétségtelen tény tehát, hogy a mi törvényünk az első tételes jogi megfogalmazása annak, hogy a háború előidézése és vétkesen könnyelmű folytatása: bűncselekmény.*”¹⁰ Ez a megállapítás véleményem szerint is tényként kezelendő. Mindenképpen érdekes és elgondolkodtató ez a megállapítás, ami tükrözi mind a korabeli, mind az általánosságban értendő magas magyar jogászai színvonalat, hagyományokat és haladást egyaránt.

⁸ A versaillesi békeszerződés 227. cikke nagy jelentőségű rendelkezést tartalmazott. Szabó Imre azt írta erről: „(...) *tételes jogi megfogalmazást adott a nemzetközi büntetőbíráskodás gondolatának.*” Szabó Imre: *A Nürnbergi per és a nemzetközi büntetőjog*. Officina, Budapest 1946. 8. o. Azonban már korábban, az első világháború alatt is voltak bizonyos olyan törekvések (figyelemmel a háború kitörésének körülményeire), hogy egyes háborús cselekményekkel szemben a nemzetközi jogi szankciók szigorodjanak. *Hugh Bellot* londoni professzor már 1916-ban felvetette egy nemzetközi büntetőtörvényszék gondolatát. A törvényszék feladata annak megállapítása lett volna, hogy kit terhel a felelősség a háborúért és a hadviselési szabályok megsértéséért. Lásd: Szabó Imre: i. m. 8. o. Tulajdonképpen ezen az irányvonalon haladt a békeszerződés 228. cikke is, amely a háború törvényeivel és szokásaival ellenkező cselekményeket *nemzetközi deliktummá* nyilvánította. E cikkek voltak az első kísérletek arra nézve, hogy a háborúért, a támadó háborúért, mint nemzetközi jogsértésért egyes felelős beosztású személyeket tegyenek felelőssé. E rendelkezések alapján II. Vilmos német császár felett kellett volna először ítélnie egy öttagú, a szövetséges és társult hatalmak képviselőiből álló nemzetközi törvényszéknek. Azonban a császár Hollandiába menekült, ahol pedig megtagadták a kiadását arra való hivatkozással, hogy holland területen a *politikai menekültek* (így!) menedékjogot élveznek. Ezután a győztes hatalmak sorra eltekintettek a háború bűnöseinek megbüntetésétől, felelősségre vonásukat az erre a célra létrehozott *lipcsei bíróságra* bízta, ahol pedig mindössze 9 (!) elmarasztaló ítélet született.

⁹ „*Sokkal nagyobb megbecsülést érdemelnének haladó jogi hagyományaink, a Magyar Népköztársaság XXIII. Néptörvénye pedig különösen! Abban népbírói jogunk korai, halvány előképét kell látnunk.*” Beér János – Csizmadia Andor: *Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkről 1001 - 1945*. Gondolat Kiadó, Budapest 1966. 457 - 458. o.

¹⁰ Dr. Lukács Tibor: i. m. 42. o.

2. Nemzetközi jogi kitekintés

A nemzetközi büntetőbíráskodás gondolata a versaillesi szerződés erre irányuló sikertelen kísérletét követően sem tűnt el. A Nemzetek Szövetségének (Népszövetség) 1920. december 18. napi közgyűlése foglalkozott legközelebb az intézménnyel, de felállítását végül időszerűtlennek ítélték meg. A kérdés újból csak Sándor jugoszláv király Franciaországban történt meggyilkolása után került elő ismét. Genfben, 1937. november 16. napján egyezményt kötöttek a *terrorcselekmények* megelőzésére és megbüntetésére. Az aláíró 13 állam hozzájárult az Állandó Nemzetközi Bíróság szervezeti keretében létesítendő *nemzetközi büntetőbíróság* felállításához. Az erről szóló kiegészítő megállapodást azonban egyetlen állam sem erősítette meg, a megvalósulás a második világháború végéig váratott magára.¹¹

A nemzetközi büntetőbíráskodás, az igazságos és igazságtalan háború, valamint az ezekért való felelősség kérdése ebben a korszakban még egészen gyermekcipőben járt. Accioly például még 1942-ben is emígy vélekedett: „*Nem feladata a nemzetközi jognak, hogy elbírálja, vajon valamely háború jogos-e vagy sem, csak a hadviselés módja és a háború visszahatásai képezhetik a jogi szabályozás tárgyát.*”¹²

Ez a felfogás, mint azt Hajdu Gyula is megfogalmazta, erővel helyettesítette a jogot: „*Azt tartalmazza, hogy a számuk, vagy egyéb tényezők folytán gyengébb népek szabad prédái a hatalmasabbaknak, amelyek háborúk útján uralmuk alá vonhatják, akaratuk végrehajtására szoríthatják, vagy akár megsemmisíthetik azokat.*”¹³

2. 1. Röviden a *ius ad bellum* -ról

A háború az államok egymással való kapcsolatának egyik legrégebbi intézménye, sőt, a XX. századig a *háború indításának joga*, a *ius ad bellum*¹⁴ sem politikailag, sem jogilag nem is volt vitás. A Római

¹¹ A jugoszláv királyt és a szovjetbarát *Barthou* francia külügyminisztert 1934. október 9. napján gyilkolták meg Marseilleben a fasiszta olasz kormány szolgálatában álló és a magyarországi Jankapusztán kiképzett horvát nacionalista fegyveresek (usztasák). Ezen gyilkosság hatására került megkötésre a genfi egyezmény, amely a szerződő felek választására bízta, hogy a terrorcselekményeket saját bíróságaik útján, vagy a felállítani tervezett nemzetközi büntetőbíróság útján kívánják-e megbüntetni. A nemzetközi bíróságról szóló egyezmény hatálybalépése a terroregyezmény hatálybalépésétől függött volna, de aztán erre sem került sor. Dr. Lukács Tibor: i. m. 42. o. Egyébként az usztasa legnagyobb akciója a két világháború között a dalmáciai ún. *Lika-felkelés* volt.

¹² Dr. Lukács Tibor: i. m. 29. o.

¹³ *Nemzetközi Jog*. Egyetemi Tankönyv. Szerkesztette Hajdu Gyula. Tankönyvkiadó, Budapest 1954. 365. o. *Acciolyt* is Hajdu idézi ugyanitt. A nemzetközi kérdésekkel részletesen foglalkoznak az általam is felhasznált következő művek: Haraszi György - Herczegh Géza - Nagy Károly: *Nemzetközi Jog*. Tankönyvkiadó, Budapest 1976.; Bruhács János: *Nemzetközi jog I. Általános rész* (Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs 2008., 2009.) és *Nemzetközi jog II. Különös rész* (Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs 2010.); Halmosy Dénes *Nemzetközi szerződések 1918 - 1945*. Budapest, 1983. Felhasználásra került ezeken kívül még a *Diplomáciai és Nemzetközi Jogi Lexikon* (Szerkesztette Hajdu Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest 1967.) című mű is.

¹⁴ A *ius ad bellum* -ot, azaz a jogot a háborúhoz meg kell különböztetni a *ius in bello* -tól, vagyis a háborúban alkalmazandó jogtól, amelyet ma *hági* (háborús hadviselés szabályai) és *genfi* (háborúban a polgári lakossággal való bánásmód szabályai) jognak, másképp *humanitárius nemzetközi jognak* nevezünk. Ennek szabályai részben írott jogforrások, részben pedig a

Birodalom kettészakadásának idején a háborúindítás jogát az igazságos háború eszméje próbálta korlátozni, melyet *Szent Ágoston* fogalmazott meg a IV. században. Ezt *Hugo Grotius* még a XVII. században is elfogadta. E felfogás szerint egy háború akkor igazságos, ha azt az *Isten parancsának végrehajtására* vagy *önvédelem és jogsértés megtorlására* indítottak. Az igazságos háború tana azonban nem is érdemel ennél több figyelmet, ugyanis, beláthatjuk, hogy erősen kétséges a hatékonysága, és ezmellet a háború okának megállapítása eleve szubjektív is.

Az 1907. évi harmadik hágai egyezmény a háború indítás jogáról, a *ius ad bellum*-ról csak alaki feltételt szabva rendelkezik egyenlőre, ugyanis megállapítja, hogy a háború megindítását hadüzenetnek vagy ultimátumnak kell megelőznie. De a második egyezmény ennél többet is mond. Ugyanis ez, a *Drago - Porter-egyezmény* megtiltotta az államközi tartozások fegyveres behajtását, mely addig több ízben is előfordult például latin-amerikai országok esetében, ilyen volt például az 1861 és 1865 között lezajlott mexikói intervenció, vagy a Venezuela elleni, 1902 - 1903. évi katonai akció is.¹⁵ Bár, ezekben az esetekben a nagyhatalmak erőszakosan léptek fel, az akkori nemzetközi jogi felfogás - főleg a háborús szándék (*animus belligerandi*) hiányában - az ilyen akciókat nem tekintette háborúnak, az érintett államok között nem jött létre hadiállapot, illetve harmadik államok vonatkozásában háborús semlegesség. Hasonló módon a béke jogának uralma alatt állónak tartották például a *fegyveres represszáliát* (más állam nemzetközi jogsértésére adott szintén jogsértő válasz), vagy a *humanitárius intervenciót* (katonai beavatkozás valamely humanitárius ok miatt) is.

A *Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya* (1919) volt az első fontos lépés (illetve kísérlet) a *ius ad bellum* korlátozására. E szerződés szerint a tagállamok egyes esetekben kötelezettséget vállalnak a háború elkerülésére (preambulum), melynek konkrét szabályait a 10 - 17. cikkek tartalmazzák. E rendelkezések szerint a tagállamok kötelesek kísérletet tenni a vita békés rendezésére annak a Tanács (esetleg a Közgyűlés) elé terjesztésével, vagy választottbíróügyi, avagy bírói eljárás segítségével. Nem volt szabad háborút indítani azon fél ellen, mely végrehajtotta a Tanács

nemzetközi szokásjog útján alakultak ki. Legfontosabb elemei ennek (és a megsértésének): 1. az 1949. augusztus 12. napján kötött genfi egyezményekben meghatározott súlyos jogsértések; 2. a háború jogának és szokásainak megsértése, úgy, ahogy az 1907. évi hágai egyezmény szabályait a *Nürnbergi Nemzetközi Törvényszék* értelmezte és alkalmazta; 3. a népirtás megelőzéséről és büntetéséről szóló 1948. évi egyezmény szerint büntetendő magatartások, akár háború, akár béke idején követék el őket; 4. és az emberiség elleni bűncselekmények, méghozzá a *Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék Alapokmánya* és ítéletei által elismert formában, akár nemzetközi, akár belső fegyveres konfliktusban is követték el őket a civil lakosság ellen. A béke elleni bűncselekmények a békét, a népek szabadságát, a nemzeti, népi, faji vagy vallási csoportok létét és az elnyomástól mentes élethez való jogát veszélyeztetik, míg a háborús bűncselekmények pedig a nemzetközi hadijogot sértik. Tulajdonképpen mindkét fajta bűncselekmény tényállásaiban alapvetően nemzetközi szerződések tilalmi érvényesülnek tehát. Az emberiség elleni bűncselekmények fő jellemzőit büntetőjogi szempontból pedig a következőképpen lehetne összefoglalni: I. alapvetően nemzetközi egyezményeken nyugszanak; II. üldözésükben az állami önvédelmi elv érvényesül; III. elévülésükre speciális szabályok vonatkoznak. Lásd ezt: Balogh Ágnes - Hornyák Szabolcs: *Büntetőjog. Különös rész*. Pécs, 2005. 12. o. valamint Erdősy Emil - Földvári József - Tóth Mihály: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész*. Osiris Kiadó, Budapest 2007. 56. o.

¹⁵ Az ilyen, és ehhez hasonló katonai akciók elleni tiltakozást *Drago* argentin külügyminiszter fogalmazta meg és *Porter* amerikai delegátus terjesztette a hágai konferencia elé.

egyhangú határozatát, illetve a bírói ítéletet. Háború csak a Tanács határozata vagy a bírói ítélet meghozatala után *3 hónappal* volt indítható, akkor, ha a fél nem hajtotta végre a bíróság ítéletét, illetve nem tett eleget a Tanács határozatának, vagy nem volt a Tanács által egyhangúan elfogadott megoldás, avagy a Tanács egyáltalán nem hozott érdemi határozatot a vitás ügyben. A háború korlátozásának *korollárium*a a kollektív biztonság elve, ugyanis, ha valamely tagállam az Egyezségokmány rendelkezéseinek megsértésével a döntést háború útján keresi, ezt a tagot *ipso facto* kell olyannak tekinteni, mintha háborús cselekményt követett volna el a Szövetség valamennyi tagja ellen. A tagállamok kötelezték magukat arra, hogy a szerződésszegő állammal és annak állampolgáraival *minden kapcsolatot* megszakítanak, továbbá a Tanács, ajánlást tett a *katonai intézkedésekben* való részvételre is.

Az 1928. évi *Briand - Kellogg-paktum* mondta ki először konkrétan a háború tilalmát. A *locarno*i egyezményben (1925) a szerződő felek egymás közt lemondtak a háborúról, amit *Briand*, a francia külügyminiszter extrapolálni akart az amerikai - francia kapcsolatokra is (itt azonban háborútól senki sem tartott). Valójában, ez utóbbi esetben inkább arról volt szó, hogy tényleges „amerikai garanciát” szeretett volna kapni Franciaország. E helyett az az általános megoldás jött létre, hogy az 1928. évi Briand - Kellogg-paktumban a Föld akkori 63 államából 58 lemondott a háborúról, mint a nemzetközi politika, valamint problémamegoldás eszközéről, és egyidejűleg elismerte, hogy a felmerülő bármely természetű vitának vagy nézeteltérésnek megoldását vagy elrendezését mindenkor *csak* békés úton szabad keresni. Ez a paktum azonban nem volt alkalmas arra, hogy megakadályozza az 1930-as évek háborúit (Kínának Japán általi lerohanását, Abesszínia Mussolini általi meghódítását, vagy, a végül is internacionalizált spanyol polgárháborút), sem pedig a II. világháborút. Nemzetközi jogi jelentőségét mégis abban lehet meghatározni, hogy a háború tilalmára építve határozták meg a *béke elleni büntett* fogalmát (1945. évi londoni megállapodás), ami aztán majd a nürnbergi perben kapott jelentőséget.

A *humanitárius nemzetközi jog* kialakulása történelmileg jóval megelőzte az emberi jogok nemzetközi rendszerének létrejöttét és fejlődésük is eltérő pályát követett. A humanitárius nemzetközi jog *államok* (hadviselő felek és semlegesek) *viszonyára* vonatkozik, szabályainak elismerésében és működtetésében meghatározó szerepe van a viszonyosságnak. A humanitárius nemzetközi jogban bennrejlik a „gyilkolás joga”, feltéve, hogy betartják a hadviselés szabályait. Általánosságban csak a nemzetközi kapcsolatok kritikus időszakában, az államok közötti háború, illetve a nemzetközi fegyveres összeütközések idején alkalmazandó. Összehasonlítási alapul, az

emberi jogok ezzel szemben az állam és a területén élő, tartózkodó természetes személyek kapcsolatáról szólnak, ezzel átvéve a belső jog funkcióját /Herczegh Géza/ és e rendszerben a viszonyosság lényegében nincs jelen. Rendszerének alapköve az emberi élet feltétlen tisztelete. Ezen kívül az emberi jogok tiszteletben tartása nemcsak a béke korszakának követelménye, hanem az államok „normális” működését, az államon belüli harmónia meglétét is kifejezésre juttatja. Miért fontos ezt vizsgálódásunk szempontjából megemlíteni? Azért, mert a nemzetközi jog fejlődése idővel közelebb hozta egymáshoz a nemzetközi jog e két területét, sőt, megvalósította a humanitárius nemzetközi jog és az emberi jogok rendszerének *részleges integrációját* is, ami tulajdonképpen a nemzetközi bírói gyakorlat műve.

Hugo Grotius (*De iure belli ac pacis - A háború és a béke jogáról*. Párizs, 1625.) óta tesznek különbséget a nemzetközi jogon belül a *béke* joga és a *háború* joga között. A háború indítására vonatkozó szabályoktól (*ius ad bellum*) eltérően a háború joga a hadviselés szabályait jelentette (*ius in bello*).

A *ius in bello* kérdése - vagyis az *inter arma silent leges, a fegyverek között a törvények hallgatnak* maxima elvetése - először a krími háborút (1853-1856) lezáró 1856. évi párizsi kongresszuson merült fel, amikor néhány szabályt - így például a kalózlevelek betiltása, tengerzár és tengeri blokádnak érvényességi feltételei - határoztak meg a tengeri háború számára. H. Dunant, miután a solferinói csatátér szörnyűségeivel szembesült 1859-ben, a humanitás eszméjét nagyban erősítve és előmozdítva alapította meg 1864-ben a Vöröskeresztet. Az első genfi egyezmény, 1864-ben a háború áldozatainak védelméről szólt, az ezután következő szentpétervári deklaráció pedig betiltotta a 400 grammnál kisebb súlyú robbanólövedékek használatát.

A legfontosabb lépés a nemzetközi jogi szabályozás e területén az 1899. évi (július 29.) valamint az 1907. évi (októberi) *hágai békekonferenciák* eredményei. Az elfogadott 13 *hágai egyezményben* alapvető és lényeges elvek kerültek rögzítésre és elfogadásra. A legfontosabbnak a *szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól* szóló IV. egyezmény (54 cikkből áll) mondható, mely a kombattáns és nem-kombattáns közötti megkülönböztetést alkalmazva - többek között - rendelkezik a hadifoglyokról, az ellenségnek ártó eszközökről, a katonai megszállásról. Az 1899. évi egyezmények továbbfejlesztése valósult meg a semleges hatalmakat és személyeket a szárazföldi háborúban megillető jogokról szóló V. egyezményben, és az olyan új egyezményekben, melyek a tengeri háborúról rendelkeznek: a tenger alatti önműködő ütköző aknáknak elhelyezésének tilalma, a nem védett kikötők és városok bombázásának tilalma, a zsákmányjog, valamint tengeri háborúban a

semleges hatalmak jogairól és kötelezettségeiről szóló XII. egyezmény. Magyarország az e hágai békekonferenciákon elfogadott egyezményeket az 1913:XLIII. törvénycikkben iktatta a belső jogrendbe, és tette ez által kötelező érvényű jogi normává, nemcsak az első, de a második világháború idejére is.

A hágai egyezmények kiegészítésének tekinthetők a háború áldozatainak - sebesültek, betegek, majd később a hadifoglyok - védelméről szóló 1906. évi és az 1929. évi *genfi* egyezmények. A korábbi az 1911:XX. törvénycikkkel, míg az utóbbit az 1936. évi XXX. törvénnyel tették a magyar jog szerves részévé. A *ius in bello* fejlődésének következő, meghatározó tényezője lett aztán az, hogy az ENSZ Alapokmánya¹⁶ kimondta az erőszak tilalmát.

Megemlítenéd még a vegyi hadviselés területén a *fojtógázokról* szóló 1899. évi *hágai* nyilatkozat és az 1907. évi 4. *hágai* egyezmény, de különösen a *fojtó-, mérgező és más gázok*, valamint a hadviselés *bakteriológiai* eszközeinek tilalmáról szóló 1925. évi *genfi* jegyzőkönyv is.¹⁷

A hágai jognak, vagyis a „háború törvényeit és szokásait” meghatározó 1899. és 1907. hágai egyezményeknek a mai napig vannak időtálló megoldásai. Igaz ugyan, hogy a háborúk átalakulása, a haditechnika fejlődése számos megoldásukat túlhaladottá tette, mint például a hadüzenetről szóló egyezmény, mely ellentétes az erőszak nemzetközi jogi tilalmával, vagy a *si omnes* klauzula.¹⁸ Az időtálló megoldásai között említhetjük viszont a semlegességről szóló rendelkezést, vagy a tengeri

¹⁶ 1941 augusztusában Roosevelt, az USA elnöke és Churchill, brit miniszterelnök elfogadta az *Atlanti Chartát* (népek önrendelkezési joga, erőszaktól való lemondás, világkereskedelmi együttműködés, gazdasági és szociális haladás). 1942. január 1. napján bocsátják ki az *Egyesült Nemzetek Nyilatkozatát*. 1943 novemberében, az amerikai, brit és szovjet külügyminiszterek *moszkvai konferenciáján* döntöttek egy világszervezet létrehozásáról. Itt elismerték egy olyan nemzetközi szervezet szükségességét, „amely a nemzetközi béke és biztonság érdekében valamennyi békeszerető államnak - legyen az kicsiny vagy nagy - tagul való csatlakozásra nyitva áll.” 1943 decemberében, a *teheráni csúcstalálkozón* hagyták jóvá a szövetséges nagyhatalmak vezetői a moszkvai deklarációt, és ezt követően kezdődtek meg az új világszervezet felállításának előkészületei. 1944 őszén *Dumbarton Oaksban* tartott amerikai-brit-szovjet, illetve amerikai-brit-kinai konferenciákon dolgozták ki a leendő Alapokmány tervezetét. A nyitva hagyott, vagy politikai döntést igénylő kérdésekben Churchill, Roosevelt és Sztálin állapodott meg 1945 februárjában, a *jaltai konferencián*. 1945. április 25. és június 26. között *San Franciscóban*, 51 állam részvételével (bár a lengyelek nem jelentek meg) elfogadták az *Egyesült Nemzetek Alapokmányát*, mely a szükséges számú ratifikáció után, 1945. október 24. napján lépett hatályba. A preambulum szerint: „Mi, az Egyesült Nemzetek népei elhatározván azt, hogy megmentjük a jövő nemzedéket a háború borzalmaitól, amelyek életünk folyamán kétszert zúdítottak kimondhatatlan szenvedést az emberiségre... egyesítjük erőnket a nemzetközi béke és biztonság fenntartására...” Ezután *Londonban* ült össze az így megalapított ENSZ Közgyűlésének első ülésszaka, itt döntöttek az ENSZ *New Yorkban* felállítandó székhelyéről, és megválasztották az első főtitkárt, a norvég *Trygve Lie*-t. Alapvető és legfontosabb eredmény az volt tehát, hogy eltörölték az államok háborúindításának jogát (*ius ad bellum*), a háború felidézése, kirobbantása nemzetközi deliktummá vált, nemzetközi bűncselekménynek minősült most már. A támadó, agresszív állam nemzetközi bűncselekményt követett el, míg a védekező a jogos védelem állapotába került. Így megjelent a támadó és a védekező háború gondolata is, valamint az agresszióé, amely erőszakos, támadó cselekményt jelölt, és mint ilyen, nemzetközi bűncselekményé (deliktum) vált. Az agresszió pontos meghatározásának kérdése 1950 óta több ENSZ Közgyűlésen is felmerült. A Közgyűlés 1974. december 15. napján hozott határozatával hagyta jóvá a különbizottság által kidolgozott meghatározást és felhívta a Biztonsági Tanácsot, hogy ezt a definíciót tekintse most már irányadónak. Eszerint az agresszió: fegyveres erő alkalmazása valamely állam részéről más állam szuverenitása, területi épsége vagy politikai függetlensége ellen, vagy az ENSZ alapokmányával összeegyeztethetetlen bármilyen más módon. Tekintet nélkül arra, hogy történt-e hadüzenet, vagy sem, agresszió, ha egy állam fegyveres erői inváziót vagy támadást (bármilyet) hajtanak végre más állam területe ellen. Agresszió mindenfajta katonai megszállás vagy blokádnál is, bármilyen ideiglenes legyen is az. Semmilyen megfontolás nem szolgálhatott többé az agresszió igazolására.

¹⁷ Azonban ezt a jegyzőkönyvet Magyarország csak az 1955. évi 20. törvényerejű rendelettel hirdette ki, és tette a belső, nemzeti jogunk részévé.

¹⁸ „Ha mindenki” klauzula. Az 1907. évi IV. hágai egyezmény mondta ki, hogy a nemzetközi fegyveres összeütközések során alkalmazandó nemzetközi jogszabályokat csak a szerződő feleknek kell figyelembe venni, és csak akkor kell alkalmazni, ha a fegyveres összeütközésben résztvevő minden hadviselő fél részese az egyezménynek. Ezt a klauzulát az 1949. évi *genfi* egyezmények törölték el.

háború szabályait, és különösen azoknak az elveknek a kimondását, melyek szerint nincs korlátlan jog az ellenségnek ártó eszközök megválasztásában¹⁹, vagy a *Martens*-klauzula²⁰, ami megerősíti azt, hogy a nemzetközi szokásjog, a humanitás törvényei és a lelkiismeret követelményei továbbra is irányadók.

Nézzük meg, hogy mi a nemzetközi jog szerint a különbség a hadviselő felek és a semlegesek között. A *hadviselő felek* a nemzetközi fegyveres összeütközésben résztvevő államok, és önrendelkezési jogukat fegyverrel érvényesítő népek. Azok az államok tekinthetők semlegesnek, melyek nem vesznek részt a nemzetközi fegyveres összeütközésben. Ebbéli szándékukat a háború kitörésekor egyoldalú nyilatkozatban hozzák a hadviselő felek tudomására (Magyarország például a II. világháború kitörésekor még nem hadviselő félnek nyilvánította magát). A semleges államok jogait és kötelezettségeit, mind a szárazföldi, mind a tengeri háborúban az 1907. évi *hágai egyezmények* szabályozzák. Ettől az *ad hoc* semlegességtől meg kell különböztetni az úgynevezett *állandó* semlegességet. Az állandó semlegesség forrása nemzetközi szerződés, szemben az *ad hoc* semlegesség egyoldalúságával. Például Svájc állandó semlegességéről az 1815. évi bécsi kongresszus döntött, Ausztria állandó semlegességét pedig az 1955. évi államszerződés mondja ki. Az állandó semleges országokra béke idején is vonatkoznak bizonyos *nemzetközi jogi korlátozások* (nem lehet katonai szövetség tagja, nem engedélyezheti a területén külföldi katonai támaszpontok létesítését), a semlegességét nem mondhatja föl egyoldalúan. Az állandó semleges országok fokozott védelemben részesülnek semleges státusuk megőrzésére, így semlegességük megsértése (például a megtámadásuk) súlyos nemzetközi jogsértés (*Ausztria* állandó semlegességét például négyhatalmi - USA, Franciaország, Nagy-Britannia, Oroszország - garancia biztosítja mind a mai napig). Az *ad hoc* semlegességet bármikor fel lehet mondani, sőt, azt a hadviselő felek sem kötelesek tiszteletben tartani.

Fontos lehet még, és például a népbíróági tárgyalásokon is előkerült, hogy a nemzetközi jog szempontjából kit kell *kombattánsnak* tekinteni. A fegyveres összeütközésekben *közvetlenül* résztvevő, *harcoló* személyeket nevezzük kombattánsoknak, vagyis *harcosoknak*. E személyeknek joguk van a fegyveres harcban részt venni, az ellenséget megölni, megsebesíteni vagy elfogni. Dolgokat, tereptárgyakat megsemmisíthet, vagy megrongálhat, és zsákmányolhat is. A kombattánsi minőségből következően viszont speciális tilalmakkal megerősített kímélet és védelem illeti meg, ha fogságba esik. Vizsgálódásunk szempontjából az 1907. évi hágai egyezmény a fontos, mert e szerint

¹⁹ IV. egyezmény 22. cikk

²⁰ Amely kérdéseket egy nemzetközi szerződés rendelkezései kifejezetten nem szabályoznak, azon kérdések tekintetében a nemzetközi szokásjog szabályai továbbra is irányadók.

kombattáns a *hadserg katonája*, illetve meghatározott feltételek mellett a *miliciák tagjai* és a *népfelkelők* is. Nagyon fontos kérdés ez, ugyanis, ha egy nem-kombattáns öl meg például egy reguláris katonát, vagy rombol szét egy fontos hadászati tereptárgyat, és elfogják, akkor őt nem hadifogolynak fogják tekinteni, hanem közönséges gyilkosnak, terroristának vagy merénylőnek, ami pedig, főként háború idején, rögtönítelő bíróság elé való kerülést jelentett, ami után pedig a halálos ítélet több mint valószínűsíthető volt. A kombattánst, mivel védi a nemzetközi jog, *nem lehetett* bíróság elé állítani akkor sem, ha például felrobbantott egy vonatot, ami harci cselekményének több tucat halálos áldozata volt. Ugyanis ő (nemzetközi jogi szempontból is) jogszerűen harcolt, „tette a dolgát”, azt, amiért besorozták, kiképezték, és amire utasították. Persze, „csak” a nemzetközi jog szerint nem szabad bántani az elfogása után, hanem hadifogolyként kell kezelni, más kérdés, hogy valójában mi történik vele...

Mint látható, ez a probléma *hangsúlyozottan* csak a II. világháború fokozott partizántevékenysége idején került elő, de meghatározó volt például, akár már a háború alatti, de főként a háború utáni felelősségre vonások tekintetében.

Majd csak az 1949. évi genfi egyezmény rendezi a *gerilla* (partizán) kombattánsi státusát. Annak tekinti ugyanis, feltéve, ha fegyvereit *nyíltan* viseli, *megkülönbözteti* magát a polgári lakosságtól, *felelős parancsnokság* alatt áll és *tiszteletben tartja* a háború törvényeit és szokásait. Aztán a nemzetközi fegyveres konfliktusok áldozatainak védelméről szóló 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv e feltételeken enyhít. Ugyanis ekkortól kezdve, a fegyverek nyílt viselése már csak a katonai összecsapás, illetve az azt megelőző felfejlődés során - azaz az ellenség észlelésének kitéve - kötelező. Itt történik említés a *polgári lakosságról*, valamint annak védelméről is, ugyanis mindenekelőtt megállapítja a jegyzőkönyv, hogy aki nem kombattáns, akkor az polgári személy. Részletezésre kerül továbbá a jegyzőkönyvben a védett személyek köre is. A védett személyek köre jóval szélesebb a polgári lakosságnál, felöleli a *sebesülteket*, a *betegeket*, a *hajótörötteket* és a *hadifoglyokat* is. De mint megállapítottuk, ezek a szabályozások a második világháborúra még nem voltak érvényesek, ott elsősorban az akkor hatályos hágai és a genfi egyezmények domináltak, és a háború utáni felelősségre vonások alapját is ezek képezték.

2. 2. Delicta iuris gentium

A *delicta iuris gentium* tulajdonképpen az alapvető emberi jogok súlyos megsértéseit, a nemzetközi közösség alapvető érdekeit és/vagy értékeit védő normák emberek általi súlyos megsértéseit

szankcionálja. A nemzetközi jogban való megjelenése lényegében a II. világháború háborús bűnösei felelősségre vonásáról és a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék létrehozásáról szóló 1945. évi londoni megállapodással vette kezdetét. A 4 győztes nagyhatalom (USA, Szovjetunió, Nagy-Britannia, Franciaország - természetesen ezek mellett még számos nép katonái harcoltak a győztes Szövetségesek oldalán, mint például a kanadaiak, a lengyel emigráns katonák, vagy az indiai gurkhák, Ázsiában a kínaiak, vagy az ausztrálok) által kötött megállapodáshoz aztán további 16 állam csatlakozott. A nürnbergi ítéletek után (1946) az ENSZ Közgyűlés egyhangú határozata alapján nyertek megerősítést a *Nemzetközi Katonai Törvényszék* státútumában és gyakorlatában kinyilvánított jogelvek, vagyis a nürnbergi elvek. E közgyűlési határozat tükrözi az *opinio iuris sive necessitatis* meglétét, hiszen a nemzetközi közösség elfogadta az egyszeri és a múltra vonatkozó, ugyanakkor szerződéses megoldás általános érvényességét (vagyis a nürnbergi elveket megerősítő 1946-os közgyűlési határozat éppen az *opinio iuris sive necessitatis* bizonyítéka). A *delicta iuris gentium* intézménye komoly következményekkel, hatásokkal járt a nemzetközi jogban, hiszen megerősítette például a természetes személy nemzetközi jogalanyiségének elfogadását, vagy a nemzetközi jog államközi jellegének megszűnését, mely e pont vonatkozásában az államok büntetőhatalmának monopóliumát számolta fel.

Az elmúlt 60 év fejlődése és átalakulása során mára, a vizsgált nemzetközi jogi jogterület, a *delicta iuris gentium* tárgyi hatályát - az 1998. római egyezmény, vagyis a *Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma* alapján - 4 törvényi tényállásban lehetne összefoglalni:

1. a **népirtás** (genocídium),
2. az **emberiség (emberiesség) elleni bűncselekmények** (crimes against humanity/crimes contre l'humanité),
3. **háborús bűntettek**,
4. **agresszió**.

A nemzetközi büntetőbíróságok létrejöttéig a népirtás, a háborús bűntettek vagy az emberiség elleni bűntettek miatti felelősségre vonás a *nemzeti bíróságokra* hárult. Az ilyen ügyekben hozott ítéletek száma messze alatta marad a feltételezhetően jóval nagyobb számban elkövetett bűncselekményekhez képest, és döntően a II. világháborús cselekményekhez kapcsolódik. Például, folytattak pert Németországban, Franciaországban (1988. évi *Barbie*-ügy²¹, 1999. évi *Papon*-ügy),

²¹ A Gestapo állományába tartozó *Klaus Barbie* és emberei által elkövetett szörnyűségekről részletesen ír *Brian Innes* „A kínzás és kínvallatás története.” (Brown Packaging Books Ltd. 1998. Canissa Kiadó, Nagykanizsa) című munkájában.

ilyen volt *Eichmann* felelősségre vonása Izraelben, vagy magyar vonatkozásban a *zuglói nyilasper* és a *sátoraljaújhelyi börtönlázadás* brutális leverésének ügye is.

Megállapíthatjuk, hogy a legsúlyosabb *delicta iuris gentium* természetű ügyekben a nemzeti bíróságok joghatóságát a *territorialitás* és a *perszonalitás* elvei hozzák létre. Az előbbi az állam büntetőhatalmának gyakorlását jelenti a területén elkövetett bűncselekmények fölött, az utóbbi pedig az állampolgárai által elkövetett bűncselekményekre vonatkozik. Ezenkívül, egyes belső jogok alkalmazzák az *univerzális*²² joghatóságot is.

Végkövetkeztetésként azt hiszem, egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a *delicta iuris gentium* eseteiben a nemzetközi büntető bíraskodás a legmegfelelőbb megoldás.

2. 3. A háború, mint bűncselekmény

Egészen a felvilágosodásig a háború egy természetes dolognak számított, sőt, volt olyan nemzetközi jogász, aki úgy gondolta, hogy a háború a természetes állapot, amit hosszabb - rövidebb békés időszakok szakítanak meg. Aztán a francia polgári forradalom 1790. évi május 22. napi dekrétumában jelentette ki először egy nemzet, hogy (Franciaország) *lemond* mindennemű hódító háború viteléről és hatalmát sohasem fogja más népek elnyomására felhasználni. A megfogalmazott elvet aztán Napóleon ugyan nem tartotta be, de fontos volt ez a momentum mégiscsak azért, mert valami újat, valami haladó szelleműt mondott ki. Addig ugyanis a teoretikusok többsége a háborút a kezdetektől fogva létező, elkerülhetetlen, sőt szükséges jelenséggént fogta föl és magyarázta. A háborút ezért nem is emberi cselekvésként, magatartásként tekintették, hanem inkább egy elkerülhetetlen állapotként. Viszont az imént említett dekrétum *lemondásra* tett ígéretet, vagyis megjelent ezzel valami, ami konkrét cselekvésre, tehát valami emberire, és nem pedig egy állapotra utalt. Megállapíthatjuk tehát, hogy először kapott hangot az, hogy a háborútól tartózkodni is lehet (kell), mert az egy tevékenység, egy emberi magatartás, éppen ezért irányítható.

A *Nagy Októberi Szocialista Forradalom*, elsősorban megerősödésének és túlélésének okán, de ideológiai szempontok miatt is, már sokkal mélyebben foglalkozott a háború, és a béke kérdésével. 1917. október 26. napján (november 8-án a mi naptárunk szerint), az esti órákban tartotta a II. szovjetkongresszus második, és egyben utolsó ülését, amelyen Lenin beszélt a háborúról, a békéről és a földről: „A béke kérdése égető kérdés, napjaink fájó kérdése.” „A kormány az emberiség elleni

²² Az *univerzális joghatóság* kettős jelentésű lehet. 1. Az állam joghatóságot gyakorol az őrizetében lévő személy felett (ez az úgynevezett *forum deprehensionis*), függetlenül a bűncselekmény elkövetési helyétől és az elkövető állampolgárságától. 2. *Lato sensu* (szélesebben) értelmezett egyetemes joghatóságról van szó abban az esetben, amikor az állam olyan személyre terjeszti ki joghatóságát, aki nincs az állam hatalmában, nem állampolgára és a bűncselekményt is külföldön követte el.

*legnagyobb gonosztettnek tartja ennek a háborúnak a folytatását, amely azért folyik, hogy osszák fel az erős és gazdag nemzetek között az általuk meghódított gyenge népeket...*²³

Tehát végeredményben a francia dekrétum még csak egyoldalú lemondást fogalmazott meg, de már kifejezte azt, hogy a háború egy állami, és éppen ezért emberi cselekvés. A szovjet dekrétum viszont már arról beszélt tulajdonképpen, hogy a gyengébb népek meghódításáért (leigázásáért) indított támadó háború bűncselekmény, méghozzá az emberiség elleni legnagyobb gonosztett.

A nagyhatalmak a hágai békekonferenciákon (1899 - 1907) még csak a háború viselésének módjáról, és nem pedig annak eltiltásáról, vagy a támadó háború jogellenességéről, az erőszakról való lemondásról tanácskoztak, és kötöttek sokszor megszegett megállapodásokat. Ennek ellenére a békekonferenciák komoly előrelépést jelentettek mind a nemzetközi jog területén, mind pedig az egyes államok külpolitikai viszonyaiban is.

Az erőszakról való lemondás - konkrétan kimondva - először a már említett *Drago-Porter Egyezményben* jelent meg, 1907-ben. Ezután az 1919. évi párizsi békekonferenciák tekinthetők a következő jelentős lépcsőfoknak, hiszen a *Nemzetek Szövetségének* (Népszövetség) *Egyezségokmánya 1. cikkében* került deklarálásra, hogy „a Magas Szerződő Felek egyes esetekben kötelezettséget vállalnak a háború elkerülésére.” Látható azonban, hogy itt még nem egy általános tilalomban állapodtak meg, hanem csak egyes esetekről volt szó. A 10. cikk viszont már kimondta, hogy tilos olyan háború indítása, amely a szövetség valamely tagjának területi épségét, vagy politikai függetlenségét célozza támadni vagy megsemmisíteni. Konkrétan a bűnös támadó háború fogalma - mint azt korábban már láthattuk - az első világháborút lezáró *versailles-i békeszerződés* 227. és 231. cikkeiben jelent meg. Ily módon - a háborúindítás korábbi, korlátlan jogával szemben - megszületett az első nagy kísérlet a háború, méghozzá a bűnös, támadó háború jogellenessé tételére. Ezután következett a már említett *Párizsi Paktum*, amit aztán 60 állam írt alá. Itt a „Magas Szerződő Felek” ünnepélyesen kijelentették, hogy elítélik a vitás nemzetközi kérdések elintézésére háború indítását, és ezért lemondanak a fegyveres összeütközésről, lemondanak a háborúról, mint a nemzetközi politika végső eszközéről. Itt már kötelezték magukat arra, hogy *bármilyen természetű és eredetű* ellentéteiket kizárólag békés eszközök alkalmazásával fogják tisztázni. Az USA külügyminisztere hivatalosan kijelentette azonban azt is, hogy a védelmi háború

²³ *Világtörténet*. VIII. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965. 36 - 37. o. Leninnek a munkás- és katonaküldöttek szovjetjeinek második összorosországi kongresszusán tartott beszéde megtalálható a *Lenin Művei* sorozat 26. kötetének 247. oldalán is (Szikra, Budapest 1952.).

továbbra is jogos háború. A Szovjetuniót az előkészítő tárgyalásokra nem hívták meg, ennek ellenére 1928. szeptember 6. napján hivatalosan is csatlakozott a Paktumhoz.²⁴

2. 4. A nürnbergi per

A második világháború agresszív, támadó háborúként kezdődött el 1939. szeptember 1. napján, hajnali 4 óra 45 perckor, amikor Hitler csapatai átlépték Lengyelország határát, és rátámadtak a lengyel népre.²⁵ Az elkövetkező 6 év mérhetetlen szenvedést és tízmilliók halálát, pusztítást, rombolást hozott majd az egész világ számára.²⁶

Tekintsük át először a hitleri Németország által megszegett vagy megsértett nemzetközi egyezményeket, megállapodásokat. A németek megsértették:

- az 1899. július 29. napi *hágai egyezményt* a nemzetközi viták békés úton történő megoldásáról, a szárazföldi hadviselés törvényeiről és szokásairól, valamint a betegekre és sebesültekre vonatkozó genfi egyezmény kiterjesztéséről a tengeri hadviselésre;
- az 1907. október 18. napi *hágai egyezményt* a nemzetközi viták békés úton történő megoldásáról, az erőszaktól való tartózkodásról az államközi tartozások behajtására, a szárazföldi háborús cselekményről, a tengeri hadviselés törvényeiről és szokásairól stb.;
- az 1919. június 28. napi *versailles-i békeszerződést*;
- az 1925. október 16. napi *locarnói szerződést*;

²⁴ A szovjet indokolás szerint: „A közvélemény előtt objektíve bizonyos kötelezettséget ró a hatalmakra és új lehetőségeket nyújt a szovjet kormánynak ahhoz, hogy a Paktum valamennyi résztvevője előtt felvesse a béke ügyének legfontosabb kérdéseit - a leszerelést -, amelynek megoldása a háború elhárításának egyetlen biztosítéka.” Lásd dr. Lukács Tibor: i. m. 40. o. A szovjetek korszakbeli szerepéről és az 1928. évi csatlakozásáról lásd: *Világtörténet*. IX. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1966. 143 - 145. o. A Szovjetunió azonban már korábban is terjesztett elő javaslatot a leszerelésről, mint a háború elkerülésének egyetlen lehetséges eszközéről. 1922-ben, a *genuai* konferencián javaslatot terjesztett elő a leszerelésről. Miután a kérdés tárgyalását elutasították, 1922. december 2. napján leszerelési konferencia kezdődött Moszkvában, ami azonban eredménytelenül végződött. Erről bővebben lásd: *Világtörténet*. VIII. kötet. i. m. 506 - 508. o.

²⁵ Battaglia így értékelte röviden a háborúhoz vezető okokat: „A háború gyökerei nyilván jóval messzebbre nyúlnak vissza: egyrészt felismerhetők magának a náci rendszernek a belső logikájában, másrészt a nyugati kormányok elutasító magatartásában, amellyel meghíúsították az agresszor megfékezésére irányuló 'békefront' megalkotását; ennek vágya pedig ott élt Európa minden emberének szívében.” Battaglia, Roberto: *A második világháború*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1963. 57. o. Azt mindenképpen el kell ismerni, hogy Franciaország és Anglia felelős volt azért, hogy Hitler 1939. szeptember 1. napjáig eljuthatott.

²⁶ Egy Pethő Tibor által idézett szerző szerint az emberiségnek a 20. század közepéig ismert történelme folyamán 14 513 háború zajlott le, és ezekben mintegy 3640 millió ember vesztette életét. Pethő Tibor: *A háborúk ára - ötezer év tizenötezer háborúja a furaok korától az atomrakéta korszakig*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1966. 13. o. Az adatok helyességét Pethő vitatja, de ez érthető, hiszen még csak megközelítő adatokat adni is szinte lehetetlen vállalkozás a megfelelő források hiányában. A második világháborúról viszont meglehetősen pontos adatok állnak rendelkezésünkre. A fegyveres erőkhöz behívottak száma 110 millió volt, a halottaké pedig 32 millió, szemben az első világháború 70 millió behívottjával, illetve 10 millió halottjával. Megsebesült 35 millió ember. Lásd: *A második világháború története*. Zrínyi Könyvkiadó, Budapest 1963. 538 - 539. o. Ezek az adatok a fegyveres erők tagjaira vonatkoznak, mert egyéb adatok, például az Amerikai Egyesült Államok kongresszusi könyvtárának K. Heining által 1957-ben, *Frankfurt am Main*-ban közétett adatai szerint összesen mintegy 55 millió halottról lehet beszélni. A *Világtörténet* (X. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1966. 582. o. Lásd a „A második világháború mérlege”-t) mintegy 50 millió ember halálát említi. Az mindenképpen tényként kezelendő, hogy a Szovjetunió hozta a legnagyobb áldozatot a fasizmus elleni harcban. Több mint 20 millió szovjet ember halt meg, ennek nagyjából a fele a polgári lakosság köréből került ki. A német és egyéb megszálló csapatok 1710 várost és falut romboltak le, Kijev, Sztálingrád vagy Leningrád például teljesen romba dőlt. Mintegy 32 ezer üzem, valamint 65 ezer kilométernyi vasút vonal pusztult el. A szovjetek anyagi kára megközelítőleg 679 milliárd rubel (128 milliárd dollár) volt. De a háború végére persze Németország is romokban hevert. Ezek az adatok a *Világtörténet*. X. kötet (i. m.) 586. oldalán találhatók.

- az 1926. május 20. napi *német - holland egyezményt*;
- az 1926. június 2. napi *német - dán egyezményt*;
- az 1928. augusztus 27. napi *Párizsi (Kellog - Briand) Paktumot*;
- az 1929. szeptember 11. napi *német - luxemburgi szerződést*;
- az 1934. január 26. napi *német - lengyel meg nem támadási deklarációt*;
- az 1935. május 21. napi *függetlenségi szavatosságot Ausztria részére*;
- az 1936. július 11. napi *osztrák - német megállapodást*;
- az 1936. szeptember 26. napi, *Csehszlovákiának nyújtott szavatosságot*;
- az 1937. január 30. napi, *Hollandiának nyújtott szavatosságot*;
- az 1938. szeptember 29. napi *Müncheni Egyezményt*²⁷;
- az 1939. május 31. napi *meg nem támadási egyezményt Dániával*;
- az 1939. augusztus 23. napi *meg nem támadási egyezményt a Szovjetunióval*²⁸;
- az 1939. szeptember 30. napi *ünnepélyes nyilatkozatot Norvégia és Luxemburg részére*;
- valamint, az 1939. október 6. napi, *Jugoszláviának*²⁹ *nyújtott szavatosságot*.

Molotov 1942 januárjában nyilatkozatot tett közzé, miszerint a második világháború az emberiség történetének rendkívüli háborúja, ugyanis a békeszerető népek kiirtását célozza, és oly mértékben tapad a náci, fasiszta rendszerhez, hogy annak megbüntetését és a háborús bűnösök felelősségre vonását az egész józanul gondolkodó világ helyesli és kívánja. Az ebbe az irányba tett első fontos

²⁷ Ausztria bekebelezése után Hitler Csehszlovákia egy jó részét is meg akarta szerezni. A már-már háborúval fenyegető válságot a Münchenben összeült német, olasz, angol és francia politikusok úgy oldották meg, hogy Hitlernek engedve, Németország megkapta a Szudéta-vidéket. Ezt a megállapodást nevezzük *Müncheni Egyezménynek*.

²⁸ Az első világháború utáni elszigeteltségéből kiutat kereső Németország 1926. április 26. napján írta alá a Szovjetunióval a *berlini barátsági és semlegességi szerződést*. A 13 évvel későbbi egyezményt már nem az elszigeteltségből való kitörés, hanem a lengyelek elleni háború nyitányaként, közvetlen előzményeként és mintegy biztosíték gyanánt írta alá Ribbentropp német és Molotov szovjet külügyminiszter. Az egyezmény deklarálta: „A két szerződő fél kötelezi magát, hogy tartózkodik minden egymás elleni támadástól - mind egyedül, mind más hatalmakkal közösen.”

²⁹ Jugoszlávia mindinkább közeledett a hitleri Németországhoz, és 1941 elején csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez is, amivel a fiatal balkáni állam a Berlin - Róma tengely csatlósává vált. Mivel sem a szláv néptömegek, sem pedig a hadsereg nem támogatta ezt az irányvonalat, ezért államcsinnyel megbuktatták a fasisztabarát kormányt, az új jugoszláv vezetés pedig egyértelműen nyitott a szovjetek felé. A németeknek ez a legrosszabbkor jött, ugyanis nem hagyhattak a hátukban egy szovjetbarát országot a küszöbönálló orosz hadjárat előestéjén. Így a Szovjetunió elleni támadást elhalasztva, Hitler az egész Balkán elfoglalására, és a britek Görögországból való kiűzésére adott parancsot. 1941. március 27. napján már készen állt a haditerv, amiben hazánknak dicstelen szerep jutott. Annak ellenére, hogy 1940. december 12. napján *állandó békéről és örök barátságról szóló szerződést* írtunk alá déli szomszédunkkal, Horthy utasítást adott a délvidéki bevonulásra. Így 1941. április 3. napján Teleki Pál megírta búcsúlevelét, majd öngyilkos lett, a magyar csapatok pedig néhány nap múlva megindultak a németek oldalán a szláv állam ellen. A kötelesség búcsúlevelében így fogalmazott: „Főméltóságú Úr! Szószegők lettünk - gyávaságból - a mohácsi beszéden alapuló örökbéke szerződéssel szemben. A nemzet érzi, és mi odadoztuk becsületét. A gazemberek oldalára álltunk - mert a mondvascsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk! a legpocsékabb nemzet. Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok. Teleki Pál” „Főméltóságú Úr! Ha cselekedetem nem is sikerülne teljesen, és még élnék, ezennel lemondok. Mély tisztelettel Teleki Pál” Forrás: Horthy - Magyarország részvétele Jugoszlávia megtámadásában és megszállásában 1941 - 1945. Zrínyi, Budapest 1986. Idézi: Horváth Csaba - Lengyel Ferenc: *A Délvidéki hadművelet 1941. április*. Püldo Kiadó. 34. o. De a levél megtalálható a *Magyarország és a második világháború*. (Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1959. *Titkos diplomáciai okmányok...* 329. o.) című műben is. Teleki 1941. április 3. napjára virradó éjjel lőtte főbe magát. Egy hét múlva már készen állt Horthy ukáza: „Hadparancs! Honvédek! A kötelesség ismét arra szólít bennünket, hogy elszakított magyar véreink segítségére siessünk. Mindig bevált katonai erényeitekre és fegyelmetekre építve bízom benne, hogy ezt az új feladatot is tökéletesen fogjátok megoldani. A magyarok Istene és a nemzet minden gondolata most is veletek van. Előre az 1000 éves déli határookra. Budapest, 1941. évi április hó 10. napján. HORTHY s. k. (Rendelet száma 24.317/Elnöki osztály 1941. április 11-én) vitéz BARTHA s. k.” A hadparancsot lásd Horváth Csaba - Lengyel Ferenc: i. m. 71. o.

lépés az amerikai-angol-kínai-szovjet négyhatalmi konferencián megfogalmazott *moszkvai nyilatkozat* volt, 1943 októberében. A szovjet kormány javaslatára hívták össze az angol, amerikai és szovjet külügyminiszterek értekezletét Moszkvába, 1943. október 19. és október 30. között. Elsősorban a háború megrövidítésének lehetőségeivel foglalkoztak, így azzal a főkérdéssel is, hogy mikor nyílhat meg a második front. A külügyminiszterek azonban egy deklarációt is elfogadtak, melyben említést tettek Hitler és csatlósai kegyetlenkedéseiről, és figyelmeztették a náci párttagokat, tiszteket, katonákat, SS egységeket, miszerint, akit a megszállt területeken elkövetett rablásokban, fosztogatásokban és gyilkosságokban felelősség terhel, azt bűncselekményei elkövetésének színhelyén bíróság elé fogják állítani, és az illető ország törvényei szerint fogják megbüntetni. Deklarálta a nyilatkozat, hogy össze kell állítani a földrajzi helytől független háborús bűnösök listáját is. A külügyminiszterek az Egyesült Nemzetek 32 állama nevében jártak el, a konferencia utolsó napján pedig külön nyilatkozatot fogadtak el az *egyetemes biztonságról* is, amelyhez immár Kína is csatlakozott.

Az 1943. november 28. és december 1. között zajló *teheráni konferencián* is szó esett a háborús bűnösök megbüntetéséről, éppúgy, mint az 1945. február 4. és február 11. között zajló *jaltai*, valamint az 1945. július 17. és augusztus 2. között megrendezésre került *potsdami konferenciákon* is.³⁰

A moszkvai nyilatkozatban kifejtett elvek végrehajtásáról a *londoni egyezmény* keretében döntöttek a szövetséges hatalmak, amit 1945. augusztus 8. napján írtak alá.³¹ Az egyezmény, amelyhez 19 állam csatlakozott, az európai tengelyhatalmak háborús főbűnöseinek felelősségre vonásáról és megbüntetéséről szólt. A 7 cikkből álló egyezmény fenntartotta azt az elvet, hogy minden háborús bűnöst abban az országban kell felelősségre vonni, ahol a cselekményét elkövette, illetve a felelősségre vonás az adott ország törvényei szerint kell, hogy történjen.³² Azoknak a háborús

³⁰ Erről lásd: *Teherán - Jalta - Potsdam*. Dokumentumgyűjtemény. Második kiadás. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1972.

³¹ „A tengely európai háborús főbűnöseinek üldözése és megbüntetése tárgyában.” A tengely európai államai Németország és Olaszország voltak, akik 1936-ban kötötték meg a *Berlin-Róma tengely* fasiszta szövetséget, innen származik a tengelyhatalmak elnevezés is. Tehát míg az első világháborúban a központi-hatalmak háborúztak az antant-hatalmakkal, addig a második világháború során a tengelyhatalmak a Szövetségesekkel. A tengelyhez 1940-ben csatlakozott Japán, ezután nevezték ezt a szövetséget *Berlin-Róma-Tokió háromszögnek*. A japán fegyverletétel után a londoni egyezményhez hasonló megállapodás jött létre a japán háborús bűnösök felelősségre vonására is.

³² Ehhez képest különleges volt *Adolf Eichmann* pere, hiszen ő bűncselekményeit a zsidóság ellen, de nem Izraelben követte el, mégis ott vonták tetteiért felelősségre. Eichmann volt a fő felelős az európai „zsidótlanításért”, pontosabban a zsidódeportálások zavartalan lebonyolításáért. Az izraeli titkosszolgálat, a MOSZAD a háború után hajtóvadászatot indított ellene, majd 1960. május 21. napján a zsidó állam ügynökei kézre is kerítették. Az Eichmann-perről, annak 50 éves évfordulóján részletes előadást tartott Budapesten *Gabriel Bach*, az Izraeli Legfőbb Bíróság nyugalmazott bírása, aki a per helyettes főügyésze volt. „*Eichmann teljesen azonosult büntetteivel, személyes háborújának tekintette a zsidó nép kiirtását, tetteit soha nem bánta meg*” - mondta el az ügygel 2 évig foglalkozó Bach. „*Kilenc hónapig egy teljesen kiürített börtönben dolgoztunk a tárgyalás előtt, több százezer dokumentumot vizsgáltunk, Eichmannal szinte együtt laktunk. Ragaszkodtam ahhoz, hogy minden országból legyenek tanúk, az írásos dokumentumok és egyéb bizonyítékok mellett. Magyarországról érkezett a legtöbb tanú.*” A per 1961. április 11. napján kezdődött Jeruzsálemben. Bach felidézte, hogy a tárgyalás során Eichmann mindig öltönyben jelent meg, nyugodt volt és semmit sem bánt meg, kivéve azt, hogy nem volt még kegyetlenebb. A vád felmutatta a *Rudolf Höss* auschwitzi lágerparancsnoktól származó dokumentumot, amely Eichmann szállítási, parancsnoki és nyilvántartó hatóságként nevezte meg, egyértelműen feltárva, hogy Eichmann irányította zsidók

főbűnösöknek pedig, akiknek cselekményeit nem lehet földrajzi helyhez kötni - mert bűnös magatartásuk több országra, globálisan is kihatott -, nemzetközi katonai törvényszék előtt kell felelniük tetteikért. Az egyezmény aláírásával egyidejűleg elfogadták a felállítandó nemzetközi büntetőtörvényszék szabályzatát is (Charter³³).

Az egyezmény azért volt óriási jelentőségű, mert ugyan nem először fordult elő, hogy nemzetközi bíróság felállítására született egyezmény, de először fordult elő az, hogy bűnös, támadó háború okozói felett egy bíróság, a *Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék* ítélezett.

Az egyezményt megkötő hatalmak (Szovjetunió, USA, Nagy-Britannia és Franciaország) kormányai egy-egy köztámadót jelöltek ki a vizsgálatok lefolytatására, és a vádiratok elkészítésére. Az ítélembírókba is szintén egy-egy személyt, mint bírót, illetve szintén egy-egy szakembert, mint helyettes bírót delegáltak e hatalmak.³⁴

A *moszkvai nyilatkozat*, illetve a *londoni egyezmény* alapján, a *Charter* szervezésében és eljárási szabályai szerint a *Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék* 1945. november 20. és 1946. október 1. között ülésezett. *Adolf Hitler* és propagandaminisztere, *Joseph Paul Goebbels* a felelősségrevonás előtt még 1945 áprilisának utolsó napjaiban az öngyilkosságba menekült.³⁵ A bíróság *Hermann Göring*, *Joachim von Ribbentrop*, *Rudolf Hess*, *Wilhelm Keitel*, *Ernst Kaltenbrunner*, *Alfred Rosenberg*, *Hans Frank*, *Hjalmar Schacht*, *Karl Dönitz*, *Erich Raeder*, *Baldur von Schirach*, *Fritz Sauckel*, *Alfred Jodl*, *Frank von Papen*, *Artur Seyss-Inquart*, *Albert Speer*, *Konstantin Neurach* és *Hans Fritzsche* felett ítélezett. Az első napon, az elnök nyitó beszédében a következők hangzottak el: „A per, amely most kezdődik, a maga nemében egyedülálló az igazságszolgáltatás történetében és rendkívül nagy a társadalmi jelentősége milliók számára az egész földgolyón. Éppen ezért mindenkire, aki bármilyen formában részt vesz ebben a perben,

millióinak a szervezett deportálását a haláltáborokba. Az izraeli bíróság bűnösnek találta a zsidó nép és az emberiség elleni háborús bűnökben, ezért 1961. december 15. napján, másodfokon is halálra ítélték. Ramlában akasztották fel 1962. május 31. napján, a hamvait pedig a Földközi-tengerbe szórták. Gabriel Bach előadásáról a *Vasárnapi Hírek* című hetilap a 28. évfolyama 16. számának (2011. április 17.) 9. oldalán közölt egy cikket.

³³ A *Charter* 6. cikke állapította meg, hogy mely bűncselekmények elkövetői felett ítélezik a nemzetközi bíróság. Alapvetően három, nemzetközi, a háborúval vagy fegyveres összeütközésekkel összefüggő bűncselekményt állapított meg: a) *Béke elleni bűncselekmény*. Ilyen az agresszív, a nemzetközi egyezmények megsértésével kezdeményezett, támadó háború megszervezése, előkészítése, kirombolása vagy viselése, továbbá ilyennek számít az olyan tervben vagy összeesküvésben való részvétel is, amely béke elleni bűncselekmény elkövetésére irányul. b) *Háborús bűncselekmény*. Ezt a deliktumot az követi el, aki a háborúnak nemzetközi egyezményekben rögzített törvényeit és szokásait megsérti. Ide sorolható a megszállt területek polgári lakosságának legyilkolása, elhurcolása vagy kínzása, hadifoglyok megölése vagy kínzása, túsok meggyilkolása, a társadalmi (állami) vagy magántulajdon elrablása, fosztogatás, városok és falvak céltalan rombolása, és ide tartoznak a katonai szempontból indokolatlan és szükségtelen, egyéb rombolások és pusztítások is. c) *Emberiség* (azaz pontosabban megfogalmazva *emberiesség*, hiszen nem az egész emberiség ellen irányuló cselekményekről van itt szó, hanem sokkal inkább - a nemzetközi jogban elfogadott elnevezés szerint - a humanitárius jogot sértő deliktumokról) *elleni bűncselekmény*. Ide pedig a háború kitérőse előtt vagy alatt, a polgári lakosság sérelmére elkövetett gyilkosságok tartoznak, illetve a polgári lakosság kiirtása, rabságba vitele vagy túsokként felhasználása, valamint a lakosság üldözése politikai, faji vagy vallási okokból.

³⁴ A perrel részletesen lásd: G. M. Gilbert: *Nürnbergi Napló*. Magvető Kiadó, Budapest 1967. illetve A. Poltorak: *Nürnbergi Epilógus*. Magvető Kiadó, Budapest 1967.

³⁵ A náci diktátor utolsó napjairól részletesen lásd: L. A. Bezimenszkij: *Hitler halála*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1971.

óriási felelősség hárul és elvárjuk tőle, hogy kötelezettségét becsületesen és lelkiismeretesen teljesítse, mindennemű részrehajlás nélkül és az igazságosság szent elveivel összhangban.”³⁶

A vádirat indítványozta a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszéknek, hogy ne csak személyek, de egyes szervezetek bűnösségét is állapítsa meg. Az indítvány javasolta kimondani a GESTAPO (Geheime Staatspolizei), az SS (Schutzstaffel), az SA (Sturmabteilung) és az SD (Sicherheitsdienst), illetve az egész nemzetiszocialista rendszer és fasizmus bűnösségét is.³⁷ A nürnbergi per során 218 ülést tartottak, a jegyzőkönyv pedig mintegy 16 ezer oldal terjedelmű volt. Csak a vádlók 2630 dokumentumot és iratot nyújtottak be. Összesen 240 tanút hallgattak ki, és 300 ezer, eskü alatt tett írásbeli vallomást tanulmányoztak át a bírák. Számos filmet tekintettek meg a per alatt, magáról a tárgyalásról pedig 27 kilométernyi hangos filmszalag készült.

A japán kapituláció után felállított *Tokiói Nemzetközi Katonai Törvényszék* szintén a londoni egyezmény alapján ítélkezett, itt 23 japán háborús bűnös felett. De a Távol-Keletre is érvényes volt az az alapelv, hogy a háborús bűnöst ott kell felelősségre vonni, ahol a bűncselekményeit elkövette. Így került sor például a *habarovszki* perre is, ahol azon japánok felett ítélkeztek, akik a baktériumfegyverek használatával figyelmen kívül hagyták a nemzetközi jog előírásait.

A nemzetközi büntetőbírásgokról szólva Szabó Imre emígy értékelt: *„Mindnyájan tudatában vagyunk annak, hogy a nemzetközi jog és a nemzetközi büntetőbíráskodás gyenge fegyver a béke megvédésére és a háború megakadályozására. Gyenge fegyver, mert csak bizonyos keretek között érvényes; ha az indulatok egyszer elszabadulnak, a nemzetközi jog, vagy a nemzetközi büntetőbírásg képtelen gátat vetni az áradatnak. De egyrészt olyan szegények vagyunk az emberi együttélést biztosító eszközökben, hogy minden lehetőséget meg kell ragadnunk a népek közötti béke tartósítására; másrészt viszont a nemzetközi büntetőbíráskodásnak legfőbb jelentősége talán nem is abban van, hogy megtorol bizonyos, a béke ellen elkövetett bűnöket, hanem abban, hogy kiemeli, az emberiség elé tárja ezeket a bűnös cselekedeteket.*”³⁸ Kétségtelenül, volt igazság több mint 6 évtizeddel ezelőtt megfogalmazott gondolataiban, úgy is, hogy akár a közelmúlt, akár a

³⁶ A. Poltorak: i. m. 14. o. A nürnbergi pert élénk érdeklődés kísérte hazánkban is. Erről lásd elsősorban: Szabó Imre: *A Nürnbergi per és a nemzetközi büntetőjog*. Officina, Budapest 1946. valamint Szabó Imre: *A nürnbergi per jelentősége*. Társadalmi Szemle, I. évfolyam, 10. szám, 1946. október. A történelmi per jelentős hatást gyakorolt a magyar népbíráóságokra is. Az egykori hivatalos lap, a *Népbíráósági Közlöny* sokszor visszatért a nürnbergi perre, annak tanulságaira, történéseire. Csánk Béla többször is publikált a témában. Az 1946. február 23. napján megjelent számban „*Nürnberg és az új nemzetközi jog*” címmel, aztán az 1946. március 16. napján megjelent számban „*A nürnbergi nemzetközi bíróság és az angol parlament*” címmel, illetve az 1946. augusztus 18. napi számban „*A háborús bűnösök és az új nemzetközi jog*” címmel irt tanulmányt. De Szabó Imre és Beér János is sokat publikált a témakörben.

³⁷ Az SS (Védő Csapat, Véderő) és a GESTAPO tevékenységéről részletesen lásd Jacques Delarue: *A Gestapo története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1965.

³⁸ Szabó Imre: *A Nürnbergi per...* i. m. 48 - 49. o.

jelenkor háborúit vagy fegyveres összeütközéseit helyezzük a vizsgálódásunk középpontjába. Viszont - véleményem szerint - azt is kijelenthetjük, hogy a Föld népei végeredményben (alapvetően) a támadó háború jogellenességét és a béke jogát és szeretetét vallják (és kívánják). Ebbe az irányba mutatott az *Egyesült Nemzetek Szervezetének* a létrehozása is.

2. 5. A konkrét nemzetközi jogi vonatkozások és kötelezettségek a népbíróságokkal összefüggésben - ahogy az Alkotmánybíróság látta

Mint azt már korábban említettem, egy londoni jogászprofesszor, bizonyos *Hugh Bellot* már 1916-ban tett javaslatot egy olyan nemzetközi büntetőtörvényszék megszervezésére, amelynek a háborús felelősség és hadviselési szabályok megsértésének megállapítása, valamint a bűnösök fölötti ítélezés lett volna a feladata. Aztán a háborús bűnök, és elkövetőik felelősségre vonásának kérdése - nemzetközi szinten - majd csak negyedszázaddal később, a második világháború alatt került ismét napirendre, akkor viszont már hangsúlyozottan, hiszen több nemzetközi megállapodás, deklaráció is született a kérdésben. Így tehát először a *Szövetségi Nyilatkozat* Londonban, 1942. január 13-án, majd a *moszkvai deklaráció* 1943. október 30-án. Ezen elhatározást a nagyhatalmak vezetői az 1945. február 4. és február 11. között megtartott *jaltai konferencián* is megerősítették. Kiemelkedő fontosságú volt még a Londonban, 1945. augusztus 8-án aláírt egyezmény "*A tengely európai háborús főbűnöseinek üldözése és megbüntetése*" tárgyában. Ehhez az egyezményhez 19 állam csatlakozott. Még egyszer szeretném kihangsúlyozni, hogy a megállapodások közös elve az volt, hogy minden háborús bűnöst abban az országban vonjanak felelősségre, amelyben cselekményeit elkövette, és a felelősségre vonás az illető ország törvényei szerint történjék. Azoknak a háborús főbűnösöknek pedig, akiknek cselekményeit nem lehetett földrajzi helyhez rögzíteni - mert bűnös magatartásuk több országra is kihatott -, nemzetközi katonai bíróság előtt kellett felelniük. A londoni egyezménnyel egyidejűleg elfogadták a felállítandó nemzetközi büntetőbíróság szabályzatát, alapokmányát³⁹ is.

A szövetséges hatalmak és Magyarország között 1945. január 20-án, Moszkvában jött létre a fegyverszüneti egyezmény. Az egyezményt 1945. január 20. napi visszamenőleges hatállyal az 1945. évi V. törvény cikkelyezte be, amelyet az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1945. szeptember 13-án fogadott el. A vizsgált téma szempontjából különösen fontos a fegyverszüneti egyezmény 14. pontjának rendelkezése: „*Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek*

³⁹ Charter

letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítékezésben e személyek felett”.

Ezek alapján, a fegyverszüneti egyezmény aláírása után az Ideiglenes Kormány - az Ideiglenes Nemzetgyűléstől kapott felhatalmazás alapján - 1945. január 25-én kibocsátotta a népbíráskodásról szóló 81/1945. (II. 5.) ME rendeletet, amely 1945. február 5-én lépett hatályba. Ezt módosította és egészítette ki az 1945. április 27-én elfogadott, és május 1-jétől hatályos 1140/1945. (V. 1) ME rendelet. E rendeleteket az 5900/1945. (VIII. 5.) ME valamint a 6750/1945. (VIII. 16.) ME számú rendeletekkel együtt az 1945. szeptember 16-án kihirdetett 1945. évi VII. törvénycikk emelte törvényerőre.

Az Alkotmánybíróság a nagybirtokrendszer megszüntetésével kapcsolatos jogszabályok alkotmányellenességéről szóló 66/1992. (XII. 17.) AB határozatban állapította meg, hogy az „államnak nemzetközi szerződésen is alapuló kötelezettsége a háborús és az emberiség elleni bűncselekmények üldözése, konkrét gyanú esetén a bűnösök vád alá helyezése, és bírói eljárásban azok elítélése.” Majd a 2/1994. (I. 14.) AB határozatban az Alkotmánybíróság külön is megvizsgálta, van-e (volt-e), és mennyiben, nemzetközi jogi kötelezettség az Nbr. 11. és 13. §-aiban⁴⁰ megfogalmazott magatartások bűncselekménnyé, még hozzá háborús bűncselekménnyé nyilvánítására. Megállapította, hogy nemzetközi jogi értelemben vett kötelezettséget Magyarország számára a fegyverszüneti egyezmény 14. pontja tartalmaz. Vagyis az, hogy Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek feletti ítékezésben, feltételezte - minimálisan - a tényállások és büntetési tételek meglétét, illetve megteremtését. Már az Nbr. előkészítése folyamán, majd megszületését követően szakmai körökben vita folyt a tekintetben, hogy a háborús bűnösök felelősségre vonásának kötelezettsége igényli-e a *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege* elveinek feladását, a visszaható hatályú jogalkotást és jogalkalmazást, vagy pedig az akkor hatályos büntetőjogi szabályok, illetve a miniszterek felelősségét meghatározó és felelősségre vonását lehetővé tevő, akkor hatályos 1848. évi III. tc. és az 1920. évi X. tc. rendelkezései elegendő és megfelelő alapot szolgáltatnak volna-e az ítékezéshez.

Anélkül, hogy az Alkotmánybíróság e kérdésben állást foglalt volna, megállapította, hogy az Nbr. megalkotására, ezen belül a visszaható hatályú büntető jogalkotásra a magyar államnak nem volt nemzetközi jogi értelemben vett kötelezettsége, az jogilag szuverén döntés eredményeként született. A fegyverszüneti egyezményből, mint önmagából fakadó jogi kötelezettség csupán a háborús bűnösök büntetőjogi felelősségre vonására vonatkozott, azonban a felelősségre vonás

⁴⁰ E paragrafusokban határozták meg a háborús bűncselekmények törvényi tényállásait.

mikéntje: a *visszaható hatályú büntető jogalkotás*, a *tényállási elemek* és a *büntetések* meghatározása, valamint a *különbíróságok* felállítása formailag már a magyar állam szuverén döntése volt.⁴¹

3. Az új, ideiglenes hatalom létrejötte

Moszkvában, a kudarcba fulladt kiugrási kísérlet után, a magyar fegyverszüneti bizottság⁴² bevonásával, 1944. október 20. napján megalakult a *Moszkvai Magyar Bizottság*, amely november első felében kibővült, valamint a megérkező Miklós Béla és Vörös János vezérezredekkel egyre nagyobb politikai súlyt is szerzett. A bizottság első tárgyalásait *Kuznyecov* vezérezredessel⁴³ folytatta. 1944. november 13-án a magyar bizottság vezetőit a Kremlben fogadta Molotov külügyi népbiztos. A téma a megalakítandó új magyar kormány volt. Molotov elképzelése szerint a kormány a bizottság vezetőiből, ezen kívül demokratikus politikusokból, valamint ismert demokratikus közéleti személyiségekből állt volna össze.

A külügyi népbiztos első elképzelése szerint a kormány élén *gróf Bethlen István* állt volna. *Vas Zoltán* ezért felkereste a grófort, aki Somogy megyében, egy Marcalihoz közel lévő vadászházban bújt meg, és itt is adta meg magát az érkező orosz katonáknak 1944. december 6-án. De Vas nem járt sikerrel, Bethlen nem vállalkozott a feladatra.⁴⁴ Eközben a moszkvai magyar kommunisták - *Rákosi Mátyás*, *Gerő Ernő*, *Révai* és mások - is készülődni kezdtek.

1944. november 20-a körül adott *Sztálin* engedélyt Rákosinak arra, hogy a megalakítandó új magyar koalíciós kormányban kommunisták is részt vegyenek. Gerő szerint *Sztálin* elképzelése egy ideiglenes kormány volt, a jogfolytonosság elvetésével, ami *Horthy* lemondásával amúgy is megszakadt. Az elgondolása szerint a felszabadított magyar városokban és nagyobb községekben *nemzeti bizottságokat* kell alakítani, majd ezeknek választásokat kell szervezni, és az így megválasztott képviselők egy ideiglenes nemzetgyűlést alakítva hozzák majd létre a hatalom új letéteményesét. És ennek a nemzetgyűlésnek kell majd megválasztania az ideiglenes nemzeti kormányt, amely egy koalíciós, össznépi programmal lép majd a nemzet elé.

Ezután Moszkvában megegyezés történt az ideiglenes nemzetgyűlési székhelyről, a választás Debrecenre esett. Kialakult az ideiglenes kormány első személyi összetétele is. A moszkvai magyar

⁴¹ 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./B./1.2.

⁴² *Faragho Gábor* vezérezredes, *Szent-Iványi Domokos dr.* meghatalmazott miniszter és rendkívüli követ valamint *gróf Teleki Géza* egyetemi tanár.

⁴³ A Vörös Hadsereg vezérkari főnökének egyik helyettese, valamint a szovjet hadsereg felderítő és kémelhárító csoportjának a főnöke volt, Teleki Géza szerint „mindig elegáns, művelt, szívélyes úriember.”

⁴⁴ Vas Zoltán a következőket írta Rákosi Mátyásnak Moszkvába, még Aradról, 1944 novemberében: „*Első párt leszünk az országban. Bármilyen mélyre esett is az ország, felemeljük, talpra állítjuk, és megteremtjük az Új Magyarországot.*” Lásd: Pünköshti Árpád: *Rákosi a hatalomért, 1945-1948.* Kézirat, 1992. 3. o.

bizottság 3 tábornoka is helyt kapott benne, *Miklós Bélát* miniszterelnökké, *Faragho Gábort* közellátási, *Vörös Jánost* pedig honvédelmi miniszterré jelölték. Teleki Pál fia, *gróf Teleki Géza* szintén miniszteri poszt várományosa lett.

Egyértelműen látható, hogy az új magyar felső vezetésben egy kommunista sem kapott kiemelkedő, vezető szerepet. Például *Gábor József* közlekedésügyi, *Nagy Imre* pedig földművelésügyi miniszteri várományos lett. Gerő Ernő 1944. december 5-én mutatta be Molotovnak a Kremlben a leendő kormány programtervezetét. A megbeszélésen megjelent Sztálin is, és véleményezte a tervezet egyes pontjait. Így lassan kialakult a végleges kormánynyilatkozat szövege.

Ezalatt a Kuznyecovnál tárgyaló magyar bizottság vezetői a megbeszélés végeredményeként kimondták a bizottság feloszlását. A magyarokat ezután moziba vitték, majd Molotov meghívására a Kremlbe kellett menniük. Az időpont 1944. december 6. napja, hajnali 2 óra 30 perc volt. A Molotovval folytatott megbeszélésről készített jegyzőkönyvet Teleki Géza vezette.⁴⁵ Ebből kitűnik, hogy Molotov őszintén és barátságosan beszélt a magyarokkal. A kormányalakítás utolsó simításairól esett szó, a tárgyaláson két moszkvai magyar kommunista is részt vett. Másnap Kuznyecov vezérezredes búcsúztatta a Magyarországra hazainduló személyeket. Miklós Béláék egy elegáns különvonatot kaptak a szovjetektől a hazautazáshoz. Debrecenig 6 napig tartott az út. A vonat 1944. december 14-én reggel érkezett meg a Hajdúság fővárosába.

Debrecenben minden a Moszkvában megbeszéltek szerint zajlott le december 21. és 24. között. Az ideiglenes nemzetgyűlés leendő tagjait a különböző helyi nemzeti bizottságok és újonnan megalakult politikai pártok vezetőiből válogatták ki, majd a debreceni nemzetgyűlés előkészítő bizottsága a Vörös Hadsereg logisztikai segítségével Debrecenbe hozatta a kiválasztott személyeket. 1944. december 21. napján, a *debreceni református kollégium oratóriumában* ünnepélyes keretek között alakult meg az Ideiglenes Nemzetgyűlés, amelynek tagjai aztán másnap megválasztották az Ideiglenes Nemzeti Kormányt.⁴⁶

4. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány jogalkotása és első intézkedései

A *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front* 1944. december 12. napján, *Vásáry István* elnökletével előkészítő bizottságot hozott létre Debrecenben, a népképviselő központi szerve, az *Ideiglenes Nemzetgyűlés* összehívásának megszervezése céljából. A Függetlenségi Frontba tömörült koalíciós

⁴⁵ Gróf Teleki Géza 1944. október 1. és december 6. között egy 172 oldalas füzetet készített, ami a magyar fegyverszüneti delegáció, valamint a moszkvai magyar bizottság tárgyalásait jegyzőkönyvszerűen tartalmazza.

⁴⁶ Azonban Lukács adatai szerint: „Fontos megjegyezni, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés nyomban, 1944. december 21-én megválasztotta az Ideiglenes Kormányt és annak teljes terjedelmű megbízást adott az ügyek vitelére.” Érdekességként említeném meg, hogy az 1848 - 1849. évi magyar Nemzetgyűlés (Országgyűlés) - miután Pestről Debrecenbe költözött - is itt tanácskozott 1849. január 9. napjától 1849. május 31. napjáig.

pártok vezetői, valamint párton kívüli antifasiszta politikusok voltak e bizottság tagjai, akik megszervezték a felszabadult területek népgyűléseit. E népgyűlések választották meg aztán a képviselőket. 1944 decemberéig 45 város és nagyközség szabadult fel, ahonnan 233 képviselőt választottak, majd az előkészítő bizottság a Vörös Hadsereg politikai szervei, illetve gépkocsiállománya segítségével Debrecenbe hozatta a kiválasztott személyeket. A képviselők 1944. december 21. napján tartották meg alakuló ülésüket. Az első ülészen, a debreceni református kollégium oratóriumában két ülést tartottak, ekkor a döntéseket *határozat* formájában hozták. Még aznap megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés, amely másnap választotta meg az *Ideiglenes Nemzeti Kormányt*, ami pedig *rendeletekkel* kormányzott.⁴⁷

A december 21. napi első ülésen Vásáry a megnyitó beszédében kifejtette: „*Történelmi a gyűlés helye, történelmi a gyűlés feladata is. (...) ...ezt a háborút a magyar nép nem akarta. (...) Azért hívtuk a magyar nép megbízottait, hogy jelentsék ki: az idegen uralomtól felszabadult magyar nemzet maga veszi kezébe sorsának intézését. Mindehhez az első lépés a háború haladéktalan befejezése.*”⁴⁸

Az első napirendi pont előadója Balogh István, témája pedig az Ideiglenes Nemzetgyűlés szózata volt. Balogh felidézte az országban jelenleg is folyó harcokat, a pusztítást, a rombolást, majd hangsúlyozta, hogy Magyarország jelenleg is egy pusztuló csődtömeg, mert: „*...belementünk egy erkölcstelen háborúba és folytattunk egy veszített háborút. (...) Szakítani kell a hitlerista Németországgal, fegyverszünetet kell kötni a győztes szövetséges hatalmakkal, újjá kell építeni a romokban heverő Magyarországot, végre kell hajtani a földreformot.*”⁴⁹

Dálnoki Miklós Béla vezérezredes egyértelműen beszélt a felelősség kérdéséről, a felelősök megbüntetéséről, előre vetítette az új különbírói fórum megalakításának szükségességét: „*Azokat a nyilas tiszteket, akik a hatalmat bitorló Szólasival együtt dolgoztak és akik okozói annak, hogy félrevezetett magyar honvédek még most is a németek oldalán folytatják ezt a kilátástalan,*

⁴⁷ Egyhangú döntés alapján, a törvényalkotásra majd csak akkor kívántak rátérni, amikor már az egész ország felszabadult, és így Magyarország egész lakossága elküldhette képviselőit a Nemzetgyűlésbe. Erre Budapesten, 1945. április 2. napján került sor, amikor a Nemzeti Sportszarnokban összeült a választói nagygyűlés. Az ország később felszabadult területei 6 centrumban választottak, és ezzel (így) lett teljes az Ideiglenes Nemzetgyűlés, 498 képviselővel. Az újabb ülészen már Budapesten tanácskozott, 1945. szeptember 5. és szeptember 13. között. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés az első időszakban megalkotta - többek között - az 1945. évi I. törvényt a magyar állami szuverenitás gyakorlásáról, az 1945. évi III. törvényt az államfőt megillető egyes jogokat ideiglenesen gyakorló Nemzeti Főtanácsról, az 1945. évi VI. törvényt a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról, illetve az 1945. évi VII. törvényt is, amellyel a népbíráskodásról szóló rendeleteket emelte törvényerőre. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés az 1945. évi VIII. törvény alapján az 1945. november 4. napján megtartott országos választások után adta csak át a helyét a Nemzetgyűlésnek, és ezzel szűnt meg a legmagasabb népképviselői testület ideiglenessége. A Nemzetgyűlés 1945. november 29. napján tartotta meg alakuló ülését és 1947. július 25-én ülésezett utoljára. Majd aztán az 1947 nyarának végi, „kékcédulás” néven is elhíresült országgyűlési választások után, 1947. szeptember 16. napján alakult meg az Országgyűlés, lezárva ezzel az ország felszabadulását követő első két szakaszt, és megnyitva az utat a népi demokrácia felé, amely a fordulat éve után (1948), az 1949. évi XX. törvényel, a Magyar Népköztársaság Alkotmányával „lépett életbe”.

⁴⁸ 1944. december 21. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1. ülése. Idézet Vásáry István nyitóbeszédéből.

⁴⁹ 1944. december 21. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1. ülése. Idézet Balogh István beszédéből.

*esztelen, zsoldos szellemű harcot, az új szabadságharcos magyar honvédség ki fogja közösiíteni soraiból és a magyar nép ítélőszéke, illetve hadbírósa elé fogja állítani.*⁵⁰

Az 1944. december 22. napi második ülésen, miután megválasztották az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, az egyrészt azonnal hatályon kívül helyezte az összes népellenesnek nevezhető törvényt és rendeletet, másrészt pedig feloszlatta valamennyi nyilas, fasiszta illetve más, ugyancsak népellenesnek minősülő szervezetet is. Révai József hozzászólásában hangsúlyozta: „A nyilas hazaárulókkal való leszámolást követeli az igazság és követeli a magyar demokrácia államérdeke. Az igazság parancsa, hogy azok, akik a magyar hazát 30 ezüst márkánál olcsóbban eladták a német hódítóknak, elvegyék méltó büntetésüket. A magyar nép jogérzete követeli, hogy lakoljanak azok, akik miatt a magyar honvéd még mindig idegen ügyért ontja a véré egy esztelen és öngyilkos háborúban... (...) ...a demokrácia nem bűnbocsánat a nép és a haza ellenségei számára, hanem pallos, amely kérlelhetetlen szigorral lesújt rájuk, le kell, hogy csapjon a nép, a haza ellenségeire.” Révai itt Kossuth Lajos szavait idézte: „Aki téged kövel dob meg, dobd vissza mennykövel.” Majd így folytatta a kommunista szónok: „A nyilasok elleni harcban mi kommunisták helyesljük és üdvözljük a demokratikus népbíróság alakítására irányuló, alulról, a nép mélyéből jövő kezdeményezést. Üdvözljük a szegedi szakszervezetek erre vonatkozó követelését és teljes mértékben helyesljük a szegedi nemzeti bizottságnak a népbíróság felállítására vonatkozó határozatát. Meg vagyok győződve róla, hogy a demokráciának minden igaz híve velünk együtt helyesli ezt. Nem akarunk anarchiát az igazságszolgáltatásban, de igazságot akarunk! Éppen ezért valljuk, hogy most már magának a kormánynak kell vezetnie a demokratikus népbíróságok felállítására irányuló népmozgalmakat. Neki magának kell kézbe vennie a hazaárulók feletti ítélkezésre hivatott népbíróságok szervezését.”⁵¹

A Dálnoki Miklós Béla vezérezredes vezette, Debrecenben felállított Ideiglenes Nemzeti Kormány már megalakulásának napján, vagyis 1944. december 22-én⁵² nyilatkozatban vállalta, hogy bíróság elé állítja a háborús és népellenes bűnösöket, illetve ha bűneiket más országban követték el, akkor kiadja őket.⁵³

⁵⁰ 1944. december 21. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1. ülése. Idézet Dálnoki Miklós Béla hozzászólásából.

⁵¹ 1944. december 22. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 2. ülése. Idézet Révai József hozzászólásából.

⁵² Ezen az ülésen - a nemzetgyűlési napló tanúsága szerint - szóba kerültek a december folyamán a felszabadított országrész lakosságának köréből érkezett kezdeményezések a háborús bűnösök felelősségre vonására. Révai József, a Magyar Kommunista Párt szónoka örömmel üdvözölte a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonását követelő népmozgalmakat. Az igazságra, a nép jogtudatára és a magyar demokrácia állami érdekeire hivatkozással parancsoló szükségként jelölte meg, hogy elnyerjék méltó büntetésüket azok, „... akik a magyar hazát - 30 ezüst márkánál olcsóbban - eladták a német hódítóknak.” Hangsúlyozta: „Most már magának a kormánynak kell kézbe vennie a hazaárulók feletti ítélkezésre hivatott demokratikus népbíróságok szervezését.” Révai, állítása szerint a pártjának álláspontját szögezte le, mikor Petőfinek, „A nemzethez” című verséből idézett: „Könnyű banni külső elleneinkkel, ha kivesznek a belső bitangok.”

⁵³ Kezdetben a Függetlenségi Frontba tömörült 4 párt koalíciója képviseltette magát az Ideiglenes Nemzeti Kormányban. Például, egy 1945. január 19. napján (mint ahogy az a Délmagyarország 1945. január 31. napi számában is megjelent), Debrecenben kiadott MNFF proklamáció záró sorai szerint is: „A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front nevében az Ideiglenes

Az új, ideiglenes jellegű hatalmi szerv kezdetben tehát *rendeletekkel* kormányzott, törvényeket ekkor még nem alkottak, viszont e rendeletek bármely törvényt felülírhatták, vagyis ezek a rendeletek akkor a jogforrási hierarchia csúcsán helyezkedtek el.

Az államforma kérdése egyelőre nyitva maradt, de a hivatalok már a „magyar királyi” jelző nélkül szerepeltek, valamint az államfő megválasztásának problémáját is későbbre halasztották.⁵⁴

A kormány már az első intézkedései között, 1944. december 23. napján kibocsátott rendeletével törölte a királyi jelzőt az új, megalakítandó demokratikus hadsereg nevéből, amely így Magyar Honvédség néven funkcionált.⁵⁵ Majd 1944. december 28. napján hadat üzent Németországnak, de

Nemzeti Kormányban képviselt pártok: Független Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt, Magyar Kommunista Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt.”

⁵⁴ Először az *Ideiglenes Nemzetgyűlés Elnöksége* töltött be egy tulajdonképpeni államfői funkciót is, amely testületet 1944. december 21. napján választottak meg. Elnöke *dr. Zsedényi Béla* ügyvéd, miskolci jogakadémiai tanár lett, alelnökké pedig *dr. Juhász Nagy Sándort*, debreceni egyetemi tanárt és *dr. Sántha Kálmánt*, debreceni egyetemi ideg orvos-tanárt választották meg. A *Nemzeti Főtanácsot*, mint ideiglenes, háromfős államfői testületet 1945. január 26. napján állította fel az Ideiglenes Nemzeti Kormány. Tagjai kezdetben a miniszterelnök, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke és az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottságának (23 tagú, koalíciós összetételű volt, és az Ideiglenes Nemzetgyűlés újbóli, 1945. szeptemberi, budapesti összehívásáig a *hiányzó parlament feladatát látta el lényegében*, amely időpontig - 1945 őszéig - 7 alkalommal ülésezett, egyébiránt pedig egészen az alkotmánytörvény /1949. évi XX. törvény/ életbelépéséig fennállt, tulajdonképpen mindvégig erős pozíciót birtokolva) egy választott képviselője, 1945 decemberétől pedig az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke és az Ideiglenes Nemzetgyűlés által választott két képviselő voltak. A testület a köztársasági elnök megválasztásával, 1946. február 1. napjával szűnt meg. A nemzetgyűlési képviselők közfelkiáltással választották meg Tildy Zoltánt köztársasági elnökké. A köztársasági törvény (1946. évi I. törvény) kompromisszumos módon szabályozta, ugyanakkor több oldalról is radikálisan korlátozta az államfői jogokat. A törvény az elnök hivatali idejét 4 évben határozta meg. Jelölés előzte meg az államfő parlament útján történő választását (szavazással), azonban, amennyiben a szükséges számú ajánlást csak egy jelölt nyerte el, úgy ő a képviselők 2/3 részének *jelenlétében*, közfelkiáltással elnökké volt választható. *Egymás után 2 ízben* e tisztséget nem lehetett betölteni. A köztársasági elnök, mint államfő képviselte a magyar államot, ő gyakorolta a Nemzetgyűlésnek felelős minisztérium útján - nagyon jelentős korlátok között - a végrehajtó hatalmat, a kormányzásban azonban *közvetlenül* nem vehetett részt. Minden rendelkezéséhez és intézkedéséhez a miniszterelnök vagy az illetékes felelős miniszter ellenjegyzésére volt szükség. A kormány elnökét és a kormánytagokat pedig szintén csak erős megkötésekkel nevezhette ki vagy menthette fel. megillette az *egyéni* kegyelmezés joga, és ő adományozhatta a Nemzetgyűlés által alapított érdemrendeket és a hivatali állások címeit. Fontos, hogy nem lett a Nemzetgyűléssel egyenlő jogú és rangú államhatalmi tényező, nem élhetett sem a törvényszentesítés, sem pedig az abszolút vétő jogával, és saját jogán nem oszlathatta fel a Nemzetgyűlést sem. Az 1946. március 23. napján kihirdetett és hatályba lépett 1946. évi VII. törvény (a „demokratikus államrend és köztársasági büntetőjogi védelméről”) tartalmazta a köztársasági elnök büntetőjogi védelmét is. Tildy a köztársasági elnöki tisztelet 1948. július 30. napjáig töltötte be, ugyanis a Magyar Dolgozók Pártja megalakulása után lemondott, amely lemondását az országgyűlés 1948. augusztus 3. napján fogadta el. A parlament még aznap *Szakasits Árpádot*, az MDP elnökét választotta meg köztársasági elnökké, aki az államfői posztot a Magyar Népköztársaság megalakulásáig töltötte be. Az 1949. évi országgyűlési képviselő-választások (május 15.) után a parlament és a köztársasági elnök hatáskörét egyaránt korlátozó Politikai Bizottságot az 1949. évi XX. törvény oly módon szüntette meg, hogy az államfő intézményét „összemosztá, házásította” az országgyűlés Politikai Bizottságával, így született meg aztán kollektív államfői testületként a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa, 1949. augusztus 23. napján. Élén az Elnöki Tanács elnöke állt, egyébként pedig 21 tagú volt. A frissen létrehozott Elnöki Tanács a korábbi Politikai Bizottság fontosnak tekinthető politikai döntéshozókészítő szerepéből azonban már lényegesen veszített, és immár csupán saját (de mégis fontos) törvényalkotói jogkörrel rendelkezett, meghozza *törvényerejű rendeleteket* hozott. Az 1949. évi XX. törvény életbelépésével tehát Magyarország megszűnt köztársaság lenni, így megszűnt a köztársasági elnök intézménye is, helyette pedig évtizedeken át az Elnöki Tanács töltötte be ezt a funkciót, egészen az 1989. évi rendszerváltásig. Ezt bővebben lásd: *A magyar parlament 1944 - 1949. i. m. 44 - 81. o.* (Föglein Gizella: *Az államfői jogkör és gyakorlása.*)

⁵⁵ 1946 januárjában a Magyar Királyság, mint államforma megmaradása mellett már csak a katolikus egyház állt ki, élén a frissen kinevezett hercegprímással, *Mindszenty Józseffel*. 1945. december 20. napján a püspöki értekezlet az államforma kérdésében hivatalosan nem foglalt állást, de Mindszenty mégis levelet intézett *Tildy Zoltán* miniszterelnökhöz és *Varga Béldához*, az ekkor legnagyobb és legerősebb párt, a Független Kisgazdapárt ügyvezető alelnökéhez, 1945 szilveszterének napján. Ebben a levelében a királyság megőrzése érdekében emelt óvást. Azonban a kisgazdapárti képviselők az 1946. január 9. és 10. napi értekezletükön a köztársaság megteremtése mellett foglaltak állást, így az államforma kérdésének átalakítással való rendezése zöld utat kapott. Bővebben lásd: *A magyar parlament 1944 - 1949. i. m. 44 - 81. o.* (Föglein Gizella: *Az államfői jogkör és gyakorlása.*). A nemzetgyűlési képviselők legnagyobb része tehát egyetértett a köztársaság, mint új államforma megteremtésével. Ennek a gondolatnak a felvetése egyébként a Szociáldemokrata Párthoz kötődik, amelynek 1945 augusztusában tartott kongresszusán elfogadott akcióprogramjában szerepelt először a köztársaság, pontosabban akkor, ott a *Népköztársaság* követelése. Egyedül *Slachta Margit* pártönkivüli képviselő vállalkozott arra, hogy a királyság intézményét, mi több, a Habsburg uralkodóházat is a védelmébe vegye. Többek között kifejtette: „*Tisztelt Képviselőtársaim! Egy ezeréves megszentelt múlttól szakítják el az országot. A jövő felelőssé fog tenni minket elhatározásunkért.*” A beszéde általános felháborodást váltott ki a Nemzetgyűlésben. *Hegyesi János*, a Nemzeti Parasztpárt képviselője így válaszolt Slachta felszólalására: „*Engedjék meg azt is, hogy legelőször is őszinte csodálatomnak adjak kifejezést állhatatosságáért, amikor egy egész nemzetgyűléssel szemben, annak minden érzésével szemben egy rossz mesét képes volt itt végigmondani a királyságról. És ugyanakkor megelégedésemet fejezem ki a nemzetgyűlés minden tagjának, hogy volt türelme végighallgatni ezt a beszédet (...).*” Bővebben lásd: *A magyar parlament 1944 - 1949. i. m. 82 - 104. o.* (Palasik Mária: *A törvényhozás demokratizáló jogalkotása.*).

az újonnan szervezendő Magyar Honvédség felállításáról konkrétan csak az 1945. január 20. napi moszkvai fegyverszüneti egyezmény rendelkezett. Ezt az új haderőt - nem hivatalosan - már demokratikus hadseregnek nevezték, de államjogi szempontból a Magyar Királyság csak 1946. február 1. napjával szűnt meg, míg a németek oldalán harcoló Magyar Királyi Honvédség maradéka hivatalosan 1945. május 8. napján tette le a fegyvert, tehát a régi királyi haderőt ettől a naptól nyilváníthatjuk megszűntnek.⁵⁶

4. 1. A népbíráskodásról szóló rendelet megalkotása és módosításai

Az 1945. január 20. napján Moszkvában, a szövetséges hatalmakkal megkötött⁵⁷ (részükről Vorosilov marsall volt az aláíró), és később törvénybe is iktatott (1945. évi V. törvény) magyar fegyverszüneti egyezmény (előzetes békeszerződés jellegű volt, 20 cikkének többsége politikai és gazdasági szabályokat tartalmazott, a békeszerződést a szövetséges hatalmak 1947. február 10. napján írták alá Magyarországgal Párizsban) 14. pontja kimondta, amit később aztán törvénybe is cikkelyeztek: „Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítélkezésben e személyek felett.”⁵⁸ Ennek szellemében kezdődött meg a népbíráóságok megszervezése is.

⁵⁶ Furcsa helyzet alakult ki, hiszen az új kormány még nem rendelkezett hadsereggel, valamint jogilag Magyarország még hadiállapotban volt a Szövetségesekkel, hiszen csak 1945. január 20. napján kötöttünk velük fegyverszünetet. Az új magyar hadsereg megszervezése vontatottan haladt, ami persze a közállapotokat tekintve nem is volt csoda. Vörös János honvédelmi miniszter, honvéd vezérkari főnök, Kéri Kálmán, a minisztérium katonai főnöke, valamint munkatársai, Kaffka Zoltán, Pálffy-Muhoray Zoltán és mások erőn felül próbálkoztak, fáradságot nem kímélve, és ennek köszönhetően február első napjaiban megkezdődött két gyaloghadosztály felállítása. A Jászberényben szerveződő 1. hadosztály parancsnoka Szalay Tibor ezredes (majd vezérőrnagy), míg a Debrecenben megszervezett 6. hadosztály parancsnoka Székely László ezredes (majd vezérőrnagy) lett. A szovjetek a hadifogolytáborokból szabadon engedték azokat a katonákat, akik szolgálatra jelentkeztek az új magyar hadsereg első hadosztályaiba. Mintegy 50 ezer ember vállalt katonai szolgálatot, ezért március folyamán újabb két hadosztály felállítását rendelték el. A hadosztályok felszerelése azonban késett, minden felszerelést a szovjetektől kellett beszerezni. Az elhúzódó harcképessé tétel miatt, a debreceni Honvédelmi Minisztérium azzal a javaslattal fordult 1945. március 3. napján a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz, hogy amíg a hadosztályokat nem tudják a frontra küldeni, addig is engedélyezzék magyar partizán egységek bevetését a Dunántúlon. A javaslatra nem érkezett válasz. Majd aztán 1945. április 14-én a 6. hadosztály, míg április 27-én az 1. hadosztály is megindulhatott a már osztrák területeken húzódó frontra. Harci cselekményekben azonban már nem vehettek részt, tudniillik a gyors német összeomlással fordult. Lásd: Kis András: *Népi hadsereg születik, 1945.* História, 1985. évi 1. szám illetve Kis András: *Az antifasiszta magyar honvédség születése (1945).* In: *A népi demokratikus átalakulás kezdetei és a magyar államiség.* Szerkesztette Marosi Endre. Debrecen, 1985. valamint Papp Tibor - Farkas Márton - Józsa Antal - Liptai Ervin - Dombrády Lóránd - Tóth Sándor - Györkei Jenő - Gazsi József - Godó Ágnes - Kis András - Mucs Sándor - Kovács Jenő: *Magyarország Hadtörténete II.* Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1985.

⁵⁷ A szövetséges hatalmak részéről Vorosilov marsall, magyar részről pedig Vörös János hadügyminiszter, Gyöngyösi János külügyminiszter és Balogh István államtitkár voltak az aláírók. Kovács Imre így írt a fegyverszüneti bizottság hazatéréséről: „A magyar fegyverszüneti bizottság, miután elvégezte kötelezettségét, január 25-én visszaindult Moszkvából Debrecenbe. A Kijevi pályaudvaron Dekanozov külügyminiszter-helyettes és mások búcsúztatták. Velük utazott vissza Puskin követ és Grigorjev titkár, valamint Nagy Imre és Gábor József miniszterek családja, továbbá fölvevett nevekkal, szovjet szakértőként Rákosi Mátyás és vezérkara, akiknek a kilétét megérkezésükkor, január 30-án sem fedték fel.” A debreceni Néplap második oldalán tudósított a fegyverszüneti bizottság hazatéréséről, a kiemelt harmadik oldal közepén, az előszóban idézett köszöntő adta hírül, hogy 1945. január 30-án délelőtt megérkezett Debrecenbe Rákosi Mátyás is. Lásd: Pünköshti Árpád: i. m. 19. o. Az első, kudarcba fulladt ideiglenes fegyverszüneti megállapodást a Szovjetunióval még 1944. október 11. napján írtuk alá, szintén Moszkvában, Molotov külügyi népbiztos dolgozószobájában, este 8 óra előtt 3 perccel. Akkor Faragho Gábor vezérezered, dr. Szent-Iványi Domokos meghatalmazott miniszter és rendkívüli követ valamint gróf Teleki Géza egyetemi tanár voltak az aláírók magyar részről, míg szovjet részről Molotov külügyi népbiztos. A tárgyalások részletes leírását lásd Korom Mihály: *Magyarország ideiglenes nemzeti kormánya és a fegyverszünet (1944 - 1945).* Budapest, 1981. 99 - 137. o. valamint Gosztonyi Péter: *A Magyar Honvédség a Második Világháborúban.* Európa Könyvkiadó, Budapest 1992. 180 - 182. o.

⁵⁸ 1945. évi V. törvény 2. § 14. pont

A magyarországi népbíróságok és népügyészségek a Debrecenben kiadott 81/1945. (II. 5.) ME sz. *rendelet* (a továbbiakban *Nbr.*)⁵⁹ értelmében alakultak meg. Az Nbr. megalkotására nem volt sok idő, hisz a városok-községek *nemzeti bizottságai* egyre-másra jelentették be igényeiket népbíróságok felállítására.

A Debrecenben sebtében megalakult Igazságügyminisztérium élére dr. Valentiny Ákos ügyvéd került a Szociáldemokrata Párt jelöltjeként. Ő a rendelet előkészítésével dr. Réczei László miniszteri osztálytanácsost és dr. Balogh Győző bírót bízta meg. Dr. Kovács Kálmán pedig, aki a Kommunista Párt jelöltje volt, államtitkári kinevezést kapott. A kodifikációban való részvételen kívül az ő feladata volt a népbíróságok megszervezése és felügyelete is. A munka 1944. december 23. napján kezdődött el.⁶⁰

Az Nbr. megalkotásakor 3 jogszabályra támaszkodtak elsődlegesen, az 1878. évi V. tc.-re (az akkor hatályos Btk.), továbbá az 1896. évi XXXIII. tc.-re (az akkor hatályos büntető perrendtartás), valamint az 1930. évi II. tc.-re (az akkor hatályos katonai Btk.).

A kodifikáció gyorsan haladt, és a tervezetből 1945. január 25. napján aztán jogszabály született.⁶¹

A gyorsaság ellenére meglehetősen alapos munkát végeztek, így az Nbr.-ben megfogalmazottakat még évtizedekkel később is felhasználták.⁶²

A legfontosabb érdeme azonban a rendeletnek elsősorban a *háborús és népellenes* bűncselekmények (a kétfajta bűncselekmény egymással halmazatban is megállapítható volt) fogalmának meghatározása volt.

Az Nbr. 11. § szerint *háborús bűnös* az, aki az 1939. évi háborúnak Magyarországra való kiterjedését, vagy Magyarországnak a háborúba való mind fokozottabb mértékben történt belesodródását vezető állásban kifejtett tevékenységével vagy magatartásával elősegítette, vagy azt megakadályozni nem törekedett, bár erre vezető közhivatali állásánál, politikai, közgazdasági, közéleti szerepénél fogva módja lett volna. Az, aki mint a kormány, országgyűlés tagja, vagy mint vezető állást betöltő közalkalmazott, kezdeményezője, vagy, bár a következményeket előre láthatta, részese volt olyan határozat hozatalának, amely a magyar népet az 1939. évben kitört

⁵⁹ Magyar Közlöny. Rendeletek Tára. 1945. évi 3. szám

⁶⁰ Erről bővebben lásd dr. Lukács Tibor idézett művét. Egyébiránt írt a kezdeti lépésekről Kovács Kálmán, „A magyarországi népbíróságok történetének egyes kérdései” (Jogtörténeti Tanulmányok. I. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1966.) című tanulmányában, aztán Szabó Imre, „A népbíráskodás időszerű kérdései” (Fórum, 1947. évi I. szám) című művében, Karsai Elek az „Ítélt a nép” (Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1977.) című kötetében, valamint Major Ákos, az „Ítélt a nép” (A Párttörténeti Intézmény tanulmánykötete, Budapest 1965. Major visszaemlékezése „A szabadság hajnalán” című kötetben jelent meg.) illetve „Népbíráskodás - forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései” (Minerva, Budapest 1988.) című munkájában is.

⁶¹ A kész rendelet „kibocsátott Debrecenben az 1945. évi január hó 25. napján, hatálybalépett az 1945. évi február hó 5. napján.” Lásd: Két év hatályos jogszabályai, 1945 - 1946. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest 1947. 18. o.

⁶² Például az 1971. évi 28. számú törvényerejű rendelet az Nbr. egyes rendelkezéseit a Btk. 134/A. §-ként iktatta be az akkor hatályos büntetőtörvénykönyvbe. Az 1978. évi IV. törvény pedig, a legelső formájában kifejezetten utalt az Nbr.-re, és az Nbr.nov-ra, méghozzá a 165. §-ában.

világháborúba sodorta, illetve aki a fegyverszünet megkötését erőszakkal vagy befolyásának kihasználásával megakadályozni igyekezett. Háborús bűnös az is, aki vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzésére irányuló lázadáshoz, a hatalom megtartásához, vagy aki e hatalom megszerzése után kapott kinevezés alapján a nyilas kormányzatban, közigazgatásban vagy honvédelem keretében életét fenyegető kényszerű szükség nélkül vezető állást vállalt (vezető állás alatt miniszteri, államtitkári, főispáni, főpolgármesteri, hadseregparancsnoki, hadtestparancsnoki vagy hasonló fontosságú állást kell érteni). Az *Nbr. 11. § 5. pont* szerint háborús bűnös még az is, aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával a reábízott hatalommal visszaélve kegyetlenkedett, vagy aki általában felhajtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának. Továbbá, az *Nbr. 13. §* értelmében háborús bűnös az is, aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján a háború fokozottabb mértékben való folytatására izgatott, aki valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott, valamint az is, aki nem vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzéséhez vagy megtartásához, valamint, aki e hatalom megszerzése után kapott kinevezés alapján a nyilas közigazgatásban vagy honvédelem keretében önként, az *Nbr. 11. § 4. bekezdésében* fel nem sorolt egyéb fontos állást vállalt. Aki magyar állampolgár létére a német hadsereg vagy biztonsági szolgálat (SS., Gestapo stb.) kötelékébe lépett, vagy aki valamilyen német alakulatnak a magyarság érdekeit sértő adatokat szolgáltatott, illetve, mint besúgó működött, vagy netán a háborús hírverés szolgálatában jelentős szellemi munkát végzett, az is háborús bűncselekményt követett el.

Az *Nbr. 15. §* szerint *népellenes büntetttben* bűnös a minisztériumnak és az országgyűlésnek az a tagja vagy az a vezető állást betöltő közalkalmazott, aki a nép érdekeit súlyosan sértő jogszabály kezdeményezője volt, vagy annak meghozatalában tudatosan résztvett. Az is, aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette, továbbá az a joghatósággal bíró közalkalmazott is, aki következetesen népellenes, fasiszta-barát hivatali működést fejtett ki.

A jogalkotó differenciálásra tett kísérletét mutatja az *Nbr. 17. paragrafusa*, ami az enyhébb elbírálás alá eső *népellenes vétségekről* szólt. De mivel ez megbontotta a népbíróági jog egységét, az *Nbr.nov* [az *Nbr.-t* módosító 1440/1945. (V. 1.) ME sz. rendelet] 12. paragrafusa már korrigálta, egységesen *népellenes bűntett*ről szólva, de mégis fenntartva az enyhébb elbírálás lehetőségét e tényállások tekintetében. Az *Nbr. 17. §* értelmében, *népellenes vétségben* bűnös az volt, aki az *Nbr. 15. § 2. pontjában* írt cselekmények elkövetését megakadályozni nem igyekezett, bár ez törvényes hatáskörében módjában állt volna, aki fasiszta, demokráciaellenes pártban fejtett ki kevésbé jelentős, de még vezető jellegű tevékenységet, illetve, aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt, rádió útján vagy egyébként, nyilvánosan *népellenes* vagy *demokráciaellenes* intézkedések meghozatalát sürgette, vagy a már meghozottakat feldicsérte. Népellenes vétséget követett el az is, aki kényszerű szükség nélkül a nép- vagy demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött, valamint, aki fenyegető magatartásával fasiszta (nyilas-, német-, háború-) ellenes vélemény nyilvánítását akadályozta.

Az *Nbr.* deklarálta továbbá, hogy e bűncselekmények *hivatalból* voltak üldözendők (*Nbr. 19. §*).

Megállapíthatjuk, hogy e rendelkezések 5 külön csoportra osztották a háborús bűnösöket. Az *első csoportba* azokat sorolták, akik vezető állású tisztviselőként a második világháború Magyarországra való kiterjesztését, illetve az ország háborúba sodródását elősegítették. A *második csoportba* kerültek a szélsőjobboldali, nyilas, fasiszta pártokat és mozgalmakat támogatók, valamint azok, akik a háborúban való részvétel, a hadviselés fokozását szorgalmazták, illetve ezt szóban vagy tettekkel elősegítették. A *harmadik csoport* az 1944. október 16. napján, német segítséggel hatalomra jutott pártok vezetőit, elsősorban a nyilas kormány tagjait, illetve a vezető hivatalnokait tartalmazta. A *negyedik csoport* a háború kiterjesztése mellett agitáló újságírókat, publicistákat, színészeket stb. foglalta magába. Az *ötödik csoportot* pedig azok a katonák, csendőr- és honvédtisztek alkották, akiket Magyarországon, vagy a megszállt orosz területeken a polgári lakossággal, illetve a munkaszolgálatosokkal vagy a hadifoglyokkal való kegyetlenkedéssel és gyilkosságokkal vádoltak. Az így csoportosított háborús bűnösökről aztán már 1945 februárjában készült egy lista, amelyet április 3. napján a sajtóban is közzétettek. E - több száz nevet tartalmazó - lajstrom mellett 1945-ben még négy további lista is készült.

Az *Nbr. első* - alapvető és lényeges szabályokat tartalmazó - paragrafusai a következőket deklarálták. Kifejezték, hogy az *Ideiglenes Nemzetgyűlés* által 1944. évi december hó 21. és 22. napjain a Debrecenben adott felhatalmazás alapján az *Ideiglenes Nemzeti Kormány* attól a

szükségtől vezettetve, hogy mielőbb elnyerjék büntetésüket mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, *rendeletet bocsát ki* az esküdtbírósnak törvényhozás útján való visszaállításáig a *népbíráskodás megvalósítása* tárgyában.⁶³ Rendelkeztek arról, hogy a népbíráskodásról szóló rendeletben körülírt bűncselekmények az esetben is büntethetők voltak, ha a cselekmény a rendelet életbeléptekor már *befejeztetett* s a cselekmény befejezésének időpontjában fennállott törvényes rendelkezések alapján az egyébként *büntethető nem volt*.⁶⁴ A rendelet szerint a népbíróság jogköre kiterjedt a *polgári egyénekre* és a *fegyveres erő tagjaira*, ideértve a rendőrséget és a csendőrséget is, valamint a magyar állam területén *elfogott* vagy a magyar államnak *kiadott* egyénekre, tekintet nélkül azok állampolgárságára. A magyar állam területén kívül elkövetett bűncselekmények tekintetében, valamint a netán kiadatás alá kerülő bármely büntetettessel szemben pedig, a népbíróság jogköre mindaddig fennállt, amíg a tettes kiadásának elrendelése be nem következett.⁶⁵ Bűnvádi eljárás a szökésben levő terhelt ellen is lefolytatható volt az 1921. évi III. tc. 12. § 2. bekezdésében foglalt korlátok között, mégis azzal, hogy a terheltet nem kellett hirdetmény útján megidézni, de a tárgyalás kitűzését a terhelt utolsó lakhelyén 30 nappal előbb szokásos módon meg kellett hirdetni. Ennek elmulasztása viszont az eljárás megsemmisítésének okául nem szolgálhatott.⁶⁶

Fontos volt még a népbírószági rendelet 51. *paragrafusa*, miszerint mind a népbíróságok, mind pedig a Népbíróságok Országos Tanácsa (a továbbiakban NOT) ítéleteiket „A magyar nép nevében” hozták. Az Nbr. a továbbiakban részletesen meghatározta és szabályozta a népbíróságok felállításának módját, joghatóságukat, hatáskörüket, illetékességüket, az eljárásuk módját, valamint az alkalmazható büntetéseket és a népbíróságok egyéb eljárásait.

Az Nbr. 11., 13., 15. és 17. §-aiban meghatározott bűncselekmények feletti ítélkezés tehát a népbíróság elé tartozott. Az Nbr. 20. §-a értelmében népbíróság hatásköre kiterjedt továbbá az 1921. évi III. tc. 1-5. §-aiban, az 1930. évi III. tc. 58-59. §-aiban, az 1878. évi V. tc. IV. fejezetében, az 1878. évi V. tc. 172. §-ának 1. bekezdésében (1912. évi LXIII. tc. 19. §) meghatározott bűncselekményekre, valamint, az Nbr. 20. §-ban felsorolt bűncselekményekkel összefüggésben levő

⁶³ Nbr. preambulum. Kovács Kálmán később így indokolta, magyarázta, hogy a bevezető miért hivatkozott az esküdtbírószagra, holott tartalmában nem azt akarták: „Távolí, konkrétan még ki nem kristályosodott elgondolásaik jelzésére jogászaink... csak az általuk ismert jogi fogalmakkal, terminus technikusokkal élhettek. A régi elnevezés mögött tehát új forma és új tartalom képzete rejtőzött.” Kovács Kálmán: *A magyarországi népbíróságok történetének egyes kérdései. Jogtörténeti Tanulmányok. I. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1966. 157. o.*

⁶⁴ Nbr. 1. §. Ez a klasszikus jogelveket (nullum crimen sine lege - nulla poena sine lege) azonban egyértelműen sértette, más kérdés, hogy e nélkül viszont a háborús bűnösök felelősségrevonása lehetetlen lett volna.

⁶⁵ Nbr. 2. §. Az Nbr. alkalmazásában közalkalmazottaknak az 1940. évi XVIII. tc. 3. §-ában felsorolt személyeket kellett tekinteni. A népbíróság a fiatalkorúak ügyében is eljárhatott. Fiatalkorúak ügyében az 1908. évi XXXVI. tc. II. fejezetének IV. cikkében meghatározott intézkedéseken kívül az Nbr. 3. §-ában megjelölt büntetések alkalmazásának is helye volt, mégis azzal az eltéréssel, hogy tudniillik halálbüntetés nem volt kiszabható, börtön- vagy fegyházbüntetés pedig csak a 15. életévét betöltött fiatalkorúval szemben volt alkalmazható (lásd Nbr. 22. §).

⁶⁶ Nbr. 6. §

más bűncselekményekre, így különösen az 1878. évi V. tc. XVIII., XX., XXI., XXII., XXXVI., XXXVII., XXXVIII. és XXXIX. fejezeteiben meghatározott bűncselekményekre is. Ezen utóbbi cselekmények azokra vonatkoztak, akik az állami és társadalmi rend felforgatására vagy megsemmisítésére irányuló *állam elleni büntettet* (1921. évi III. tc. 1-5. §), *a kémkedést kivéve hűtlenséget* {katonai hűtlenség, azaz a honvédségnek hátrány, az ellenségnek előny okozása, ellenséggel szövetkezés (1930. évi III. tc. 58-59. §)}, *lázadást* (1878. évi V. tc. 152-162. §§), *„az alkotmány, a törvény, a hatóságok vagy a hatósági közegek elleni izgatás”* büntettét [1878. évi V. tc. 172. § (1) bek.], illetve *e deliktumokkal kapcsolatos más bűncselekményt* (az életet, egészséget, testi épséget, személyes szabadságot sértő vagy veszélyeztető valamely büntettet, illetve rongálást, gyújtogatást, vízáradás okozását, valamint vaspályák, hajók, távírdák megrongálását és egyéb közveszélyű cselekményeket) követtek el. Az *Nbr. 21. §-a* értelmében ez utóbbi esetekben azonban, az *Nbr. 20. §* utolsó bekezdésében megjelölt összefüggés nélkül a népbíróság csak abban az esetben bírt hatáskörrel, ha a cselekmény politikai jellegű volt és a Bp. szerint illetékes ügyészség vezetője az ügynek népbíróság elé viteléhez a népügyészség vezetőjének előterjesztésére hozzájárult. Ezt a felsorolást egészítette ki később a katonai titok tekintetében elkövetett hűtlenségre vonatkozó hatásköri rendelkezésekről szóló *1948. évi XLVII. törvény*, amely a népbíróság hatáskörébe utalta a *katonai hűtlenség egyéb*, szintén akár halállal is büntethető eseteit, például a katonai titok tekintetében elkövetett kémkedést (1930. évi III. tc. 60-64., 66. és 68. §, valamint 1934. évi XVIII. tc. 2-4. §), illetve *mindazon büntetteket*, amelyeket *ezzel kapcsolatban* követtek el. Ezek a hatásköri szabályok azért is fontosak, mert a háborús és népellenes büntetteken kívül a népbíróságok ezek alapján hoztak majd a későbbi koncepciók perekben halálos ítéleteket. Az *Nbr. 23. paragrafusa* szerint pedig az illetékességre az *1896. évi XXXIII. tc. II. fejezetében* foglaltak voltak az irányadók.

A *népügyészségről* az *Nbr. 24 - 36. §-ai* tartalmaztak rendelkezéseket. Az egyik legfontosabb momentum, és egyben újdonság és sajátosság az volt a népbírósági jogszabályban, hogy egyszerre tartalmazott mind *anyagi jogi*, mind pedig *eljárásjogi* elemeket. Addig ugyanis a büntetőeljárások menetét, az alakíságot az 1896. évi büntető perrendtartás (1896:33. tc.) és az 1912. évi katonai bűnvádi perrendtartás (1912:33. tc.), míg az anyagi büntetőjogot az 1878. évi büntetőtörvénykönyv (1878:5. tc.), valamint az 1930. évi katonai büntetőtörvénykönyv (1930:2. tc.) határozta meg.

A népbíróságok ítélezésének szigorúságról, a kiszabott büntetésről és annak mértékéről *dr. Bojta Béla* államtitkár, a NOT I. számú tanácsának elnöke emígy nyilatkozik: „A *statáriális eljárásoknál*

alapvető elv, hogy a megtorlás szigorúságának csak addig kell terjednie, amíg az elrettentés hatása már mutatkozik, és a védett érdek biztonsága jelentkezik. Ez az elv a népbíráskodásnál sem hagyható figyelmen kívül. Ennek következményei jelentkezhetnek egyrészt abban, hogy bizonyos kisebb súlyú ügyek törlés alá kerülhetnek, másrészt abban, hogy a megtorlás legsúlyosabb eszköze, a halálbüntetés bizonyos szűkebb területre lesz szorítható. Közel vagyunk ahhoz, hogy ezt az alapelvet úgy formulázzuk meg, hogy a halálbüntetés maradjon meg ott, ahol a cselekmény olyan aljas és aszociális motívumokat tartalmaz, hogy a közönséges büntetőjog tételei szerint is indokolt lenne. Ellenben ott, ahol politikai felelősségről van szó, miután e területen a magyar nép részben már elégtételt kapott, bizonyos megfontolások érvényesülhetnek.”⁶⁷

A népbíróság által kiszabható legsúlyosabb büntető szankció, a *halálbüntetés* a rendelet alapján, kegyelmi úton, életfogytiglani vagy 10-15 évig terjedő, határozott tartamú fegyházbüntetésre volt átváltoztatható. A kegyelmezés joga a *Nemzeti Főtanácsot* illette, ami e határozatát az igazságügyminiszter javaslatára hozta meg.⁶⁸ Az Nbr. értelmében elsősorban azon háborús bűnösöket lehetett halállal (Nbr. 12. §) is büntetni, akik elősegítették Magyarország háborúba való belesodródását, megakadályozták a fegyverszünet megkötését, vezető szerepet töltöttek be a nyilas mozgalomban, a megszállott vagy a visszacsatolt területek lakosságával, illetve a hadifoglyokkal kegyetlenkedtek, azokat ok nélkül kivégeztették, vagy megkínóztatták. Ezek voltak a *háborús főbűnök*, de emellett a nem vezető szerepet betöltő személyek is sújthatóak voltak ezzel a szankcióval [Nbr. 14. § (3)-(4) bek.], azok, akik magyar állampolgár létükre a német hadsereg vagy biztonsági szolgálat (SS., Gestapo stb.) kötelékébe léptek (Nbr. 12. § 4. pont), ha e cselekményük, illetve az e szervezetben való szolgálatuk eredményeképpen magyar állampolgár halálát okozták, a magyar honvédség ellen harcoltak, avagy egyes személyeknek vagy csapatoknak a Vörös Hadsereghez való átállását megakadályozták. Továbbá azok is, akik rendszeresen vagy jutalom ellenében valamilyen német alakulatnak „a magyarság érdekeit sértő” adatokat szolgáltatottak, vagy részükre besúgóként működtek közre (Nbr. 12. § 5. pont).

A népbíráskodásról szóló alaprendeletet aztán 1945. április 27-én módosította az 1440/1945. (V. 1.) ME sz. rendelet (a továbbiakban Nbr.nov), amely május 1. napján lépett hatályba. Az új rendelet kiterjesztette a háborús és népellenes bűnösök körét, bevezette a büntetési nemek között a

⁶⁷ *Ítélet.* 1946. október 3. napi szám

⁶⁸ Nbr. 7. §

kényszermunkát, a népbíróági tanácsokban pedig az 5 koalíciós párt kiküldöttei mellett helyet biztosított a szakszervezetek kiküldötteinek is.

Az *Nbr.nov 6. §-ának* rendelkezése szerint az Nbr. 11. §-ának 5. pontja helyébe az a rendelkezés lépett, hogy háborús bűnös az is, aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette vagy a visszacsatolt területek lakosságával, a reábízott hatalommal visszaélve kegyetlenkedett, vagy aki általában akár belföldön, akár külföldön felbujtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának. Az Nbr. 11. §-a ezen kívül pedig azzal a 6. ponttal egészítetett ki, hogy háborús bűnös az is, aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján huzamosabb időn át olyan állandó jellegű és folyamatos tevékenységet fejtett ki, amely alkalmas volt arra, hogy az ország háborúba lépése, illetőleg a háború fokozottabb mértékben való folytatása érdekében a közfelfogást jelentős mértékben befolyásolja és azt az országra káros irányba terelje. Ezzel összefüggésben, az *Nbr.nov 8. §-a* az Nbr. 13. §-ának 1. pontját azzal egészítette ki, hogy az e pont alá eső háborús bűnös az is, aki az ott meghatározott módon a háborúba lépésre izgatott, az Nbr. 13. §-át pedig azzal a 7. ponttal egészítette ki, hogy háborús bűnös az is, aki bármilyen formában olyan tevékenységet fejtett vagy fejt ki, illetőleg mozdított vagy mozdít elő, amely a népek háború utáni békéjének vagy együttműködésének megnehezítésére vagy megbontására, avagy nemzetközi viszály előidézésére alkalmas.

Az *Nbr.nov* módosította és kiegészítette a népellenes deliktumok körét is, valamint engedélyezte a halálbüntetés kiszabását fiatalkorúak esetében, ha a tettük elkövetésekor már betöltötték a 16. életévüket (*Nbr.nov 15. §*). Másrészt kibővítette a halállal is büntethető háborús bűntettek körét (*Nbr.nov 7. §*), valamint módosította és kiegészítette a népbíróóságok eljárására vonatkozó processzuális szabályokat is.

Az *Nbr.nov 10. §-a* az Nbr. 15. §-át azzal a 4. és 5. illetve 6. ponttal egészítette ki, hogy népellenes bűntettben bűnös az is, aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján huzamosabb időn át olyan állandó jellegű és folyamatos tevékenységet fejtett ki, amely alkalmas volt arra, hogy a fasiszta és a demokráciaellenes irányzatok elterjesztése és megerősítése végett vagy a faji és felekezeti gyűlölet felkeltése, illetőleg ébrentartása céljára a közfelfogást jelentős mértékben befolyásolja és az országra káros irányba terelje, illetve, aki a fasiszta és a demokráciaellenes törekvéseknek vagy a társadalom

egyes rétegei üldözésének célját szolgáló hivatalos szerv, párt vagy társadalmi szervezet besúgójaként működött vagy annak számára adatokat szolgáltatott, valamint, aki a fasiszta és a demokráciaellenes uralmi rendszer hatalmi eszközeinek saját céljaira való felhasználásával szemérem, vagyon vagy személyes szabadság elleni bűncselekményt követett el. Az *Nbr.nov 12. §-a* értelmében az *Nbr. 17. §-a* hatályát veszítette s helyébe a következő rendelkezések léptek. *Népellenes büntetttben* bűnös az is (vagyis a népellenes vétség kategóriáját megszüntette), aki az *Nbr. 15. § 2. pontjában* meghatározott cselekmények elkövetését megakadályozni nem igyekezett, bár ez törvényes hatáskörében módjában állott volna, illetve, aki anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna, a németek által Magyarországon szervezett Volksbundba tagként belépett, vagy fasiszta, illetőleg demokráciaellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt, avagy tagként tevékeny működést fejtett ki, valamint, aki - az *Nbr. 11. § 6. pontjának*, illetőleg a *15. § 4. pontjának* esetét ide nem értve - nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt, rádió útján vagy egyébként nyilvánosan népellenes vagy demokráciaellenes intézkedések meghozatalát sürgette vagy a meghozottakat feldicsérte. Az is népellenes büntetttben volt bűnös most már, aki kényszerű szükség nélkül a nép- vagy demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött, aki magatartásával fasiszta- (nyilas-, német-, háború-) ellenes vélemény nyilvánítását akadályozta, aki az *Nbr. 11., 13. és 15. §-aiban* avagy az *Nbr.nov 12. §-ában* felsorolt cselekmények valamelyikére nézve - a *Btk. 378. §-ának* esetét kivéve - a *Btk. 374. vagy 375. §-ában* meghatározott bűnpártolást követett el, és végül, aki tudomással bírt arról, hogy valaki az *Nbr. 11. § 5. pontja* alá eső cselekménnyel kapcsolatos kivégzésnek vagy kínzásnak tettese vagy részese volt, és ezt a hatóságnak haladéktalanul fel nem jelentette.

Az anyagi jogszabályok körében immáron azon háborús főbűnösökkel szemben is alkalmazni lehetett a halálbüntetést, akik nem próbálták megakadályozni Magyarország háborúba való belesodródását, bár ezt megtehették volna, illetve akik közreműködtek olyan határozat elfogadásában, amelynek következtében a háború Magyarországra is kiterjedt. Ennek értelmében halállal büntethető volt az is, aki az 1939. évi háborúnak Magyarországra való kiterjedését vagy Magyarországnak a háborúba mind fokozottabb mértékben történt belesodródását vezető állásban kifejtett tevékenységével vagy magatartásával elősegítette, vagy azt megakadályozni nem törekedett, bár erre vezető közhivatali állásánál, politikai, közgazdasági, közéleti szerepénél fogva módja lett volna [*Nbr. 11. § 1. pont (2) bek.*], illetve aki mint a kormány, országgyűlés tagja, vagy mint vezető állást betöltő

közalkalmazott, kezdeményezője, vagy, bár a következményeket előre láthatta, részese volt olyan határozat hozatalának, amely a magyar népet az 1939. évben kitört világháborúba sodorta [Nbr. 11. § 2. pont]. Mindezekon kívül az Nbr.nov 6. §-ának (2) bekezdése egy új, 6. pontot iktatott be az Nbr. 11. §-ának felsorolásába.

Ezen új előírás értelmében a fentiekon kívül háborús bűntett miatt az is halállal volt büntethető, aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján huzamosabb időn át olyan állandó jellegű és folyamatos tevékenységet fejtett ki, amely alkalmas volt arra, hogy az ország háborúba lépése, illetőleg a háború fokozottabb mértékben való folytatása érdekében a közfelfogást jelentős mértékben befolyásolja és az országra káros irányba terelje. Az Nbr.nov értelmében az imént részletezetteken kívül azon háborús bűnöst is halálbüntetéssel lehetett sújtani, aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján a háború fokozottabb mértékben való folytatására izgatott, továbbá, aki valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott, illetve, aki nem vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzéséhez vagy megtartásához, avagy, aki e hatalom megszerzése után kapott kinevezés alapján a nyilas közigazgatásban vagy honvédelem keretében önként (életét fenyegető kényszerű szükség nélkül) fontos állást vállalt, illetve, aki a háborús hírverés szolgálatában jelentős szellemi munkát végzett [Nbr. 13. § 1., 2., 3. és 6. pont]. Ezeken kívül az Nbr.nov 8. § (2) bekezdése 7. pontként beiktatott egy új tényállást az Nbr. 13. §-ába. Eszerint az is háborús bűnös (és halállal is büntethető), aki bármilyen formában olyan tevékenységet fejtett vagy fejt ki, illetőleg mozdított vagy mozdít elő, amely a népek háború utáni békéjének vagy együttműködésének megnehezítésére vagy megbontására, avagy nemzetközi viszály előidézésére alkalmas. Ezzel az Nbr.nov a halálbüntetés lehetőségét kiterjesztette az összes háborús bűntettre, amelyet az Nbr. szabályozott.

A népbíráskodással összefüggésben deklaráltak további rendelkezéseket az 5900/1945. (VIII. 5.) ME⁶⁹ valamint a 6750/1945. (VIII. 16.) ME⁷⁰ sz. rendeletek is. A most bemutatott rendeleteket az Ideiglenes Nemzeti Kormány hozta, és az Ideiglenes Nemzetgyűlés pedig az 1945. évi VII. törvénnyel

⁶⁹ Ez a rendelet 1945. augusztus 5. napján lépett hatályba, és pusztán a *távollévő terhelt elleni eljárást* szabályozta. Ennek értelmében az ilyen vádlott ellen is le lehetett folytatni az eljárást, és ki lehetett szabni az ügyben akár halálbüntetést is. Azonban, ha az illető kézre került, nyilvános tárgyaláson mindenképpen ki kellett hallgatni, és ennek eredményéhez képest a továbbiakban már a korábbi (tehát az elítélt távollétében tartott) főtárgyaláson hozott (akár halálos) ítéletet (külön tárgyalás tartása nélkül is) is jóvá lehetett minden további nélkül hagyni, vagy új főtárgyalást is el lehetett rendelni.

⁷⁰ A közhivatalnokok munkafegyelmének fokozottabb biztosítása tárgyában kibocsátott rendelet.

emelte törvényerőre⁷¹, méghozzá 1945. szeptember 16. napi kihirdetéssel. A törvény sajátos *kodifikációs technikája* szerint a jogszabály az alaprendeletet nem foglalta egységes szerkezetbe az utóbbi módosításokkal és kiegészítésekkel, hanem a törvényerőre emelés külön-külön, tudniillik az 1945. évi VII. törvénycikk I - IV. mellékleteiként történt.

Lényeges módosításokat tartalmazott még a népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről szóló 1947. december 31. napján kihirdetett 1947. évi XXXIV. törvény (a továbbiakban T.), valamint az ezt módosító, a katonai titok tekintetében elkövetett hűtlenségre vonatkozó hatásköri rendelkezésekről szóló 1948. évi XLVII. törvény is.

A T. tovább tágította a népbíróság hatáskörébe tartozó egyes bűncselekmények körét, szervezeti változásokat is eszközölt a népbírósi tanácsok összetételében, valamint a kivégzések módjáról rendelkező Nbr.nov 1. §-a szerint meghatározottakhoz képest („a halálbüntetést kötél vagy golyó által, zárt helyen, de a nyilvánosság kizárása nélkül kell végrehajtani”) is alkalmazott néhány kisebb változtatást. Így például egyrészt előírta, hogy a halálbüntetést *elsődlegesen kötél által*, ha pedig a kötél általi végrehajtás akadályokba ütközik, golyó által [T. 1. § (1) bek.] kell végrehajtani, vagyis a kivégzés két megengedett módja közül a *népügyész* tetszőleges indítványozási, valamint a *népbírósi tanács* tetszőleges választási lehetőségét korlátozta, és az akasztás módszerének primátusát mondta ki. Másrészt pedig a kivégzésről kizárta a nyilvánosságot, bár lehetővé tette, hogy a népügyészség bármely felnőtt személynek, konkrétan megnevezett és igazolt okból, engedélyezze a kivégzésnél való jelenlétet. A törvény a fellebbezést ugyan továbbra sem engedte meg, ám rendkívüli perorvoslatként jogszabálysértés esetén lehetőséget biztosított a vádlott számára *semmisségi panasz* benyújtására, amelyet a NOT bíralt el [T. 19. § (2) bek.]. Végül a T. 30. § (1) bekezdése kimondta, hogy a kegyelmi kérvények elbírálására és az egyéni (eljárási és végrehajtási) kegyelem megadására a *köztársasági elnök* jogosult az igazságügyminiszter előterjesztése alapján (azaz ilyen előterjesztés nélkül nem).

Az 1948. évi XLVII. törvény 1. §-a értelmében a T. 9. §-ának (1) bekezdése akként módosított, hogy a hűtlenségnek a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930:III. törvénycikk 60-64., 66. és 68. §-aiban (a hűtlenség szigorúbb büntetéséről szóló 1934:XVIII. törvénycikk 2-4. §-aiban) meghatározott büntettek, illetőleg vétségek miatt, amennyiben azokat

⁷¹ 1945. évi VII. törvény 1.§ (1)

katonai titok tekintetében követték el, úgyszintén az ennek a hűtlenségnek tette vagy részese által a hűtlenséggel összefüggésben, különösen annak előmozdítása, vagy leplezése végett elkövetett egyéb bűncselekmény miatt a bűnvádi eljárás az egyébként polgári büntetőbíráskodás alá eső személyek tekintetében is a katonai büntetőbíráskodás körébe vonatott. Az idézett törvény 2. §-a szerint az előbb említett bűncselekményeknek mind a katonai, mind pedig a polgári személy elkövetői - amennyiben e deliktumok a büntetőbíráskodás körébe vonattak - kizárólag a *budapesti honvédtörvényszék* illetékességébe tartoztak.⁷²

5. A nemzeti bizottságok szerepe a népbíráskodásban

*„A nagy indulás történelmi eseményei közé tartoztak a népmozgalmak azon kezdeményezései, amelyek a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonását követelték.”*⁷³

Az Nbr. a népbírószági szervezet létrehozásában feladatokat rótt a nemzeti bizottságokra is. A rendelet 39. §-a értelmében, annak hatálybalépésétől számított 8 nap alatt a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült 5 politikai párt helyi szervezetei annyiszor 5 tagot hoztak javaslatba, ahány népbírószági büntetőtanács felállítását az igazságügyminiszter az illető helyre elrendelte. A főispán a tagnévsorok betérjesztésétől számított további 8 napon belül 1-1 rendes és 1-1 póttagot jelölt ki mindegyik névsorból a helyi nemzeti bizottság javaslata alapján. Az Nbr. értelmében tehát a megjelenéstől számított 16 nap múlva az addig felszabadult országrészekben a népbírószági tanácsoknak már működniük is kellett volna. Ez a gyakorlatban azonban kivitelezhetetlen volt, főleg vidéken.⁷⁴

Kivételt jelentett a főváros, hiszen a Budapesti Nemzeti Bizottság (BNB) nem várta meg a kormányrendelet Pestre érkezését sem, ugyanis már 1945. január 27-én megadta a felhatalmazást az ötös bizottságnak a népbírószág felállítására, és egyben kimondta a sürgősséget is.⁷⁵ A következő napon pedig több, a rendeleten túlterjedő jogot is magához vont a népbírószág megszervezése és felállítása körül. Kinevezte a népbírószág elnökét, valamint kimondta azt is, hogy a népbírószágba a

⁷² A fejezet megírása során forrás volt elsősorban - az idézett jogszabályokon kívül - Tóth J. Zoltán *„A halálbüntetésre vonatkozó magyarországi szabályozás a rendes és a rendkívüli büntetőjogban a II. világháborút követő években, valamint az államszocializmus első évtizedében.”* (Miskolci Jogi Szemle, 3. évfolyam /2008/ 1. szám, 87 - 110. o. Tóth a népbírószági jogszabályokat a 88. oldaltól a 93. oldalig elemezte.) című műve is.

⁷³ Dr. Lukács Tibor: i. m. 74. o. A nemzeti bizottságokról bővebben lásd Csizmadia Andor: *A nemzeti bizottságok állami tevékenysége 1944-1949.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1968. illetve dr. Papp Attila: *Nemzeti bizottságok - kormányzati vagy önkormányzati szervek?* Új Magyar Közigazgatás, 2012. évi 2. szám, 30 - 41. o.

⁷⁴ A Debreceni Nemzeti Bizottság például csak 1945. február 26. napján jelölte ki a népbírószági tanács tagokat (népbírákat), míg Heves megyében csak április 28. napján alakult meg a népbírószág, ami aztán május 8-án tartotta meg az első tárgyalási napját.

⁷⁵ II/9. - 1945. BNB. sz. (a BNB rendelkezéseinek forrása volt: Csizmadia Andor: *A nemzeti bizottságok...* i. m.)

nemzeti bizottságban részt vevő 4 politikai párt egyenként 1-1 tagot delegál.⁷⁶ Január 31. napján kinevezte a népbíróság (a BNB elnevezése szerint néptörvényszék) ügyését.⁷⁷ 1945. február 4. napján a BNB elhatározta 5 népbírósági tanács megalakítását a Budapesti Népbíróság szervezeti keretein belül, és felhívta az elnököt konkrét javaslatok megtételére a felállítandó 5 népbírósági tanács személyi összetételét illetően.⁷⁸ A BNB még 1945 februárjában kinevezte az 5 tanács vezetőit, valamint az ügyészeket is, egyben utasította a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült öt politikai pártot - tehát most már a Polgári Demokrata Pártot is - hogy „három nap alatt a kijelölendő 25 népbíró nevét a néptörvényszék elnökével közöljék.”⁷⁹

Ugyanakkor szintén utasította a népbíróság megszervezésére kiküldött bizottságot is, hogy lépjen kapcsolatba az igazságügyminiszterrel a népbírósági rendelet novelláris kiegészítése érdekében.⁸⁰ Megállapította azt is, hogy a BNB az első időkben gondoskodik a népbíróság személyi és dologi szükségleteiről.⁸¹ 1945. március 28. napján elrendelte, hogy a népbíróság tagjait a legsürgősebben igazolják le, s hozzájárult a 6. és 7. számú népbírósági tanácsok felállításához - vagyis a Budapesti Népbíróság további bővítéséhez - is.⁸²

A népbírósági rendelet a helyi nemzeti bizottságoknak a népbíróság előtt a vádat képviselő népügyészek kiválasztásába is beleszólást biztosított. A 24. § a helyi nemzeti bizottság ajánlását, illetve meghallgatását írta elő a népügyészek kinevezése előtt, akiknek alkalmazása egyébként az igazságügyminiszter hatáskörébe tartozott.

Nemcsak a budapesti, hanem a más városokban megalakult nemzeti bizottságok is hoztak rendeleteket népbíróságok - mint a *hazaárulók* és *háborús bűnösök* felelősségre vonásának fórumai - felállításáról.

A *Szegedi Nemzeti Bizottság* 1945. január 4. napján *rendelet* útján hozott döntést *népbíróság* felállításáról. Az eset ugye azért is felettébb érdekes, mivel a népbíróságokról szóló egységes

⁷⁶ III/2. - 1945. BNB. sz. (dr. Major Ákos)

⁷⁷ IV/4. - 1945. BNB. sz. (dr. Szabó Ferenc)

⁷⁸ XI/6. - 1945. BNB. sz.

⁷⁹ „A Nemzeti Bizottság ötös tanácsa tegnap tartott ülésében ki is nevezte a Budapesti Népbíróság vezető bíráit és ügyészeit. A budapesti népbíróság I. tanácsának vezető bírása, egyben a népbíróság vezetője dr. Major Ákos hadbíró-százados. A II. népbírósági tanács vezető bírása dr. Piri Gábor nyugállományú hadbíró-százados, budapesti ügyvéd, a III. népbírósági tanács vezető bírása dr. Szűcs János Pest vidéki törvényszéki bírő, a IV. népbírósági tanács vezető bírása dr. Pálos Béla szolnoki törvényszéki bírő. A Budapesti Népbírószék vezetője dr. Szebenyi Endre budapesti ügyész, népügyészek dr. Szabó Ferenc hadbíró-főhadnagy, dr. Krasznai Antal, dr. Ambrus József, dr. Somogyi Ödön és dr. Fenesi Ferenc budapesti ügyvédek. E kinevezéseket még az igazságügy-miniszternek kell megerősítenie.” Lásd ezt: *Népszava*. 1945. február 21. napi szám, 4. o. Népbíróügyész huzamosabb ideig dr. Bodonyi Márton ügyész elnök volt, majd őt váltotta dr. Alapy Gyula 1949. február 4. napján. Alapy 1946-ban lett a Győri Népbírószék vezetője, 1948-tól pedig a Népbírószégen dolgozott.

⁸⁰ XXI/4. - 1945. BNB. sz.

⁸¹ XVII/3. - 1945. BNB. sz. (1945. március 2.) A tanácselnökök a BNB előtt a hivatali esküjüket 1945. március 9-én tették le, ezt lásd: XXI/1. - 1945. BNB. sz. Idézi: Csizmadia Andor: *A nemzeti bizottságok...* i. m. 328. o.

⁸² XXIV/12. - 1945. BNB. sz.

kormányrendeletet majd csak január 25.-én bocsátják ki. A sietség oka a város lakosságának a felháborodása volt. Ugyanis a *Délmagyarország* - a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front lapja - 1944. december 10. napi számában Révai József, a helyi kommunista párt szónoka egy cikket jelentetett meg, miszerint egy ügyész nem akarta a vádat képviselni egy nyilas ellen indítandó perben, jogi okokra hivatkozva, és véleményem szerint ekkor még nem is alaptalanul. Az ügyész álláspontja szerint az 1921. évi III. törvénycikk⁸³ alapján egy nyilas nem vádolható meg, mivel azt a törvényt éppen a kommunisták ellen hozták, valamint jelenleg még a *Nyilaskeresztes Pártban* kifejtett vezetői tevékenység sem minősül bűncselekménynek. Révai szerint az ilyen ügyész a rosszabbik esetben fedezi a nyilasokat, a jobbik esetben pedig „csak jogi kretenizmusban szenved”, és nem érti meg a nyilasok elleni harc politikai szükségességét, illetve a magyar demokrácia államérdekeit. Pedig az ügyésznek igaza volt, ugyanis ekkor még nem volt jogi eszköz a nyilasok⁸⁴ valamint a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonására, és ezt hamar belátta a Szegedi Nemzeti Bizottság is. Ezért került sor a szegedi rendelet megalkotására.

Ennek 1. §-a szerint a Szegedi Nemzeti Bizottság a háborús bűnösök, a nyilas, fasiszta és németbarát elemek által a múltban elkövetett, vagy a jövőben elkövetendő, a közösségre, az épülő demokratikus Magyarország társadalmi, gazdasági és politikai rendjére káros jellegű, írásban vagy szóban kifejezett nyilatkozatainak, vagy elkövetett egyéni és szervezeti ellenállásának megtorlására népbíróságot állít fel. A 4. § szerint a népbírákat és az ügyészt a nemzeti bizottság 1 éves időtartamra nevezte ki. A 6. § kimondta, hogy a népbíróság a *Szegedi Nemzeti Bizottság Igazságügyi Tanácsa* javaslatára ül össze, és a tanács által a népbíróság elé utalt ügyekben gyorsított eljárásban kell ítélni a gyorsított eljárás perrendtartásának a szabályaival. A népbíróság ítélete ellen fellebbezésnek nem volt helye. A 8. § szerint halálos ítélet esetén a *kegyelmezés joga* a Szegedi Nemzeti Bizottság együtteséé. A védelem jogát szintén a 6. § biztosította, az alkalmazható büntetéseket pedig - amelyeknek „a közösség sérelmének a nagyságához” kellett igazodnia - a 7. § sorolta fel.

Ez a szegedi rendelet ékes bizonyítéka a nemzeti bizottságok *államhatalmi* tevékenységének, valamint egyben az államhatalom *gyakorlásának* is. Kovács Kálmán az eseményeket így kommentálta: „A Szegedi Nemzeti Bizottság népbírósága ugyan gyakorlatilag nem kezdte meg ítélező tevékenységét, de a felállításáról szóló rendeletnek - minden fogyatékosága, hézagos

⁸³ „Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről” - címet viselte, és 15 § alkotta.

⁸⁴ Annyit azonban ide még meg kell említeni, hogy dr. Gera Józsefet, orvost és nyilas politikust 1940 őszén háromhavi börtönre ítélték éppen az 1921. évi III. tc. alapján, felforgató tevékenység és „nemzetgyalázás” vádjával, valamint a szabadságvesztésen kívül hivatal- és politikai jogvesztésre is, sőt, orvosi praxisát sem folytathatta tovább.

volta ellenére - akkor nagy volt a jelentősége. Az antifasiszta, demokratikus népi erőknek ez az alulról jövő konkrét és határozott kezdeményezése ugyanis komoly segítséget nyújtott az időközben Debrecenben megalakult Ideiglenes Kormány következetesen progresszív elemei számára, hogy a kormány jobbszárnyának halogató magatartásával szemben kiharcolják a népbírásgra vonatkozó kormányrendelet mielőbbi megszületését.”⁸⁵ Úgy vélem, Kovács gondolatával (abban levő kritikájával is) egyet lehet érteni.

A Gyulai Nemzeti Bizottság 1945. január 13. napján döntött népbírásg felállításáról. Miskolcon január 2.-án hoztak határozatot néptörvényszék felállításáról, és az igazoló eljárások megindításáról. A néptörvényszék szükség szerint több tanácsból is állhatott, a tanácsok tagjait a Miskolci Nemzeti Bizottság nevezte ki. Egy tanács 7 tagú kellett legyen. A tagokat a bizottság nevezhette ki, mégpedig két személyt saját tagjai közül, kettőt és az elnököt a bírák és az ügyvédek közül, kettőt pedig a társadalom bármelyik köréből. Ezen kívül még eljárásjogi szabályokat is megállapított a határozat.⁸⁶ A Debreceni Nemzeti Bizottság 1945. január 15. napján felszólította a városban székelő igazságügyminisztert, hogy az ország közvéleményének egyre sürgetőbb igénye miatt mielőbb állítsa fel a népbíráóságokat. Javaslatot tettek a népbíráóságok elé utalandó bűncselekményekkel kapcsolatban is, azokat, és az elkövetőket 4 csoportba sorolták. Az első csoportba az országot háborúba sodrókat, a másodikba a háború támogatóit, a háborús uszítókat sorolták. A harmadik csoportba a nyilasok tartoztak, a negyedikbe pedig a Bácskában, Kárpátalján és a Szovjetunióban háborús bűncselekményeket elkövetők.⁸⁷

Tehát megállapíthatjuk, hogy a nemzeti bizottságok a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, illetve az Ideiglenes Nemzeti Kormány programjának a népbíráóságokra vonatkozó rendelkezéseit önálló kezdeményezéssel igyekeztek megvalósítani. Ennek egyik példája volt a Szegedi Nemzeti Bizottság előbb említett rendelete a népbírásg felállításáról. A nemzeti bizottságok folyamatosan sürgették a kormányt a népbíráóságok felállítására vonatkozó jogszabály kiadására, de közben helyileg is igyekeztek megteremteni a népbíráskodás megindulásának feltételeit.

A népbíráskodásról szóló alaprendeletet (Nbr.) aztán 1945. április 27-én módosította az 1440/1945. (V. 1.) ME sz. rendelet (Nbr.nov), amely május 1. napján lépett hatályba. Az új rendelet azonban már szűkítette a nemzeti bizottságok befolyását a népbírásgai tanácsok személyi összetételére.

⁸⁵ Kovács Kálmán: i. m. 153. o.

⁸⁶ Miskolci Nemzeti Bizottság, 1945. január 2.-ai ülés, 24/1945. sz. jegyzőkönyv.

⁸⁷ Debreceni Nemzeti Bizottság, 1945. január 15.-ei ülés.

Megmaradt ugyan a javaslatvételi joguk a népjogász személyére, de eztán a népbírákat már a nemzeti bizottságok és a főispán kikapcsolásával közvetlenül a pártok jelölték.

Viszont mindvégig megmaradt a nemzeti bizottságoknak az a joga, hogy - mint a demokrácia helyi „őrszemei” - ne engedjék a népbíróági rendeletet figyelmen kívül hagyni, tulajdonképpen az érvényesülését felügyeljék, elsősorban is a szervezeti és működési szabályok tényleges érvényesítése tekintetében. Amikor tehát egy népbíróág nem megfelelően (nem a hatályos népbíróági rendelet szerint) működött, akkor az illetékes nemzeti bizottság felszólalt ellene és követelte (ugyanis követelhetette, hiszen a megmaradt jogosultsága szerint joga volt követelni, mint egyfajta törvényességi felügyeleti jogkört megvalósítva) a vonatkozó jogszabályok alkalmazásának érvényesítését.

De emellett a nemzeti bizottságok örködték afelett is, hogy a népbíróágok kellően elláthassák (el tudják látni) feladataikat. *Gyula* nemzeti bizottsága például 1945. május 2. napján új népbíróági tanács felállítását kérte, mert a működő két tanács nem tudta elvégezni az ügyeket.⁸⁸

6. A népbíróágok és népjogászségek megalakulásának körülményei

1945 januárja és májusa közt a budapestin kívül 24 népbíróágot állítottak fel⁸⁹ (időben az első a Szegedi Nemzeti Bizottság január 9. napi rendeletére felállított szegedi volt), de például a *Berettyóújfalui Népbíróág* csak létrejött, de nem működött. *Makón* és *Hódmezővásárhelyen* pedig egy ideig *népbíróági kirendeltségek* tevékenykedtek. Az igazságügy miniszter feladata volt annak eldöntése, nyilván elsősorban az ügyek számától függően, hogy egy-egy népbíróágon belül hány népbíróági tanács működjön. Az Nbr. szerint *minden törvényszéki székhelyen* népbíróágot kellett felállítani. Az igazságügyminiszter ugyanazon népbíróág keretén belül több tanács felállítását is elrendelhetette. A konkrét népbíróági tárgyalásokra azonban mindig az adott törvényszék vezetője jelölt ki alkalmas helyiségeket.⁹⁰

Minden népbíróág mellé (ha csupán egy tanács is működött) egy népjogászséget kellett szervezni. Így a népbíróági tanácsok száma országosan 50-60 lehetett, azonban pontos adat erről nem maradt fenn. A *Budapesti Népbíróág* hivatalosan 1945. március 6-án kezdte meg a működését.⁹¹

⁸⁸ Lásd a *Gyulai Nemzeti Bizottság* 1945. május 2. napi jegyzőkönyvét. Itt jegyzem meg, hogy a tanulmányban bemutatásra került nemzeti bizottsági jegyzőkönyvek forrása - a saját kutatásaim mellett - 3 mű volt: Csizmadia Andor: *A forradalmi jogalkotás 1944-1945 - ben (a nemzeti bizottságok jogalkotó tevékenysége)*. Jogtudományi Közlöny, 1960. évi 4. szám; illetve Csizmadia Andor: *A nemzeti bizottságok állami tevékenysége 1944-1949.* i. m.; valamint dr. Lukács Tibor i. m.

⁸⁹ Zinner Tibor: *Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945-1949.* Történelmi Szemle 1985. 1. szám. 133. o.

⁹⁰ Nbr. 37 - 38. §

⁹¹ Erről lásd a *Szabadság* 1945. március 7. napi számát. Azonban tényleges ítélezését már január végén megkezdte: „A Budapesti Néptörvényszék, mint ítéldbíróág N.T. 1/1945. szám alatt 1945. február 3. napján hozta meg az első ítéletét. A Magyar Nép Nevében a bíróság Haynal Alajos vezérőrnagy, Rotyits Péter t. főtörzsőrmester és Szívós Sándor t. szakaszvezető

Debrecenben, tehát a kormányshelyen csak 1945. március 29-én, a Déri Múzeum előadótermében tárgyalt először a *Debreceni Népbíróság*.⁹² 1945. március 14. napja a *Szegedi Népbíróság* első tárgyalási napja⁹³, *Kecskeméten* március 26. napján ültek össze először a népbíróság tagjai⁹⁴, a *Népbíróságok Országos Tanácsa* pedig március végén alakult meg, dr. Bojta Ernő Béla miniszterelnökségi államtitkár szervezésével, aki előbb a NOT bírója, majd később pedig az elnöke lett.⁹⁵

Tehát látható, hogy a szervezési nehézségek miatt nem egyszerre, nem egy időben kezdték meg működésüket a népbíróságok. De mivel a népbíróságok felállítása a fegyverszüneti egyezmény alapján Magyarországnak nemcsak joga, hanem egyenesen a kötelessége is volt, ezért még a SZEB (Szövetséges Ellenőrző Bizottság) is besegített az indulásnál, egyrészt logisztikai, de főként anyagi értelemben is. Ahol pedig nem kezdték meg időben a működésüket a népbírósági tanácsok, ott a SZEB minden esetben sürgette ezek felállítását, amihez teljes mértékben joga volt, hiszen a fegyverszüneti egyezmény szerint a háború bűnösei felett ítélnie kellett hazánknak. Jó példa ide Heves vármegye főispánjának levele az igazságügyminiszterhez 1945. április 16. (!) napján. A főispán megírta, hogy az Egri Népbíróság megszervezésének késése miatt a SZEB elnöke - hivatkozva a fegyverszüneti egyezményre - személyesen sürgette nála a népbíróság mielőbbi felállítását. A levélből megtudhatjuk a konkrétan felmerült nehézségek okát is, amit a főispán elsősorban abban jelölt meg, hogy az Egri Nemzeti Bizottság nem talált a feladatra alkalmas személyeket. Két személy kinevezése táviratilag lett kérve ugyan az Igazságügyminisztériumtól, de az érintett személyek a megbízatást végül mégsem vállalták el. A hevesi főispán ezért azt kérte az igazságügyminisztertől, hogy hivatalból rendeljen ki alkalmas személyeket a feladat ellátására: „*Nem lehet megengedni azt, hogy amikor mindenkinek áldozatot kell hozni a hazáért, akkor a bírák és ügyészek ne vállalkozzanak ilyen rendkívüli fontosságú szolgálat ellátására. Itt a fasisztáknak a társadalomból való megnyugtató módon való eltávolításáról van szó, ami*

ügyében ítélezett.” Dr. Lukács Tibor: i. m. 80. o. Haynalt, mivel Argentínába szökött, távollétében ítélték halálra, a két keretlegényt pedig, akiket a 401. számú munkásszárad tagjainak sérelmére elkövetett 124 rendbeli gyilkosságban találtak bűnösnek, másnap akasztották fel az Oktogonon egy lámpavasra, nagy nyilvánosság előtt, miközben a németek Budáról tarackokkal löni kezdték a teret, valamint az Andrássy utat. A néptörvényszék elnöke dr. Major Ákos, ügyésze pedig dr. Szabó Ferenc volt. A 401. szárad szerencsétlen történetét, és a keretlegények felelősségre vonását részletesen lásd: Kossa István: *Dunától a Donig*. Athenaeum Kiadó, Budapest. Az ítéletet teljes terjedelmében, fényképekkel és fényképmásolatokkal lásd: Kossa István: i. m. 309 - 317. o.

⁹² Lásd a *Néplap* 1945. március 30. napi számát.

⁹³ Lásd a *Délmagyarország* 1945. március 17. napi számát.

⁹⁴ Tanczos-Szabó Ágota: *Népbíróságok működése a mai Bács-Kiskun megye területén 1945 és 1948 között*. In: Szabó Attila (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából XX*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét 2005. 316. o.

⁹⁵ A Budapesti Népbíróságon ítélező ismertebb bírák voltak: dr. Major Ákos, dr. Nagy Károly, dr. Molnár László, dr. Jankó Péter, dr. Gálfalvy István, dr. Pálos Béla, dr. Jónás Béla, dr. Tutsek Gusztáv és dr. Olti Vilmos. A Népbíróságok Országos Tanácsán ítélező ismertebb bírák dr. Bojta Béla, dr. Várady Sándor, dr. Sarlós Márton, dr. Szabó Zoltán, dr. Boglutz László és dr. Szabó Mihály voltak.

szereződéssbeli kötelességünk is. Ügyvédet kényszeríteni erre a szolgálatra nem lehet, de közalkalmazottat igenis lehet.”⁹⁶

Természetesen a szervezés nehézségeit elsősorban a háborús károk okozták, az ország nyugati végein pedig még harcok folytak.⁹⁷ A vasúti közlekedés teljesen leállt, így a szervezést gépkocsi-közlekedéssel kellett megkezdeni, amiből viszont csak néhány darab állt az Igazságügyminisztérium rendelkezésére. A kormány kérésére a Szövetséges Ellenőrző Bizottság egy kis, kétszemélyes repülőgépet bocsátott a minisztérium rendelkezésére. Elsősorban e repülőgépen igyekeztek a minisztérium, valamint a Budapesti Népbíróság és Népügyészség küldöttei a vidéki városokba és törvényszéki székhelyekre eljutni, hogy segítsenek megszervezni a helyieknek a népbíróságokat.⁹⁸

A Győr városába küldött igazságügyminiszteri megbízott 1945. április 22. napján érkezett meg, és a Győri Nemzeti Bizottság már másnapra rendkívüli ülést hívott össze, amelynek témája a *Győri Népbíróság* megszervezése volt. Az ülésen határozat született arról, hogy a népbíróság a törvényszék épületének egyik irodahelyiségében kap helyet, a kiszabott büntetéseket pedig további intézkedésig a győri törvényszéki fogházban hajtják végre. A nemzeti bizottság az induláshoz most már a konkrét kinevezéseket, illetve *„irodafelszerelési tárgyak, valamint a foglyok eltartásával kapcsolatosan felmerülő költségekre 10 000 pengő kiutalványozását”* kérte az igazságügyminisztertől. A megbízott 1945. április 27. napján kelt jelentésében leírta, hogy megfelelő számú rendeletpéldányokkal, illetve *„a budapesti népbíróságnál használatos nyomtatványok mintatárával”* is ellátta a Győri Népbíróság jövőendő népbíráit.⁹⁹

A gyulai indulás nehézségeit bizonyítja a Gyulai Népügyészség által 1945. április 10. napján feladott távirat is: *„Kérek sürgős utasítást folksbund (sic!) tagság miatt a 81/1945 mely pontja alapján emelhető vád továbbá néppárti aktív országgyűlési tag ellen 11 szakasz első pont 2-ik bekezdés*

⁹⁶ Dr. Lukács Tibor: i. m. 123. o.

⁹⁷ A Soproni Népbíróság megszervezésében segédkező igazságügyminiszteri megbízott így jellemezte a soproni elhelyezési gondokat: *„Ezután - minthogy a soproni törvényházat orosz katonai kórház céljára vették igénybe - a népbíróság számára alkalmas helyiség után néztem. A Magyar-utca 4. szám alatt találtam egy megfelelő üres lakást, melyet a hatóság által a népbíróság céljára igénybe vétettem, s a ház kapujára 'Népbíróság' és 'Népügyészség' feliratú magyar és orosz nyelvű táblát függesztettem ki.”* A megbízottat ezután a szovjet katonai hatóságok jutatták vissza Budapestre, egy teherautón. Vele tartott az egyik soproni jelölt is, hogy a Soproni Népbíróság tagjainak kinevezési okmányait átvegye és visszavigye a „legközelebbi városba”. A jelentés kelte: 1945. április 27. A szó szerinti idézetet lásd: Dr. Lukács Tibor: i. m. 125. o.

⁹⁸ Azonban a szovjetek is sokat segítettek, példának okáért az igazságügyminiszteri megbízott 1945. április 22-én az orosz katonai parancsnokság által rendelkezésre bocsátott repülőgépen utazott Sopronba. A megbízott április 23-án a főispánnal, míg másnap a nemzeti bizottsággal tárgyalt a Soproni Népbíróság megszervezéséről. Egy népbírósági büntetőtanács felállításában állapodtak meg, amely népbírákat a megbízott meghallgatta: *„Nevezettek politikával ez ideig nem foglalkoztak, előttem a leghatározottabban kijelentették, hogy személyük politikai szempontból a legcsekélyebb kifogás alá sem eshetik, amit kartársaik is megerősítettek.”* A megbízott beszámolt arról is, hogy Sopronban élénk politikai életet tapasztalt, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot alkotó 5 politikai pártnak a helyi szervei megalakultak és működtek: *„Legerősebb jelenleg a Magyar Kommunista Párt. A pártok között a legteljesebb összhang uralkodik: nem egymás ellen harcolnak, hanem vállvetve küzdenek a fasizmus és a reakció elleni harcban egy boldogabb demokratikus Magyarországgal felépítéséért.”* A szó szerinti idézeteket lásd: Dr. Lukács Tibor: i. m. 125. o.

⁹⁹ 001166/1945. IM. - 1945. május 9. A tanulmányban meghivatkozott, Igazságügyminisztériumi iktatószámmal (IM.) is rendelkező ügyiratok feltalálási helye az Igazságügyminisztérium Irattára volt, ami viszont az 1979. évi, és nem a jelenlegi irattározási állapotokat (helyet) tükrözi. Ezen ügyiratok mindegyikét dr. Lukács Tibor közölte le az idézett művében.

vagy 2-ik pont alkalmazandó.”¹⁰⁰ Vagyis gyakran merültek fel értelmezési nehézségek, illetve az Nbr.nov hatályba lépése után bagatellnek tűnő probléma nehezítette a népbírók munkáját: az új rendelet nem jutott el hozzájuk időben. Napjainkban a vonatkozó törvények és rendeletek illetve más jogszabályok, valamint az állami irányítás egyéb jogi eszközei (a közjogi szervezetszabályozó eszközök), a civilizációnak és a szervezettségnek köszönhetően szinte azonnal az eljáró hatóságok rendelkezésére állnak. 1945 tavaszán ez nem így volt, hiszen a posta még nem működött, távirat útján pedig egész, teljes jogszabályokat továbbítani nem lehetett, tehát az eljáró népbíró és népjogsegység gondban volt az éppen hatályos, általa alkalmazandó népbírói jogszabály gyakorlatba való átültetése, érvényesítése kérdésében, ha azok nem álltak a rendelkezésére. Például a *Gyulai Népbíró és Népjogsegység* 1945. április 30. napján a következő táviratot küldte az Igazságügyi Minisztériumba, a Budapest, Markó utca 16. szám alá: „*Mint hogy hivatalos lapot hetek múlva kapunk és állandóan folynak tárgyalások kérjük a népbíráskodási rendelet módosítását táviratilag közölni. Gyulai Népbíró + Népjogsegység.*”¹⁰¹ Ennek nem sok fogamatja lehetett, mert újabb táviratot adtak fel 1945. május 9. napján: „*Ismételten kérjük a folyamatban lévő tárgyalásokra tekintettel a népbírói rendelet módosítását legsürgősebben sürgönyileg közölni vagy eljuttatni. Gyulai Népbíró és Népjogsegység.*”¹⁰²

Az Nbr.nov hiánya Sátorajújhelyen a népbírók ítélezésének a szüneteltetéséhez vezetett. A Sátorajújhelyi Népjogsegységtől 1945. május 14-ei keltezéssel érkezett levél az igazságügyminiszterhez. Ebben ismételten követelték az Nbr.nov szövegét, illetve kijelentették, hogy mivel az Nbr.nov szövege „*többszöri sürgetés dacára*” sem érkezett meg: „*... ez okból a sátorajújhelyi népbírók működése folyó 1945. évi május 1. napjától kezdődően szünetel.*”¹⁰³

Zala vármegyében a Budapesti Népbírók vezető bírása segített az első lépéseknél. A Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság 1945. április 26. napján tartott ülést a *Zalaegerszegi Népbírók* megalakítása tárgyában, amelyen a fővárosi vezető bírósága, mint igazságügyminiszteri küldött tartott tájékoztatást.

Először ismertette a népbírókról szóló rendeletet, majd pedig felkérte a nemzeti bizottságot,

¹⁰⁰ A távirat fényképmásolatát közli: dr. Lukács Tibor: i. m. 405. o. A fénykép alatt Lukács 1945. május 9. napját írja a távirat keltének, míg a könyvének a 130. oldalán az 1945. április 10. napi dátumot említi. A másolaton egyértelműen megállapítható, hogy az üzenetet 1945. április 10. napján vették fel Gyulán, 8 óra 30 perckor. Tisztán látszik a táviraton egy kisújszállási körbélyegző is az április 10-ei dátummal.

¹⁰¹ A távirat fényképmásolatát közli: dr. Lukács Tibor: i. m. 127. o. Lukács a könyvében április 16-át ír, de a másolaton egyértelműen megállapítható, hogy az üzenetet április 30. napján vette fel 14 órakor egy *Horvát* vezetéknévű postai alkalmazott.

¹⁰² A távirat fényképmásolatát közli: dr. Lukács Tibor: i. m. 129. o. Lukács a művében 1945. április 30-át említi, de a másolaton egyértelműen megállapítható, hogy az üzenetet május 9. napján vette fel 12 órakor egy *Baumgartner* vezetéknévű postai dolgozó. Az imént említett elírások okát nem sikerült kiderítenem, de valószínűsítem, hogy egyszerű elírásról, vagy nyomdai hibáról lehet szó. Az utóbbi távirat aljára kézírással lett ráírva egy olvashatatlan feljegyzés (ebből csak egy dátum: 1945. május 17. valamint egy ügyiratszám: *Ta 1529/45.* volt számomra kivehető), ami a bélyegző tanúsága szerint 1945. május 26. napján készült.

¹⁰³ 001788/1945. IM. - 1945. május 22.

hogy a Zalaegerszegi Népbíróság vezető bírójára, a népügyészre, valamint a népbírósági tanács tagjaira - a vonatkozó rendelet (Nbr.) értelmében - tegyenek javaslatot. Az ülésen jelen voltak meghívottként a leendő népbírák és egyéb jelöltek, akik rögtön nyilatkoztak a felkérés elfogadásáról és még aznap letették a hivatali esküjüket is. Ezután a küldött, *dr. Egyed Lajos* visszatért a fővárosba, és részletes jelentésben számolt be a történekről, valamint javaslatot tett a felesküdt jelöltek kinevezésére is. A jelentésben - többek között - részletezte a zalaegerszegi állapotokat, az általános helyzetet is: *„Az épülettömb tetőzete és a fogházépület falazata több találattól elég súlyosan megrongálódott. A tetőzet kijavítását az államépítészeti hivatal közmunka keretében pár nap múlva megkezd. Jelenleg az épülettömbből csak a fogházépület sértetlen része áll az igazságügyi hatóságok rendelkezésére, mert a törvényszék, ügyészség és járásbíróság elhelyezésére szolgáló épületrészeket a Vörös Hadsereg elfoglalta és ott tábori kórházat rendezett be. Az elfoglalt épületrészekben az igazságügyi hatóságok vezetőit nem engedik belépni. Közbenjárásomra kivételesen megengedték, hogy a polgármesterrel és a törvényszéki elnökkel a kórház céljára elfoglalt helyiségeket megtekintsem. Szemlém eredménye a következő: A berendezési tárgyakat pár darab kivételével összetörték és nagy részét eltűzték... az iratokat, valamint a telekkönyvi betéteket kidobálták az udvarra... Írógépek és irodaszerek ugyancsak összetörték, elpusztultak. Ilyképpen a munkáját a Népbíróság a törvényházban nem tudja megkezdni. Közbenjártam a város polgármesterénél, aki ideiglenesen lakást utalt ki a Népbíróság részére... Az ügyészség 25 holdas gazdaságában 1 ló és 4 tehén maradt. Dr. Barthodeiszky Emil ügyész fogházörökkel a földet megműveltette úgy, hogy a foglyok élelmezése biztosítottnak mondható.”* Ezután a jelentés szólt még a köztörvényes ítélkezés beindításának szükségességéről, ugyanis a rendőrség több olyan személyt is az őrizetében tartott, akiket emberölés, rablás miatt tartóztattak le. Dr. Egyed legalább egy büntetőtanács felállítását tartotta ezért indokoltnak, és beszámolt arról is, hogy mivel a Zalaegerszegen maradt igazságügyi dolgozókat még nem igazolták, ezért a munkát olyanokkal kezdték meg, akiknek igazolása valószínűnek látszott.¹⁰⁴

Fejér vármegyéből a főispán írt jelentést a *Székesfehérvári Népbíróság* felállításáról az igazságügyminiszternek. Ebben egyrészt a szervezés nehézségeiről, másrészt pedig arról írt, hogy a népbíróságot felállították, és a népbírákat a demokratikus pártok által javasolt személyek közül kinevezte. Ezen kívül a főispán a népbíróság tanácsvezető bírójára és annak helyettesére, valamint a népügyész kinevezésére is előterjesztést tett.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Lásd a 001313/1945. IM. sorszámú ügyiratot (érk.: 1945. május 12.) az 1312/1945. IM. számú iratoknál.

¹⁰⁵ 001155/1945. IM. - 1945. május 9. A jelentést a főispán 1945. április 24-én írta, a nemzeti bizottság előző napi, népbíráskodással foglalkozó ülése után.

A súlyos szervezési nehézségek ellenére az ország 24 városában kezdték meg mégis a népbíróságok a munkát, úgymint: a *Tiszántúlon* - Nyíregyházán, Debrecenben, Szegeden és Gyulán; a *Duna-Tisza vonala között* - Balassagyarmaton, Egerben, Miskolcon, Sátoraljaújhelyen, Szolnokon, Kecskeméten, Kalocsán és Baján; a *Dunántúlon* pedig Sopronban, Győrben, Esztergomban, Székesfehérváron, Veszprémben, Szombathelyen, Zalaegerszegen, Nagykanizsán, Kaposváron, Pécsen és Szekszárdon, valamint természetesen - az országban a legtöbb népbírószági tanáccsal - Budapesten is.

7. A népbíráskodás elvi alapja és mibenléte

A népbíróságok nem tartoztak a rendes bírósági szervezetbe, a törvényszéki székhelyeken a rendes bíróságok mellett működő *külön bíróságokként, helyesebben tanácsokként* állították fel őket¹⁰⁶, így egy *ideiglenes különbírószágnak* tekinthetők inkább, létrehozásuk egyetlen célja a háborús bűnösökkel, fasisztákkal, nyilasokkal, a régi rend híveivel való leszámolás, illetve azok elszámoltatása volt. Az Nbr. emígy fogalmaz: „*az ideiglenes nemzeti kormány attól a szűkségtől vezettetve, hogy mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, mielőbb elnyerjék büntetésüket, - az esküdtbírószágnak törvényhozás útján való visszaállításáig a népbíráskodás megvalósítása tárgyában a következőket rendeli.*”¹⁰⁷

A „katasztrófa” jelző egyébként az akkori Magyarországon általánosan elismert és elfogadott volt, és a közhangulatot is híven tükrözte, ami nem csoda, hiszen a háború által elpusztított országban az embereknek egyszerűen nem is lehetett más érzésük és véleményük, ha körbenéztek a volt életük romjai között. „*Bár vádirat maga Budapest, maga az egész ország...*” írta nagyon találóan a korabeli napilap.¹⁰⁸

Egyébiránt a témával foglalkozó kevés jogász szakember is megosztott a népbíróságok pontos definiálása, a bírósági rendszerünkben való elhelyezésének megfogalmazása kérdésében, pláne úgy, hogy némelyikük az egypártrendszer „árnyékában” fogalmazta meg álláspontját. Lukács Tibor, a témakör egyik legjobb ismerője, *rendkívüli különbírószágnak* említi őket. Moór Gyula, 1945.

¹⁰⁶ Vagyis az ország valamennyi megyéjében és a fővárosban is működött legalább egy népbírószág, amelyeknek, az ügyszámtól függően, egy vagy több népbírószági tanácsa volt.

¹⁰⁷ Lásd Nbr. preambuluma

¹⁰⁸ *Szabad Nép*. 1945. október 30. napi szám. Dr. Fenesi Ferenc népiügysz dr. Bárdossy László népbírószági perében így fejezte be a vádbeszédét: „*Kérem a népbírószágot, szolgáltasson elégtételt az egész országnak, a magyarság egész közvéleményének. Szolgáltasson elégtételt ennek a teremnek láthatatlan közönsége felé. Jelen vannak itt azok a magyarok, akiknek semmi leszámolnivalójuk nem volt az orosz néppel, és mégis ott maradtak a Don mentén. Itt vannak a terem láthatatlan hallgatói körében azok a munkaszolgálatosok is, akik tízesével fagytak meg egy-egy reggelre az orosz pajtákbán a táplálatlanságtól, kiéhezettiségtől és ruhátlanságtól. Itt vannak azok a fiatal gyerekek is, akiket mint leventéket hurcoltak ki az országból, és akiket minden kiképzés nélkül bevetettek a németországi harctereken akkor, amikor már minden összeomlott. Ezek a fiatal gyerekek sohasem térnek vissza, s velük együtt kiesett az ország életéből egy nemzedék, amelyet pótolni nem lehet. Mindezek az emberek most itt vannak és elégtételt kérnek.*” Karsai Elek: *Ítélt a nép*. i. m. 72. o. Rajniss Ferenc nyilas miniszter népbírószági büntetőperében dr. Katona Jenő politikai ügyész pedig emígyen fogalmazott: „*A cikkek számai éppígy vádolnak, mint a Dunába robbantott hidak, rombadőlt épületeink és a halottak emlékezete.*” Karsai Elek: *Ítélt a nép*. i. m. 138. o.

június 17-én tartott, „A népbíróságról és az esküdtszékről” című előadásában - figyelemmel az Nbr. preambuluma¹⁰⁹ - azt fogalmazta meg, hogy *a népbíróság nem esküdtbíróság*. A két intézményt összehasonlítva a különbséget abban látta, hogy a népbíróság tulajdonképpen egy igazságügyi intézménynek politikai célra való felhasználása, míg az esküdtbíróság - esküdtszék egy politikai gondolatnak (tudniillik annak, hogy a bírói hatalomban a nép is részesedni tudjon) az igazságszolgáltatás céljaira való hasznosítása.¹¹⁰ Lukács szerint ez a megállapítás tetszetős ugyan, de nem kellően alapos. Szerinte ugyanis bizonyos mértékig az esküdtbíróságról is elmondható ugyanaz, amit Moór a népbíróságról mondott, vagyis egy igazságügyi intézménynek politikai célra való felhasználása. Viszont a népbíróságra is érvényes az esküdtbíróságról tett megállapítása, azaz egy politikai gondolatnak az igazságszolgáltatás céljaira való hasznosítása.¹¹¹ Lukács szerint a népbírósági jog arra az elvi álláspontra helyezkedett, hogy *a népbíróság rendkívüli különbíróság*.¹¹²

Én a magam részéről dr. Major Ákos, a Budapesti Népbíróság bírása okfejtését érzem a legtalálóbbnak, vagyis a preambulum helyett inkább magában a rendeletben, annak paragrafusai között, illetve azok elemzésével kell keresni a megoldást, a helyes választ. Major, aki több háborús főbűnös bírása is volt, az 1945. november 2. napján, dr. Bárdossy László volt miniszterelnök büntetőügyében meghozott és kihirdetett halálos ítélet *indokolásában* a lényegét tekintve a következőket fejtette ki. A magyarországi népbíróságokat a fentebb már említett, Moszkvában megkötött fegyverszüneti egyezmény 14. pontja alapján, e szerződésben vállalt nemzetközi kötelezettség teljesítése céljából *kellett* megvalósítani.¹¹³ A törvényerőre emelt Nbr. 20. §-a szerint a 11., 13., 15. és 17. §-okban meghatározott bűncselekmények feletti ítélkezés a népbíráskodás elé tartozik. A 2. § szerint pedig a népbíróság jogköre kiterjed a polgári egyénekre és a fegyveres erő tagjaira is, ideértve a rendőrséget és a csendőrséget is, valamint a magyar állam területén elfogott, vagy a magyar államnak kiadott egyénekre, tekintet nélkül azok állampolgárságára. Major megfogalmazta, hogy a törvényhozó intenciója szerint az összes háborús és népellenes bűncselekmény elbírálása, függetlenül a tettes személyétől, beosztásától vagy rangjától, *kizárólag* a

¹⁰⁹ Amely preambulumban a jogalkotó kifejti, hogy „az esküdtbíróságnak törvényhozás útján való visszaállításáig a népbíráskodás megvalósítása tárgyában a következőket rendeli el”, és ez azt a látszatot is keltheti, hogy a népbíráskodás megvalósítójaként az esküdtbíróságokat képzelel el, és a népbíróságok csak ezek visszaállításáig működnek. Így, ezzel a gondolatmenettel tulajdonképpen azt is megállapíthatjuk, hogy az esküdtbíróság és a népbíróság *egymáshoz nagyon hasonlatosak, majdhogynem egyenlők* (de mégsem!), egyikből (tudniillik a népbíróságból) következik a másik (vagyis az esküdtbíróság, mint elérni kívánt cél, azaz a népbíróság csak ennek visszaállításáig, és mint egyfajta előszervezet működik), hiszen mindkét szerv (a szakbíró irányítása és felügyelete mellett, de annak kizárásával) a vádlott bűnösségéről hivatott dönteni, csak az esküdtbíróságok esetében általában a hivatásos szakbírák szabták ki a konkrét ítéletet, míg a népbíróságok esetén mindig maguk a népbírók.

¹¹⁰ Berend György: *A népbíráskodás*. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged 1948. 129. o.

¹¹¹ Dr. Lukács Tibor: i. m. 289. o.

¹¹² Dr. Lukács Tibor: i. m. 100. o.

¹¹³ Hasonló véleményen volt az Ideiglenes Nemzeti Kormány is: „A háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonását a nép egyöntetű kívánsága és a fegyverszüneti egyezmény egyaránt megköveteli.” 1945. szeptember 11. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 6. ülése. Idézet Kovács Kálmán államtitkár beszédéből.

népbíróság hatáskörébe tartozik. Vagyis jogköre kiterjedt a miniszterekre is, szemben az 1848. évi III. tc. rendelkezéseivel, ami ekkor egyébként még hatályában fenntartott volt.¹¹⁴

Azaz a népbírószági rendeleteket törvényerőre emelő jogszabály (1945. évi VII. törvény) *kivételes erejű és speciális* (amely kivételes történelmi időben, helyzetben és módon keletkezett) volt, amely specialitása révén különleges hatásköri szabályokat állapított meg. Ezért az általa konstruált *sui generis* bűncselekményekre (azaz a háborús és népellenes bűncselekmények) nézve az 1848. évi III. tc. kivételező szabályai nem voltak alkalmazhatók. A háborús vagy népellenes bűncselekményt elkövető bármely személy fölött csak és kizárólag a népbíróság ítélkezhetett. Vagyis az elkövető személye, vagy bármely más szempont egyáltalán nem jött figyelembe akkor, ha az elkövetett bűncselekmény háborús vagy népellenes bűntett volt. Ugyanis ebben az esetben „minden” az 1945. évi VII. törvénynek volt alárendelve.¹¹⁵ A népbírószági jog és ítélkezési gyakorlat mindvégig következetes volt abban, hogy a háborús és népellenes bűncselekményeket elkövető miniszterekre a kivételes szabályok nem vonatkoztak e bűncselekményeik elbírálása tekintetében, ugyanis ők éppen a háborús és népellenes bűncselekményeik okán (értsd: miatt) tartoztak a népbíróságok hatáskörébe, hiszen az e bűncselekmények elkövetői felett *kizárólag* a népbíróságoknak volt

¹¹⁴ Ezek szerint „a miniszternek vád alá való helyeztetését az alsótábla, szavazatainak általános többségével rendeli el.” (33. §) „A bíraskodást a felsőtábla által, saját tagjai közül titkos szavazással választandó bíróság nyilvános eljárása mellett gyakorolandja, és a büntetést a vétséghez aránylag határozandja meg.” /34. § (1)/ Ez a törvény, bár majd száz éves volt, függetlenül a gyakorlati értékétől, jogilag élt, érvényes és hatályos volt. Megjelent új törvényalkotásunkban is, mint élő és hatályában kifejezetten fenntartott, alkalmazandó jogszabály, méghozzá az 1945. évi XI. törvényben. „A miniszterek felelősségre vonása felől az 1848:III. törvénycikkben meghatározott esetekben a Nemzetgyűlés határoz. A bíraskodást a Nemzetgyűlés tagjaiból az említett tc. 34. §-ának értelemszerű alkalmazása szerint szervezett bíróság gyakorolja.” /1945. évi XI. törvénycikk 14. § (2) - a törvény egyébként 1945. december 16. napján lépett hatályba/ E jogszabályról Beér János és Csizmadia Andor is megállapították, hogy „ez a nemzetgyűlés által alkotott első törvény, és egyben az első olyan törvény, amely átfogóbban tárgyalja az állam alapintézményeit. (...) A minisztériumot illetően - elvi alapjaiban - az 1848:III. tc.-ből indul ki.” Lásd: Beér János - Csizmadia Andor: *Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkről 1001 - 1945.* Gondolat Kiadó, Budapest 1966. 572. o. Aztán az 1949. évi XX. törvény (a Magyar Népköztársaság Alkotmánya) 26. § (2) bekezdése a következőket mondta ki: „A Minisztertanács elnöke (helyettese) és tagjai intézkedéseikért és magatartásukért egyénileg is felelősek. A felelősségre vonás módját külön törvény szabályozza.” A korabeli, új Alkotmány tehát a miniszterek felelősségre vonásáról az 1848-as törvénycikk szellemében gondolkodott, az eljárást viszont külön törvénnyel kívánta szabályoztatni. Majd a rendelkezést lényegében fenntartotta az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről szóló 1972. évi I. törvény, amelynek 39. § (2) bekezdése szerint: „A Minisztertanács tagja és az államtitkárok a Minisztertanácsnak és az országgyűlésnek felelősek: tevékenységükről kötelesek a Minisztertanácsnak és az országgyűlésnek beszámolni. Jogállásukat és felelősségre vonásuk módját külön törvény szabályozza.” Ez a külön törvény az 1973. évi III. törvény lett, amely a minisztereket és államtitkárokat illetően a törvény előtti egyenlőség elvét jutatta kifejezésre.

¹¹⁵ Lásd ezt a NOT. I. 1348/1946/9. számú ügyirat indoklásában is, illetve a következő művek mindegyikében találhatunk - olykor nagyon részletes - utalásokat és kifejtéseket mind az eljáró népbíróság, mind pedig a vádlottak vonatkozásában - mintegy központi kérdésként - a hatásköri jogosultság kérdéseire: Dombrády Lóránd: *Szombathelyi Ferenc a népbíróság előtt.* HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Line Design, 2007. - Kahler Frigyes: *Joghalál Magyarországon 1945-1989.* Zrínyi Kiadó, 1993. - Karsai Elek - Karsai László: *A Szálasi per.* Reform Lap- és Könyvkiadó RT. 1988. - Karsai László - Molnár Judit: *Az Endre-Baky-Jaross per.* Cserépfalvi, Budapest 1994. - Karsai László - Molnár Judit: *A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt.* 1956-os KHT., Budapest 2004. - Perjés Géza: *Bárdossy László és pere.* Hadtörténeti Közlemények. 2000. évi 4. szám - Pritz Pál: *Bárdossy László a Népbíróság előtt.* Maecenas Könyvkiadó, Budapest 1991. - Sárlos Márton: *Szemelvények a NOT. joggyakorlatából.* Jogtudományi Közlöny, 1947. évi 23 - 24. szám - Schmidt Mária: *Politikai igazságszolgáltatás a háború utáni Európában.* In.: *Diktatúrák ördögszekerén.* Magvető, 1998. - Sipos Péter: *Imrédy Béla a vádlottak padján.* Osiris - BFL. Budapest, 1999. - Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál.” *Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt.* Batthyány Lajos, Bárdossy László, Imrédy Béla, Szálasi Ferenc, Sztójay Döme, Nagy Imre. Kairosz Kiadó, Budapest 2002. - Varga László: *Kérem a vádlott felmentését!* Püski, 1981. - Varga László: „*Forradalmi törvényesség.*” *Jogszolgáltatás 1945 után Magyarországon.* Beszélő, 1999. november - Zinner Tibor: *Háborús bűnösök, népbíróságok.* História, IV. évfolyam (1982), 2. szám - Zinner Tibor: *Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945-1949.* Történelmi Szemle, 1985. évi 1. szám - Zinner Tibor: *Adalékok az antifasiszta számonkéréshez és a népi demokrácia védelméhez, különös tekintettel a budapesti népbírószagra.* In.: Budapest Főváros Levéltára Közleményei '84. Budapest, 1985. - Zinner Tibor - Róna Péter: *Szálasiék bilincsen. I - II.* Lapkiadó Vállalat, 1986.

hatásköre és illetékessége.¹¹⁶ Vagyis az egységes népbírószági álláspont szerint a volt kormánytagok esetében valóban „élő” és rájuk alkalmazandó az 1848. évi III. törvénycikk, *kivétel* az általuk elkövetett háborús és népellenes bűncselekmények eseteit. A hatályos népbírószági jog is egyértelműen megfogalmazta, hogy az összes háborús és népellenes büntetése, akár polgári, akár katonai személyek, a népbírószág ítélezési körébe vonattak {Nbr. 11. § 2.}. Nem kivétel tehát ez alól az az eset sem, ha a mondott cselekményeket valaki, mint a kormány tagja követte el, annál kevésbé, mert a népbírószági jogban a háborús és népellenes büntettek alanyaként több esetben szerepelt a kormány tagja. A tekintetben is részletes volt a népbírószági rendelet, hogy megjelent „a nyilas kormányzatban” {Nbr. 11. § 4.} meghatározás is, holott valójában a nyilas hatalomátvételt nem tekinthetjük legitimnek, sőt, már a német megszállás után megalakuló kormányokat sem.

Egy népbírószági ítélet ezek alapján vonta le a következő megállapításokat: „A népbírószág tehát törvény által felállított külön (kivételes) bíróság, melynek hatáskörét, időbeli és területi hatályát új jogszabályok határozzák meg, úgy azonban, hogy csak az ezekkel ellenkező anyagi jogi és eljárásjogi szabályok helyezték hatályon kívül a népbírószkodás körében, míg az egyéb törvényes rendelkezések megfelelően alkalmazandók. (...) Az 1880. évi XXXVII. törvénycikk 6. §-ától eltérőleg a 81/1945. M. E. számú rendeletben a miniszterek büntetőjogi felelősségre vonásáról szóló 1848. évi III. törvénycikk 32 - 36. §-ai nem tartattak fenn, ebből is arra kell következtetni, hogy a népbírószág a háborús és népellenes büntettek tekintetében a minisztereket illetően is hatáskörrel bír.”¹¹⁷

Tehát a vádlottak azon kétkedésére, hogy a népbírószágoknak van-e illetékességük velük szemben eljárni, a büntetőtanácsok általános érvénnyel fogalmazhatták meg, hogy a háborús és népellenes büntetése ügyeinek elbírálása kizárólag a népbírószág hatáskörébe tartozik. Vagyis *nem* az elkövető személye volt a döntő, *hanem* az elkövetett cselekmény. Ha az ugyanis háborús vagy népellenes büntett volt, akkor az elkövetője felett csakis a népbírószág ítélezhetett.¹¹⁸ Ezen indokok miatt volt a népbírószágoknak hatásköre minden háborús és népellenes büntettes vádlott felett.

Ehhez én a következő megjegyzést fűzném még hozzá. Az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt Nbr. illetve az azt módosító és kiegészítő rendeletek egyértelműen, és kivételt nem tűrően a népbírószág ítélezése alá vonták az e rendeletekben szabályozott háborús és népellenes büntettek

¹¹⁶ Éppen úgy, ahogy a népbírószágoknak *nem* volt hatásköre a köztörvényes (rablás stb.) bűncselekményekkel összefüggésben, hacsak azok nem álltak halmazatban a háborús és népellenes cselekményekkel.

¹¹⁷ Budapesti Népbírószág Nb. 3953/1945-11. (1945. november. 23. Az ügyet a Nagy-féle tanács tárgyalta - BFL XXV-1-a) valamint ide lásd még: NOT. 304/1946. 18. (MOL XX-e-1)

¹¹⁸ Így például, az Nbr. 11. § 2. pontja alapján háborús büntettes volt az is, aki, mint a volt magyar kormányok tagja, részese volt olyan határozatok meghozatalának, amelyek Magyarországot a háborúba sodorták.

elkövetőit. Hogy e háborús és népellenes büntetteket a terheltek mily minőségben követték el, az véleményem szerint már abszolút közömbös, és ez szerintem vitás annál kevésbé sem lehet, minthogy az *Nbr. 11. § 2. pontjában* meghatározott háborús büntettnek, de ugyancsak a *15. § 1. pontjában* részletezett népellenes büntettnek *tényállási eleme éppen az, hogy tudniillik az elkövető a magyar kormány tagja kellett, hogy legyen.* Vagyis a rendelet megalkotói úgy döntöttek, hogy a népbíróság útján vonnak felelősségre mindenkit, aki háborús vagy népellenes büntetett követett el, arra tekintet nélkül, hogy mi volt az elkövető elkövetéskori közjogi állása.

A témakör lezárásaként idézném még *dr. Major Ákos* nagyon érdekes megjegyzését arra a vádlotti kijelentésre nézve, hogy a népbíróság tagjai nem tagjai a Nemzetgyűlésnek, ezért szintén nem lehetnek illetékes bírái a vádlottnak, méghozzá a már ismertetett *1848. évi III. törvénycikk* értelmében. Major először a vádlott észrevételére reagálva ismételten kifejtette, hogy a háborús bűnösök felett csak a népbíróság jogosult ítélni a népbírószági jog szerint, ezért itt az 1848. évi III. törvénycikk egyáltalán nem eshet latba. De utána azt is kifejtette, hogy mivel az ítéletet kimondó népbírák a Nemzetgyűlésben és a kormányzatban képviselt öt koalíciós politikai párt kiküldöttjei, ezért tulajdonképpen jelen van a tárgyalóteremben a törvényhozó Nemzetgyűlés is.¹¹⁹

Ezek után valóban elmondható, hogy *a népbíróság a törvény által felállított külön, illetve kivételes bíróság*, amelynek jogkörét, hatáskörét stb. új jogszabályok határozták meg oly módon, hogy a népbíráskodás körében az ezekkel ellenkező anyagi és eljárási szabályok hatályon kívül helyeztetek, míg az egyéb törvényes rendelkezések megfelelően alkalmazandók voltak.¹²⁰ Ehhez képest a népjogászság pedig tehát, egy csak a népbíróság mellett működő, illetve csak ahhoz, mint viszonyítási alaphoz képest vizsgálendő, *különös, kivételes és ideiglenes* vádlói szerv volt.

A vizsgált kérdést tovább kutatva nézzünk meg az alábbiakban a népbíróságok *jellegeről* is egy tetszetős, korabeli jogász okfejtést a *Magyar Jogászok Szabad Szakszervezetének Büntetőjogi Bizottságától*, amely bizottság a megállapításait 1945. november 2. napi ülésén határozatba is foglalta. Az ülés napirendjén elsősorban a Bárdossy perben előtérbe került miniszteri büntetőjogi felelősség, valamint a népbíróságok hatáskörének problematikája szerepelt ugyan, de ezzel párhuzamosan helyet próbált keresni a népbíróságoknak a magyar jogrendszerben, és amelynek résztvevőiben, szerkesztőiben az *Nbr. preambuluma*nak ellenére fel sem merült az esküdtbíróság gondolata, fogalmi problematikája.

¹¹⁹ Lásd: Budapesti Népbíróság Nb. I. 3557/1945/30. (1945. november 2.) valamint NOT. I. 2946/1945/53. (1945. december 28.). Az ítéleteket leköszölte, valamint dr. Bárdossy népbírószági büntetőügyét részletesen ismertette és elemezte: Pritz Pál: *Bárdossy László a Népbíróság előtt.* Maecenas Könyvkiadó, Budapest 1991. A Bárdossy-féle ügyiratok feltalálási helyei még: MOL XIX.-e-1-i; MOL XIX.-e-1-f; MOL XX-4-b és MOL XIX-E-1-f.

¹²⁰ Pritz Pál: i. m. 241. o.

A határozat a lényegét tekintve a következőket állapították meg a jogász bizottság tagjai. A *népbíróság a nemzetközi büntetőhatalom delegált fóruma*. Figyelemmel a krími és a potsdami konferenciák megállapodásaira, valamint a moszkvai fegyverszüneti egyezményre, megállapítható, hogy a népbíróság természetesen magyar bíróság, de nemzetközi kötelezettségeinek teljesítése körében, mint az *államközi büntetőhatalom delegált fóruma* végzi működését. Nemcsak a magyar háborús bűnösök ügyében ítélezhetik, hanem a *forum delicti commissi* elve alapján mindazok ügyében is, akik magyar területen követtek el háborús vagy népellenes deliktumot, akiket itt fogtak el, vagy akiket a Szövetséges Hatalmak nekünk kiszolgáltattak. Érvként fogalmazták meg azokat a lényeges különbségeket, ami a *háborús bűncselekmény* és a *politikai bűncselekmény* klasszikus fogalma között felismerhető. A korabeli, illetve a régi értelemben vett politikai bűncselekmény valamely állam fennálló politikai rendjét, alkotmányos, társadalmi berendezkedését, állami főszerveit támadta, illetve akarta megváltoztatni. Ebből következik, hogy ez a bűncselekményfajta más államokat nem érintett. Ezért is szoktak a politikai bűncselekmények elkövetőinek más államok politikai menedékjogot adni. A háborús bűncselekmények viszont *nemzetközi jellegűek*, amelyeknek *kollektív jogtárgya* az emberiség békés együttélésének rendje, amelyet a támadó háború alapjaiban rendít meg. Mivel e bűncselekmények kriminális tartalma abszolút és univerzális, valamennyi államot érinti közvetve vagy közvetlenül, ezért tehát a politikai menedékjogosultság helyébe az ilyen büntetések elleni közös küzdelem, a kölcsönös kiadatási kötelezettség lép.¹²¹

Lukács ezt az okfejtést tévesnek tartja. Szerinte kétségtelen - mivel a határozat *államközi büntetőhatalomról* szól - hogy a Londoni Egyezmény alapján felállított nemzetközi törvényszékek ilyen államközi büntetőhatalmat testesítettek meg, azonban a magyar népbírósági jogra és népbíráskodásra ez nem állítható. Kifejti, hogy a háborús és népellenes bűncselekmények valóban nemzetközi jellegűek, és az ellenük való fellépés jelentősége is messze túlmutat egy-egy állam érdekein. A magyar népbírósági jog azonban a fiatal magyar állam *belső joga* volt, és az is maradt. Jogalapját és hatékonyságát az új rend és az új állam erejében kell keresni, és nem szabad azokat valamiféle államközi, vagy nemzetközi büntetőhatalomból származtatni. Egészen más kérdés az, hogy a magyar népbírósági jog megalkotásával és a népbírósági gyakorlattal nemzetközi kötelezettségeinket is teljesítettük. A magyar népbíróság így tehát nem a nemzetközi büntetőhatalomnak, hanem a népi demokratikus forradalom során megszületett néphatalomnak, illetőleg e néphatalom államának volt „delegált fóruma”.¹²²

¹²¹ A határozatot lásd: *Népbírósági Közlöny*. I. évfolyam 1. szám (1945. november 8.) 13 - 15. o.

¹²² Dr. Lukács Tibor: i. m. 291. o.

Lukács gondolatmenete természetesen tetszetős, de véleményem szerint nem mindenben pontos. Hiszen súlyt, egy általános keretet, és elsősorban kötelezettséget a népbíráskodáshoz (maga a megfogalmazás is szerintem irreleváns annyiban, hogy bárhogy hívhatták volna ezeket a büntetőtanácsokat, a tevékenységük, vagyis a háborús bűnösök felelősségre vonása a lényeges) a moszkvai fegyverszüneti egyezmény 14. pontja adott. Hiszen ezáltal a jogszerűen megkötött, nemzetközinek minősülő - és mint legyőzött, békét kérő országra egyértelműen kötelező - szerződés által kötelezővé vált Magyarország számára a háborús bűnösök felelősségre vonásában való, minimálisan a közreműködés. Vagyis a nemzetközi szerződés - ami, mint általában a nemzetközi szerződések, a „rebus sic stantibus”¹²³ és a „pacta sunt servanda”¹²⁴ klauzulák mellett (szerint) jött létre - kötelező ereje miatt *kellett* Magyarországnak eljárnia a háborús bűnösökkel szemben, ami értelemszerűen jelentette ezek után jogszabályok megalkotását (akár visszaható hatállyal is, hiszen máshogy nehéz lett volna a felelősségre vonás egyes esetekben), valamint az azok alapján eljáró, e büntetőügyekben ítélező bírósági szervezet megteremtését is.

Azaz én úgy látom, hogy pont a fordítottja igaz annak, amit Lukács megfogalmazott, vagyis *nem másodsorban* volt jelentős az, hogy a népbíráskodás megvalósításával eleget tettünk nemzetközi kötelezettségeinknek is, hanem a nemzetközi szerződés által született (születhetett) meg a jogszabály a népbíráskodásról, ami eztán államunk belső joga lett, valamint jöttek létre a népbíróságok, amik ezután ítéleztek a háborús bűnösök felett. És a nemzetközi szerződés elsőssége volt az oka annak, hogy az ekkor hatályos nemzeti jogszabályok, a belső jogunk csak annyiban volt alkalmazható, amennyiben ezek nem ütköztek a vállalt nemzetközi kötelezettségeinkkel, jelen esetben a moszkvai fegyverszüneti egyezmény 14. pontjával.

Ezért volt eleve bukásra ítéelve minden olyan próbálkozás, ami a joghatóság-hatáskör-illetékesség hármását kérdőjelezte meg, vagy próbálta cáfolni valamilyen értelemben: „*A fasizmust fel kellett számolni már a fegyverszüneti egyezmény alapján, de kialakuló demokráciánk legelemibb életigénye alapján is. A fasizmus felszámolása igazságszolgáltatási úton történt. A felszámolást egy e célból alakult népi szerv, a népbíróság végezte el...*”¹²⁵

¹²³ „ilyen körülmények között” vagy „így állván a dolgok”, tehát a szerződés megkötésekor fennálló pillanatnyi, adott körülmények, amire figyelemmel köttetik tulajdonképpen a szerződés.

¹²⁴ „a paktumok tiszteletben tartandók”

¹²⁵ Dr. Lukács Tibor: i. m. 486. o. Idézet *Sztodolnik Lászlónak* az 1948. évi hévízi jogász vándorgyűlésen elmondott beszédéből.

Összegezve tehát, a moszkvai fegyverszüneti egyezmény 14. pontja, és ennek a nemzeti jogban való kihirdetése¹²⁶ volt az alapja minden további népbírósi eljárásnak, háborús és népellenes bűnelkövetők felelősségre vonásának, ami pedig emígyen jogszerű volt, és egyben nemzetközi kötelezettség is volt, aminek az elvi alapját a nemzetközi szerződés - ebben az esetben ráadásul egy fegyverszüneti egyezmény, amiben a fegyverszünetet, a totálisan legyőzött pozíciójából Magyarország kérte a Szövetséges Hatalmaktól, közelebbről pedig a gyakorlati katonai tevékenységeket kifejtő Szovjetuniótól - elsődlegességének elve teremtette meg.¹²⁷

8. A Népbíróságok Országos Tanácsa

Az illetékes népbíróság ítélete ellen (ami tulajdonképpen az elsőfokú ítéletként fogható fel) az Nbr. 53.§-a szerint jogorvoslatra, tudniillik fellebbezésre (ami itt perorvoslatot jelent¹²⁸) volt lehetőség, ami jogosultság, nem volt automatikus és teljes körű. A fellebbezéseket, és a kegyelmi kérelmeket a *Népbíróságok Országos Tanácsához* (Nbr. 56 - 62. §), mint az egyfokú fellebbezési lehetőség elbírálására jogosult szervhez kellett benyújtani.

A NOT tulajdonképpen a népbíróságok másodfokú, fellebbviteli szerve volt, és *öttagú tanácsokban* (amely tanácsok az öt koalíciós párt¹²⁹ országos vezetősége által delegált, bírói és ügyvédi

¹²⁶ 1945. évi V. törvény 2.§ (14)

¹²⁷ Hans Kelsen nagyon találóan magyarázta a nemzetközi jog felsőbbrendűségét. Kelsen egyrészt a pozitív jogrend érvényességét - az Adolf Merklel közösen kidolgozott - a joglépcsőelmélettel (a normapiramis elmélete) magyarázta. Eszerint a jog egész normatív rendje egy *hipotetikus alapszabály* (Grundnorm) épül, amely az emberek közötti együttműködést írja elő. Minden jogi norma érvényessége egy magasabb fokú normából fakad, az így létrejövő jogforrási hierarchia csúcsán pedig a hipotetikus alapszabály áll, amely tehát minden jogszabály érvényességének az alapja. Ez az alapszabály nem vezethető le más normából, de belőle vezethető le az összes többi jogi norma tehát. A kötelező ereje nyilvánvaló, tudniillik, mert ilyennek vélelmezik, vagyis nem jogi eljárás alapján (során) jön létre. Érvényesnek van feltételezve, azért ugyanis, mert az ilyen feltételezés nélkül egyik emberi cselekmény sem lenne joginak tekinthető. A jog érvényessége így túlnő az egyes nemzeti jogrendszerek keretein, és ebből fakad a nemzetközi jog alapelveinek (pacta sunt servanda) egyetemes érvényessége, de egyben a nemzetközi jog elsőbbsége a belső állami joggal szemben is. Erre épülnek tehát az egyes nemzetek, a különböző államok alkotmányai, törvényei és egyéb tételes jogszabályai, igazságszolgáltatási aktusai, valamint az igazságszolgáltatás (jogalkalmazás) „individuális” normái, úgymint a bírói ítélet, szerződés, jogügylet stb. Összefoglalva tehát, Kelsen és a *normativista iskola* más képviselői, mint Verdross vagy Kunz szerint a normapiramisban a hipotetikus alapszabály után következő pacta sunt servanda alapozza meg a nemzetközi jogot, úgymint annak felsőbbrendűségét és a hatalmát is, mely azután meghatározza a nemzeti jogrendszerek szabályozása alá eső területeket. A *par excellence* pozitívizmusnak minősülő tiszta jogtanból, melyről Kelsen sem állította azt, hogy visszatükröznék a jog totalitását, eltűnik az államok akarata, mint a nemzetközi jog alapja (vagyis Kelsenék szerint az állami akarat itt egyáltalán nem releváns tényező, minthogy nem is létezik az e vizsgálati síkon való elemzéskor). De a *voluntarista* felfogás - ami azt hirdeti, hogy a nemzetközi jog szabályai az államok akaratából jönnek létre - sem kívánja a legfontosabb kérdést feltenni. Tudniillik, hogy valóban az államok szabad akaratából keletkeznek-e a nemzetközi jog különböző szabályai, vagy éppen ellenkezőleg, erre a szabad akaratra különböző kényszerek hatnak-e, így azt tehát egyéb tényezők befolyásolják? Erről a témáról lásd bővebben: Bruhács János: i. m. valamint Visegrády Antal: *Jog- és állambölcselet*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs 2003.

¹²⁸ Perorvoslatoknak a bírósági szakban érvényesülő jogorvoslatokat nevezzük. A bíróság valódi vagy vélt, jogi vagy ténybeli hibáinak kiküszöbölésére szolgál. A perorvoslat tehát szűkebb fogalom a jogorvoslathoz képest, ugyanis *minden perorvoslat jogorvoslat*, de *nem minden jogorvoslat perorvoslat*. Példának okáért, napjainkban a nyomozások során általában *panasszal* lehet élni, például egy valamilyen okból sérelmezett nyomozati cselekmény ellen. A panasz ilyenkor jogorvoslat, de mivel nem a bírósági, hanem a nyomozási szakban érvényesül, ezért nem perorvoslat. Egyébként az elsőfokú bíróság eljárása során előfordulhatnak: 1. *error in iure* (anyagi törvénysértések), 2. *error in procedendo* (alakí, azaz eljárási szabálysértések) illetve 3. *error in facto* (ténybeli hibák). Erről bővebben lásd Herke Csongor: *Büntető eljárásjog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs 2010. 283 - 332. o. „A perorvoslatok” című fejezetet.

¹²⁹ Az 1945. november 4. napi választások idején kb. 8,5 millió ember élt Magyarországon. 5 millió 167 ezer 180 főt vettek fel a választói névjegyzékbe. Ebből 4 millió 774 ezer 623 (92,4 %) fő szavazott, 4 millió 730 ezer 409 érvényes voksot számoltak össze. A Független Kisgazdapárt (FKGP) 2 millió 697 ezer 508 (57,08 %) szavazatot, a Szociáldemokráta Párt (SZDP) 823 ezer

képesítéssel is rendelkező, állandó tagságú hivatásos szakbírákból álltak), legtöbbször a Parlamentben ülésezett. Lényeges, hogy míg az Nbr.nov 19. §-a a Szakszervezeti Tanács küldöttjével bővítette ki a népbíróági tanácsokat, addig viszont a NOT tanácsokban ők nem kaptak helyet. A NOT tanácselnökeit az öt kiküldött közül az igazságügyminiszter bízta meg.

Másodfokon tehát a NOT hat tanácsa működött.¹³⁰ 1947-ben az I. számú tanács élén dr. Bojta Béla /SZDP/ (1945-ben és 1946-ban államtitkári rangban), a II. élén dr. Sarlós Márton /MKP/, a III. élén dr. Téglás István /parasztpárt/, a IV. élén dr. Boglutz László /FKGP/, az V. élén dr. Szabó Zoltán, míg a VI. tanács élén pedig dr. Várady Sándor állt.

Dr. Bojta Béla, NOT tanácselnök, majd 1948 és 1950 között NOT elnök, utána pedig a Legfelsőbb Bíróság tanácselnöke (az első elnök dr. Simándi Tamás kúriai bíró volt, majd utóda dr. Major Ákos lett) arra az újságírói kérdésre, hogy kik is tulajdonképpen a háborús bűnösök felett ítélező legfelsőbb bírák, ekképp válaszolt: „A NOT tagjai hivatásos bírák, kúriai bírói rangban. Jogászok mind, erre a tisztre alkalmasnak látszó ügyvédek és kiválónak bizonyult régi bírók. A hatalom, ami a kezünkben van, nem fejezhető ki életmódban és pénzértékben: azt hiszem, hogy ma egyikünk fizetése sem éri el egy vállalat főkönyvelőjének a javadalmazását. Ez a tény azonban nem érdekes: aki ennek a bíróságnak tagja lett, az tudta, hogy rövid vagy akár hosszú időre nem a karrierrel (sic!) jegyezte el magát, hanem az Igazsággal, amely legtöbbször nem jár autón és nem visel bibort.”¹³¹ A NOT tanácstagok megbízatása, ellentétben a népbírák megbízatásával, nem volt visszavonható, vagyis a NOT tanácsok delegáltjait nem lehetett visszahívni.

Az Országos Tanácsot az eljáró népbíróság (itt értsd mindig elsőbíróságként) ítéletében foglalt tényállások elvileg kötötték¹³², tehát nem módosíthatta a népbíróság ítéletében megállapított

314 (17,41 %) szavazatot, a Magyar Kommunista Párt (MKP) 802 ezer 122 (16,95 %) szavazatot, a Nemzeti Parasztpárt (NPP) 325 ezer 184 (6,87 %) szavazatot, a Polgári Demokrata Párt (PDP) 76 ezer 424 (1,62 %) szavazatot, míg a Magyar Radikális Párt (MRP) 5 ezer 762 (0,12 %) szavazatot szerzett. A képviselői mandátumok megoszlása a következő volt: FKGP - 245 (58,19 %); SZDP - 69 (16,39 %); MKP - 70 (16,63 %); NPP - 23 (5,46 %); PDP - 2 (0,48 %); az MRP pedig nem szerzett képviselői mandátumot. Így 409 fő képviselő lett megválasztva (97,18 %), valamint a Nemzetgyűlés további 12 fő pártokon kívülit választott meg (2,85%). Tehát összesen 421 nemzetgyűlési képviselő kezdhetette meg a munkát a Parlamentben. Tegyük még egy gyors összehasonlítást a Nemzetgyűlés képviselőinek pártok szerinti megoszlásában az 1945. év és az 1947. év között. Az 1945. novemberi, induló állapot szerint: FKGP - 245 képviselő (58,19 %); MKP - 70 képviselő (16,63 %); SZDP - 69 képviselő (16,39 %); NPP - 23 képviselő (5,46 %); PDP - 2 képviselő (0,48 %); míg a 12 párton kívüli képviselő 2,85 %-ot jelentett. Nem egészen két év múlva, 1947. június 25. napján a nemzetgyűlési „politikai helyzet” a következőképpen nézett ki: FKGP - 187 képviselő (44,52 %); MKP - 70 képviselő (16,66 %); SZDP - 69 képviselő (16,43 %); NPP - 21 képviselő (5,00 %); PDP - 1 képviselő (0,24 %). Ehhez jön még a korábban képviselői mandátummal nem rendelkező Magyar Szabadság Párt 21 képviselője (5,00 %); valamint a hasonlóan „újonc” Demokrata Néppárt 2 képviselője (0,48 %). Jelentősen növekedett a párton kívüliek száma is, méghozzá 49 képviselőre (11,66 %). Így tehát a Nemzetgyűlés tagjainak a száma 1947 nyarán 420 fő volt, ugyanis Juhász Nagy Sándor, a Nemzetgyűlés által megválasztott pártokon kívüli képviselő halála után, a helyére behívás nem történt. Forrás volt ide: A magyar parlament 1944 - 1949. i. m. 253. o. További hasznos adatok érhetők el Balogh Sándor: Választások Magyarországon, 1945. (Kossuth, Budapest 1984.) című művében is.

¹³⁰ A népbíróságokba beosztott bírák és ügyészek névsorának egy részét közli Szerencsés Károly „Az ítélet: halál...” című idézett műve 46 - 47. oldalán, valamint egy nem teljes lista a MOL XX-4-a-I-a-1946. (1.d.) szám alatt is található.

¹³¹ Haladás. A Magyar Radikális Párt hetilapja. 1946. február 14. Lásd „Az ember, aki a bűnösöket halálra ítéli” című cikket.

¹³² Ez ma is hasonlóan működik a bírósági rendszerünkben. A másodfokú bíróság határozatát az elsőfokú bíróság által megállapított tényállásra alapítja, vagyis a tényálláshoz kötöttség elve érvényesül. Főszabályként a másodfok tehát csak jogkérdésekkel foglalkozik, nem módosíthatja az elsőfokú bíróság ítéletében megállapított tényállást, bizonyítást sem folytathat le és a bizonyítékokat sem mérlelheti az elsőfokú bíróságtól eltérően. Két esetben van lehetőség az elsőfokú bíróság által megállapított tényállás módosítására. Akkor, ha az elsőfokú bíróság ítélete megalapozatlan, vagy ha a

tényállást, további bizonyítást sem folytathatott le, és a bizonyítékokat sem mérlegelhetette az eljáró népbíróságtól eltérően. Maga a másodfokú eljárás elvi lépései, egy ügy felülvizsgálata pedig megegyezett a korábbi hasonló fellebbezési eljárásoknál tapasztaltakkal, azaz egy korábbi másodfokú ítéletábrái vagy kúriai eljárással (Az Nbr. is ekként rendelkezett, sőt, nem eléggé egyértelműen, ami, mint az mindjárt látható lesz, egy eldöntendő helyzetet teremtett, tudniillik, hogy az *ítélőtáblai*, vagy pedig a *kúriai* eljárási szabályok alkalmazandók e megfelelően?). Ha azonban a népbíróság ténymegállapításai olyanok voltak, hogy azok alapján a felülvizsgálat nem volt eszközölhető, mert a népbíróság *tévedésből* vagy *jogi állásfoglalása* következtében mellőzte olyan körülmények megállapítását, melytől anyagi jogi büntetőtörvények megfelelő alkalmazása függött, akkor a *II. Bn. 35. §*¹³³ a NOT részére is biztosította a *megsemmisítés* jogát anélkül, hogy ehhez anyagi semmiségi ok előzetes megállapítása vált volna szükségessé. A Népbíróságok Országos Tanácsára vonatkozó eljárási szabályokról jól tájékozódhatunk két NOT végzés kapcsán is.

Egy büntetőügyben a népügyészség háborús és népellenes bűncselekmények miatt emelt vádat. A népbíróság felmentő ítéletet hozott, mert úgy látta, hogy a vádlott által alapított egyesület nem folytatott fasiszta jellegű tevékenységet. A népügyész által bejelentett fellebbezés folytán az ítéletet a NOT bírálta felül. Vagyis a NOT mint fellebbviteli (fellebbezési) bíróság járt el. Mivel azonban a hatályos eljárásjog mind az ítéletábrát, mind pedig a Kúriát egyaránt fellebbezési bíróságnak ismerte, eldöntendő kérdés volt, hogy a NOT -ra az *ítélőtáblai*, vagy a *kúriai* eljárási szabályok vonatkoznak-e? Az említett ügyben a NOT végzése az Nbr. 62. §-ára utalt, amely az *ítélőtáblai* eljárási szabályokat ismerteti, következésképp a NOT is a táblai szabályok szerint volt köteles eljárni. A végzés szerint ezzel szemben az Nbr. 56. § szerint a Népbíróságok Országos Tanácsa 5 tagú tanácsokban jár el, felülvizsgálati körébe tartozik az ország összes népbíróságainak ítéletei, a tanács tagjai a *kúriai bírák* részére megállapított állami fizetési osztályba soroztattak, következésképp „nyilvánvalóan külön utalás nélkül is jogosult a kúriai szabályok szerint eljárni.” Azonban az Nbr. 60. § kifejezetten hivatkozik az 1928. évi X. törvénycikk (II. Büntetőnovella) 33. § -ára, azzal a táblai eljárásra jellemző kiegészítéssel, hogy *a bizonyítást* a másodfokon eljáró tanács *maga is felveheti*.¹³⁴ Az így nyitva maradt, eldöntendő kérdés megválaszolásában egy másik NOT végzés lehet a segítségünkre: „Az Nbr. 60. § intézkedéseiből és az Nbr. 62. § és 64. §-ából okszerűleg és nyilvánvalóan következik, hogy a Népbíróságok Országos Tanácsának eljárására vonatkozólag a táblai és kúriai eljárási szabályok vegyesen, megfelelően és értelemszerűen

fellebbezésben új bizonyítékra hivatkoztak. Lásd Herke Csongor: i. m.

¹³³ 1928. évi X. törvénycikk (II. Büntetőnovella)

¹³⁴ Esztergomi Népbíróság Nb. 190/1946. (1946. július 26.) – NOT. I. 5869/1946/9 (1946. szeptember 14.)

*alkalmazandók. A II. Bn. 33. §-ára hivatkozás pedig kifejezetten biztosítja az Országos Tanács részére a ténykérdésben való cassatórius hatáskört, s így figyelemmel az Nbr. 64. §-ára, a Bpn. 35. §-ának alkalmazhatási lehetőségét.*¹³⁵

A NOT ítélező tanácsainak azonban csak egyik feladata volt a konkrét bűnügyekben való másodfokú eljárás. Elvi jelentőségű, a népbíróságok számára iránymutató döntések meghozatala volt a másik jelentős feladata, amely döntéseket rendszeresen közzétették a hivatalos lapban (Népbíróági Közlöny), ezzel biztosítva azt, hogy arról az összes népbíróság tudomást szerezzen. Így a NOT rövid időn belül túlnőtte a számára az Nbr. által előírt szerepet, tudniillik, hogy „a népbíróságok jogorvoslattal megtámadott ítéleteit a Népbíróságok Országos Tanácsa bírálja felül” (Nbr. 56. §), és egyszersmind az ítélezési gyakorlat irányítójává is vált. Mondhatjuk azt, hogy hasonló szerepet töltött be a népbíróági rendszerben, mint ma a Legfelsőbb Bíróság a magyar igazságszolgáltatás rendszerében.¹³⁶

A népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről szóló törvény - miután a jogszabály megszüntette a fellebbviteli korlátozásokat - a népbíróági eljárásban is meghonosította a perorvoslatot a jogegység érdekében, a NOT pedig *jogegységi és teljes ülési* döntvényeket hozhatott. *Jogegységi döntést* a NOT jogegységi tanácsa akkor hozhatott, ha a rendes tanácsok elvi kérdésben eltérő határozatokat hoztak, és a *NOT elnöke* vagy az *igazságügyminiszter* a vitás elvi kérdés egyöntetű eldöntését a jövőre nézve szükségesnek tartotta. Rajtuk kívül még a *népfőügyész* volt az, aki bármely népbíróságnak jogerős határozata vagy egyéb intézkedése ellen (ideértve a NOT rendes tanácsa által hozott határozatokat vagy tett intézkedéseket, úgyszintén az igazolási ügyekben a fellebbviteli eljárás során hozott határozatokat is), amely jogszabályt sértett, a Népbíróságok Országos Tanácsánál a jogegység érdekében perorvoslattal élhetett. Ez a perorvoslat nem volt határidőhöz kötve és nem volt felfüggesztő hatálya. Igazolási ügyekben hozott határozat ellen azonban ily perorvoslatnak csak abban az esetben volt helye, ha a határozat az igazoló eljárás alá vont személyt állásától vagy jogosítványaitól megfosztotta, illetőleg foglalkozásától eltiltotta (abból elmozdította).¹³⁷

A jogegységi tanács *elnöke* tehát a NOT elnöke volt, *tagjai* pedig a NOT elnöke által kijelölt két tanácselnök és nyolc bíró. A kijelölés a szerint történt, hogy a bírósági tanácsokat alakító négy párt

¹³⁵ NOT. II. 3539/1946/8 (1947. május 2.)

¹³⁶ Akár a felülvizsgálat, akár a jogegységi határozatok tekintetében, persze e megnevezések oda nem adekvátak.

¹³⁷ T. 22. § (1). A jogegységi perorvoslatot a Népbíróságok Országos Tanácsának évégből alakított jogegységi tanácsa intézte el. A jogegységi tanács elnöke a NOT elnöke volt, akit akadályoztatása esetében az általa kijelölt tanácsvezető helyettesített. A tanácsnak az elnökön felül tíz tagja volt. A tanács két tagját a tanácselnökök közül, többi tagjait pedig a NOT bírái sorából a Népbíróságok Országos Tanácsának elnöke jelölte ki akként, hogy a tanácsban az idézett törvény 12. §-ában említett politikai pártok mindegyike két-két taggal legyen képviselve [T. 22. § (2)].

2-2 tagja képviselve legyen. Ha valamelyik tanács a jogegységi döntvénytől el kívánt térni, vagy a NOT elnöke, a népfőügyész, illetve az igazságügyminiszter valamely jogegységi döntvény megváltoztatását tartotta szükségesnek, akkor a *teljes ülés* határozott. A jogegységi döntvényeket és a teljes ülési határozatokat közzétették a Magyar Közlönyben, és annak követése kötelező volt. Azonban csak a NOT tanácsainak kellett e döntvényeket követniük, az alsóbíróságokra (azaz a népbíróságokra) nem voltak kötelezőek, viszont nyilvánvalóan hatottak azok ítélezési gyakorlatára. Megemlítendő még, hogy amennyiben az Országos Tanács a *halálraíteltet* egyhangúlag nem találta *kegyelemre javaslatba hozhatónak*, akkor joga volt a kegyelmi kérvényt továbbterjesztés nélkül elutasítani. Ez történt Szálasi Ferenc és társai esetében is. A kegyelmezés tárgyában egyébként az igazságügyminiszter javaslatára a Nemzeti Főtanács határozatban döntött (Nbr. 7. §), 1946. február 1. napjától pedig az államfő.

9. A jogorvoslati jogosultságok és az ügyvédek

A népbíróság elsőfokú ítélete jogerős volt, ha *mindegyik* népbíró egyetértett az ítélet mértékével. Ha a népbírák között nem volt egyetértés, akkor az ügy automatikusan a NOT elé került. A vádlott kezdetben csak a *halálbüntetést*¹³⁸, a *teljes vagyonelkobzást* vagy az *állásvesztést* kimondó, a *háromévi szabadságvesztés* büntetést, illetőleg a *20 ezer pengő pénzbüntetést meghaladó* ítélet ellen fellebbezhetett. A védőt önálló fellebbezési jog, a szökésben lévő terhelt ellen folyamatban levő eljárás kivételével, *nem* illette meg.¹³⁹

A *népügyész* mind a felmentés miatt, mind pedig a büntetés súlyosbítása végett *minden esetben* fellebbezhetett, a vádlott által bejelentett fellebbezéshez pedig annak *terhére* csatlakozhatott.¹⁴⁰

Az Nbr.nov tovább szűkítette a fellebbezési jogosultságokat, ugyanis a 21.§ -ával hatályon kívül

¹³⁸ Halálbüntetést akkor lehetett kiszabni, ha a cselekmény tárgyi súlyával és a vádlott alanyi bűnösségének fokával egyedül csak a halálbüntetés állt arányban.

¹³⁹ A Budapesti Népbíróság Major-féle tanácsa számos tanú meghallgatása után 1945. november 3. napján hirdette ki az ítéletet dr. Bárdossy László büntetőügyében. A vádlottat bűnösnek találta az Nbr. 11. § 2.-3.-4. pontjába, és a 13. § 1. pontjába ütköző háborús, valamint az Nbr. 15. § 1. pontjába és úgyszintén a 17. § 1. pontjába ütköző népeellenes bűncselekmények elkövetésében, és ezért kötél általi halálra ítélte. Bárdossy nem kért kegyelmet. Az ügyész fellebbezéséhez dr. Berend György ügyvéd is csatlakozott, méghozzá a vádlott javára. Berend védő kegyelmi kérvényt is intézett a Nemzeti Főtanácshoz. A NOT az ügyet a Parlament egyik ép állapotban maradt kongresszusi termében, a nyilvánosság kizárásával, de a sajtó nyilvánossága előtt tárgyalta le. Az Országos Tanács dr. Bojta Béla vezetésével az ítéletet helybenhagyta, azzal, hogy a vádlottat felmentette az Nbr. 11. § 4. pont szerinti háborús bűncselekmény vádjáról is. Ez a bűncselekmény a nyilas lázadáshoz való segítségnyújtást jelenti a hatalom megszerzése érdekében. A NOT a Budapesti Népbíróság véleményét nem osztotta, szerinte a vádlott cselekményei kifejezett segítségnyújtásként nem értékelhetők, így anyagi halmazat sem létesülhetett, ezért a vádlottat föl kellett menteni. *Védő fellebbezéshez való csatlakozását azért zárta ki, mert az ügyvéd csak az elítélt hozzájárulásával jelenthet be fellebbezést és ugyanolyan korlátok között, mint az elítélt* {lásd Nbr.nov 21. § (5)}. *Az elítélt pedig fellebbezni nem kívánt és kegyelmet sem kért.* Megállapította a NOT továbbá azt is, hogy a népügyész fellebbezésének - az Nbr. 11. § 5. pont szerinti háborús bűncselekmény elkövetésének megállapításáért (bácskai razzia), ami helyesen az Nbr.nov 6. § szerinti háborús bűntett - nincs alapja. Lásd: Budapesti Népbíróság Nb. I. 3557/1945/30. (1945. november 2.) valamint NOT. I. 2946/1945/53. (1945. december 28.), illetve Pritz Pál i. m. A Nemzeti Főtanács, kegyelemből, a kötél által való halálbüntetés végrehajtását golyó általival történőre módosította. Bárdossyt 1946. január 10. napján lőtték agyon.

¹⁴⁰ Nbr. 53. § (vö. 1928. évi X. törvénycikk 29.§)

helyezte az Nbr. 53. §-át. Így 1945. május 1. napjától megfosztotta az elítéltet a fellebbezés jogától a legsúlyosabb bűncselekmények (az Nbr. 11. § (1)-(6) pontjába ütköző háborús bűncselekmények) miatt indult eljárásban, illetve egyéb esetekben is korlátozta a jogorvoslati lehetőségeket (például a 3 évi szabadságvesztés büntetés fellebbezési minimumát 5 évre növelte).¹⁴¹ Ezen kívül a védő csak védence hozzájárulásával, és csak ugyanolyan korlátok között fellebbezhetett, mint a védence.¹⁴²

Egyes korabeli vélemények szerint a fellebbezés intézménye a népbírói jogban alapvetően hibás döntés volt. Például: „*jogi és politikai rövidlátás volt a népbírói ítélete ellen fellebbezést engedni.*”¹⁴³ Lukács Tibor szerint viszont az ilyen kijelentések nem átgondoltak. Véleménye szerint a népbírói eljárások lassúsága ötlött a kritizálók szemébe, mert a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonásában a múlttal való leszámolást látták és éppen ezért sietették. És a lassúság miatt a fellebbezési eljárást (illetve ennek a lehetőségét) okolták. Lukács szerint ezek az emberek - tévesen - úgy gondolták, hogy a fellebbezési lehetőség megszüntetésével meggyorsulnak az eljárások.¹⁴⁴

A T. 19.§-a megszüntette a fellebbezést és helyette - a törvény lényeges rendelkezéseinek megsértése esetén - *semmisségi panaszt* engedélyezett. Ennek értelmében az Nbr. 53. §-a, illetve az Nbr.nov 21. §-a helyébe az a rendelkezés lépett, hogy a népbírói ítélete ellen semmisségi panasznak lett helye a törvény lényeges rendelkezésének megsértése miatt, mégis azzal, hogy ténykérdésben semmisségi panasszal élni nem lehet. A vádlott által az ítélet ellen bármilyen formában vagy elnevezéssel bejelentett jogorvoslat semmisségi panasznak volt tekintendő. A népfőügyész a vádlott által bejelentett semmisségi panaszhoz csak a vádlott terhére csatlakozhatott.¹⁴⁵

Ténykérdésben azonban semmisségi panasznak nem volt helye.¹⁴⁶ A *semmisségi panasz* lényegében fellebbviteli perorvoslat volt, amivel az alsófokú bíróságok törvénysértőnek vélt határozatai ellen lehetett élni. Ha a bíróság megállapította a törvénysértést, az alsófokú bíróság határozatát megsemmisítette (*cassatio*).

¹⁴¹ Nbr. 53. § illetve Nbr.nov 21. §

¹⁴² Egy büntetőügyben a népbírói fellebbezést jelentett be súlyosbításért. A vádlott és a védője a fellebbezéshez csatlakozott, az ő fellebbezésük az enyhítésre irányult. A másodfokon eljáró NOT ítélete rámutatott arra, hogy az Nbr.nov ilyen csatlakozási jogot nem ismer, csak a népbíróságnak engedi meg, hogy a vádlott által bejelentett fellebbezéshez - méghozzá annak terhére - csatlakozzék: „(...) miért is a vádlott és védőjének csatlakozási kérelmét a Bp. 401. § (3) bekezdése alapján vissza kellett utasítania.” A NOT ítélet ennek ellenére hozzátette: „Bár a védelem fellebbezésének, illetve csatlakozásának törvényes akadálya van, azonban az Országos Tanács mégis az Nbr. 62. § (2) bekezdésének jogkörében az elsőbírói ítéletet egész terjedelmében felülvizsgálati körébe vona.” NOT. I. 7621/1946/15 (1946. december 28.)

¹⁴³ Jogtudományi Közlöny. 1947. évi 8 - 9. szám. 47. o. (idézet Bajor László: A NOT probléma című cikkéből)

¹⁴⁴ Dr. Lukács Tibor: i. m. 304. o.

¹⁴⁵ Vö. 1928:X. tc. 29. §

¹⁴⁶ Dr. Lukács Tibor: i. m. 293. o.

A vádlottak védelmét *ügyvéd* látta el, ugyanis a népbíróági jog is kimondta a védőkötelezettséget (az *Nbr. 36. §* szerint a védelem tekintetében a Bp. V. fejezete volt alkalmazandó), azonban a védelem korlátozott jogokat élvezett. Nem volt önálló, abban a jogkörben mozoghatott csak, amit a terhelt is élvezett. Az *Nbr. 53. §* szerint a védőt önálló fellebbezési jog nem illette meg, kivéve, ha az eljárást *szökésben* lévő terhelt ellen folytatták. Ezt az elvet az *Nbr. nov 21. §* is megismételte annak hangsúlyozásával, hogy a védő csak az elítélt hozzájárulásával jelenthetett be fellebbezést, egyébként ugyanolyan korlátok között élhetett a fellebbezés jogával, mint az elítélt. Ez a korlátozott jogkör sértette az *ügyfélegyenlőség elvét*¹⁴⁷, a vád képviselőjének ugyanis szélesebb körű jogai voltak, mint a terheltnek, illetőleg a terhelti jogosultság alapján eljáró védőnek.

A védő szerepét vizsgálva kell ismételten utalni arra a rendkívüli katasztrófhelyzetre¹⁴⁸, amibe a háború után közvetlenül került az ország, és ebből fakadt tehát, hogy a háborús bűnösökkel, nyilasokkal szemben nem beszélhetünk még szánalomról sem. Ezért volt roppant nehéz és kényes helyzetben a védelmet ellátó ügyvéd is.¹⁴⁹ A NOT mégis arra törekedett, hogy érvényt szerezzen a törvénynek és biztosítsa a védelmet a népbíróági eljárásokban. Erre mutat elvi jelentőségű határozata, amely szerint a népbíróági főtárgyaláson *a védő jelenléte kötelező*, és ez még akkor sem volt mellőzhető, ha arról a vádlott kifejezetten lemondott.

A népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről szóló törvény aztán az *Nbr. 24. §-át* azzal egészítette ki, hogy az az ügyvéd, aki az ügyvédek névjegyzékébe való felvétele előtt *népügyészi*

¹⁴⁷ Ma az ún. „fegyverek egyenlőségének elveként” emlegetjük, ami tulajdonképpen azt jelenti, hogy a vádnak és a védelemnek a büntetőper során egyenlő „fegyverekkel”, azaz *perbeli eszközökkel és lehetőségekkel* kell rendelkezniük, ideértve mind az *ügy megismerésével* (jelenlét, iratbetekintés, kérdés), mind pedig az *ügy előbbrevitelével* (észrevételek megtétele, bizonyítási és jogorvoslati indítványok, felszólalások) kapcsolatos jogokat. Erről bővebben lásd Herke Csongor: i. m. 29. o.

¹⁴⁸ A lerombolt ország, az óriási anyagi károk, az emberveszteség, hajléktalanság, éhezés, munkanélküliség stb.

¹⁴⁹ A népharag általánosan jellemző volt a népbíróági tárgyalások többségére is, ami általában szidalmazásokban nyilvánult meg. Némely esetekben volt jellemző a tettelegesség, de ezt a karhatalom mindig becsülettel igyekezett megakadályozni. Jó példa ide Murayék esete, amit röviden ismét fölidéznék. *Muray (Metzl) Lipót* nyugállományú alezredes, a hírhedt nagykatái haláltábor parancsnoka, *Spóner Rudolf* karpaszományos őrmester és dr. *Herczeg Tibor* orvos főhadnagy ügyét a Zeneakadémián tárgyalta a Budapesti Népbíróóság dr. Major Ákos elnöke alatt, 1945. március 29-től április. 1. napjáig. A vádlottakat - akiket mindennap a Conti (majd Tolnai Lajos) utcából kísértek át gyalogosan a tárgyalásra - két esetben is a karhatalom mentette meg a lincseléstől. Murayt és Spóner háborús bűntett miatt kötél általi halálra, dr. Herczeg Tibort pedig életfogytiglani kényszermunkára ítélték. Az ítéleteket a NOT helybenhagyta. 1945. május 1-én, a Markó utcai fogház kisudvarán, miután a Nemzeti Főtanács elutasította kegyelmi kérvényét, Murayt felakasztották. 1945. május 8. napján pedig kivégezték Spóner is (bővebben lásd dr. Lukács Tibor idézett művében). Vagy például a Sztójay-kormány belügyminiszterének és két államtitkárának (Jaross Andor, Baky László, Endre László) esetét is érdemes megemlíteni. Ügyüket 11 napon keresztül, 1945. december 18. és 1946. január 4. között tárgyalta a Budapesti Népbíróóság Jankó-féle tanácsa (tanácselnök: dr. Jankó Péter, népügyész: dr. Matiszfalvy István, politikai ügyész: dr. Újhelyi Szilárd), ítéletet 1946. január 8. napján hirdettek. A *Népszava* jelentette 1945. december 20. napján, szerdán: „A Sztójay-kormány hírhedt belügyi triumvirátusát a keddi tárgyalás után, amikor erős rendőri és fegyőri fedezettel gyalogosan visszakisérték a Markó utcai fogházba, az utcai járőrök felismerték, és alaposan helybenhagyták. Nehogy ilyen megismétlődhessék, ma már némi késéssel, de autón szállították a vádlottakat a tárgyalásra.” De még Szálasit is érte támadás. A főtárgyalásának 8. napján, 1946. február 14-én a tárgyalás végeztével, 14 óra 30 perc körüli időben, mikor Szálasit kifelé vezették a zeneakadémiai tárgyalóteremből, az első sorban ülő hallgatók egyike a bal lábát ököllel megütötte. Szálasit naplójegyzete szerint zsidó volt az illető, akit az eset után dr. Frank László népügyész közlése szerint letartóztattak (Frank 1946 januárjának végén, mint a *Kaposvári Népügyesség* vezetője kapott megbízást a népügyi teendők ellátására Szálasit Ferenc és társai népbíróági büntetőügyében). Karsai Elek - Karsai László: *A Szálasit per*. Reform Lap- és Könyvkiadó RT. 1988. 357. o. Nagyon kevés lincselésre, „népítéletre” került sor az ország felszabadulásának kezdetétől, 1944. szeptember 23. napjától. Ilyen ritka kivétel volt a borsodi főispán, *vitéz Borbély-Maczky Emil* esete, amikor is őt Miskolcon, a szovjetek bevonulása után a feldühödött járőrök a Népkerben elfogták és agyonverték. Karsai Elek: *Ítélt a nép*. i. m. 14. o.

állást töltött be, e hivatali működésének megszűntétől számított három éven át nem képviselhetett feleket sem az előtt a népügyesség előtt, amelynél működött, sem pedig az előtt a népbíróság előtt, amely mellé rendelve volt az a népügyesség, amelynek korábban tagja volt.¹⁵⁰

10. A népügyesség

A vád képviseletében a népbíróság előtt *népügyész*¹⁵¹ (mint közvádoló), valamint *politikai ügyész* (azaz *laikus ügyész*, ő nem a vádat, hanem a „magyar népet” képviselte a tárgyalásokon, ugyanis sértettnek tekintették az egész magyar népet is, tehát a magyarságot, mint közösséget¹⁵²) járt el. Az *Nbr. 24. - 36. §-ai* foglalkoztak a népügyészekkel, valamint a népügyességekkel. A népügyészeket és azok vezetőit az *igazságügyminiszter* nevezte ki a bírói és ügyvédi vizsgával vagy szükség esetén jogtudori oklevéllel rendelkező egyének közül, a helyi nemzeti bizottság ajánlása, illetve meghallgatása után. Ez általában távirat vagy levél útján történt, nézzünk meg egy példát. *Baranya Vármegye és Pécs Város Nemzeti Bizottsága* levélben fordult az igazságügyminiszterhez a Pécsi Népügyesség népügyészeinek kinevezése tárgyában: „*Igazságügyi Miniszter Úr! Pécs város és Baranya vármegye Nemzeti Bizottsága az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81./1945. M.E. számú rendelet 24. §-a értelmében Dr. Fischer Gyula pécsi Majos Imre utca 2. szám alatti lakós okleveles ügyvédet és Dr. Hilfrei (a név végére kézzel egy *ch* lett odaírva - P. A.) István pécsi Rákóczi út 56. szám alatti lakós okleveles ügyvédet hozza javaslatba a Miniszter Úrnak a népügyészi kinevezésre, mégis azzal, hogy Dr. Fischer Gyula személyét hozza javaslatba, mint vezetőnépügyészt. Nemzeti Bizottságunk tisztelettel kéri a Miniszter Urat, hogy kinevezést soron kívül eszközölni szíveskedjék, hogy a népbíróság városunkban mielőbb megkezdhesse működését. Tisztelettel kérjük továbbá, hogy a pécsi törvényszék illetékességi területére két tanács felállítását elrendelni méltóztassék. Pécs, 1945. évi március hó 16-án.*”¹⁵³ A beadványt az elnökhelyettes és a jegyző írta alá.

Az igazságügyminiszter azonban a népügyészeket bármikor felmenthette. A népügyész más kereső foglalkozást nem folytathatott. A népügyész alkalmazása ideiglenes volt. Felmentésekor, amennyiben az igazságügyminiszter ügyésszé nem nevezte ki, háromhavi fizetést kapott végkielégítésül. A népügyész az általa aláírt határozatokért a felelősséget saját személyében viselte.

¹⁵⁰ T. 10. §

¹⁵¹ Nbr. 24. § 4. fordulata szerint a népügyész alkalmazása *ideiglenes*. Többek között ez is a népbírósági rendszer ideiglenes jellegére és specialitására utalt.

¹⁵² Ezt általánosságban az Nbr. preambulumból vezették le, ami a magyar népet ért történelmi katasztrófából indult ki. Elsősorban ez miatt, az egész népet ért tragédia miatt alakították ki *külön* a politikai ügyészi posztot is.

¹⁵³ A levél fényképmásolatát dr. Lukács Tibor az idézett művének a 119. oldalán közli.

A törvényszék és az ügyészség vezetője együttesen jelölték ki a népügyészség segédszemélyzetét a bíróságok és az ügyészség segédszemélyzetének tagjai közül. A nyomozás tekintetében a Bp. 83-86. §-ai (1896:33. tc.) voltak alkalmazandók. A Bp. XII. fejezetében a *vizsgálóbíróra* megszabott jogok (kötelességek) a népügyészt illették. Az *Nbr. 31. §-a* szerint a népügyész feljelentést csak abban az esetben vehetett figyelembe, ha abban a feljelentő pontos lakcímét feltüntette és azt alá is írta. A hiányos vagy hamis név alatt tett, illetve nyilván alaptalan feljelentést figyelembe venni *nem volt szabad*. Szóbeli feljelentésről a népügyész jegyzőkönyvet vett fel, amely a feljelentő nevét és lakcímét, a feljelentés alapját képező tényeket, és a vonatkozó bizonyítékokat tartalmazta. A jegyzőkönyvet a feljelentővel alá kellett íratni.

A népügyészségek becsülettel betartották a vonatkozó jogszabályok rendelkezéseit. Például 1945. május 25. napján a *Balassagyarmati Népügyészség* vezetője akként nyilatkozott jegyzőkönyvbe az Igazságügyminisztériumban, hogy elsősorban a salgótarjáni rendőrkapitányság által lenyomozott ügyekben a *Balassagyarmati Népbíróság* szokatlanul nagyszámú felmentő ítéleteket hozott. Nyomozati iratokkal tudta bizonyítani, hogy a rendőrség „*a nyomozások lefolytatásánál a kezdet nehézségeivel küzd s olyan nyomozati anyagokkal kísértet be letartóztatott egyéneket a balassagyarmati népügyészséghez, amelyek a legtöbb esetben semmiféle alapot nem szolgáltatnak a vádemeléshez*”. A népügyészség vezetője mellékelte a jegyzőkönyvhöz néhány nyomozati anyagot is. Volt köztük olyan, amely névtelen feljelentés alapján indult, holott az *Nbr. 31. §-ának 1. bekezdése* szerint névtelen feljelentés nyomozás alapját nem képezhette. Az ilyen esetekben a nyomozásokat nyilván meg kellett szüntetni. Egy másik ügyben pedig a gyanúsítottal csak az őrizetbevételi javaslat érkezett, miszerint az illető SS katona volt, de ezt a nyomozóhatóság semmilyen bizonyítékkal sem tudta alátámasztani. Ez miatt a népügyészség nem rendelhette el az előzetes letartóztatást, az eljárást pedig megszüntette.

Az *előzetes letartóztatást* a népügyész rendelhette el a *Bp. 141. §-ában* felsorolt esetekben. Az előzetes letartóztatás elrendelése ellen az *Nbr. 33. §-a* szerint felfolyamodásnak nem volt helye. Amennyiben a népügyész nem állította a terheltet 30 nap alatt ügyének letárgyalása végett a népbíróság elé, vagy ugyanezen idő alatt nem nyújtott be vádiratot a népbírósághoz, az előzetes letartóztatást meg kellett szüntetni, vagy az iratokat haladéktalanul a népbíróság elé kellett terjeszteni. A népbíróság az előzetes letartóztatás fenntartása tárgyában három nap alatt határozni volt köteles. A népbíróság az előzetes letartóztatást a népügyész indítványára 30 nappal meghosszabbíthatta. Érdemleges tárgyaláson az előzetes letartóztatás a népbíróság érdemi

határozatának hozataláig is meghosszabbítható volt. Az előzetes letartóztatás azonban a népbíróági ítélet meghozataláig összesen a 6 hónapot nem haladhatta meg. Amennyiben azonban a népbíróság a vád tárgyává tett valamely bűncselekmény tekintetében a vádlott bűnösségét megindokolt *közbenszóló határozattal* megállapította, úgy az előzetes letartóztatás további 6 hónappal volt meghosszabbítható. A népbíróság ítéletének kihirdetése után meghosszabbított előzetes letartóztatás pedig az ügyben hozandó jogerős határozat meghozataláig tartott.

A T. 15. §-a az *Nbr. 33. §-a* hatályon kívül helyezésével úgy rendelkezett, hogy a népügyész által elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás miatt felfolyamodásnak volt helye a népbíróshoz, amely a felfolyamodás tárgyában három nap alatt határozni volt köteles. A népbíróság által elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás az új rendelkezés értelmében rendszerint a tárgyalás kitűzéséig, a tárgyalás kitűzésekor elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás pedig a tárgyaláson hozandó érdemleges határozat kihirdetéséig tartott. A népbíróság azonban az előzetes letartóztatást a letartóztatás okának megszűnése esetében kérelemre vagy hivatalból bármikor megszüntethette. A népbíróshagnak az előzetes letartóztatás tárgyában hozott határozata ellen perorvoslatnak csak a *T. 15. § (2) bekezdésben* foglalt esetben, úgyszintén akkor volt helye, ha az előzetes letartóztatás elrendelése, fenntartása vagy megszüntetése az ítélet kihirdetése után történt. Mihelyt az előzetes letartóztatás tartama három hónapot elért anélkül, hogy az ügyben a népbíróság érdemleges határozatot hozott volna, a népbíróság tizenöt nap alatt köteles volt az előzetes letartóztatás további fenntartása kérdésében hivatalból határozni. Ha az ügyben vádiratot még nem nyújtottak be, akkor a népügyész köteles volt az iratokat az előbb ismertetett rendelkezés értelmében való határozathozatal céljából haladéktalanul a népbíróshág elé terjeszteni. A népbíróshág határozata ellen felfolyamodásnak volt csak helye a NOT-hoz. Ezt az eljárást mindannyiszor meg kellett ismételni, valahányszor az előzetes letartóztatás tartama újabb három hónapot ért el.

A népügyésznek lehetősége volt arra is, hogy vagy vádiratot nyújtott be, vagy csekélyebb jelentőségű ügyekben a *Te. 107.* valamint *108. §-ainak* megfelelő alkalmazásával a terheltet a népbíróshág elé állította, de közbenső eljárásnak helye nem volt.¹⁵⁴

Itt említendő meg, hogy a NOT Téglás-féle tanácsa elvi éllel állapította meg az előzetes letartóztatás meghosszabbításáról a következőket:

¹⁵⁴ Nbr. 34. § - 35. §

1. Az Nbr. 33. § -nak (3) bekezdésébe foglalt azon rendelkezése, miszerint az előzetes letartóztatás a népbíróági ítélet meghozataláig összesen 6 hónapot meg nem haladhat, csakis az érdemleges tárgyaláson elrendelt előzetes letartóztatásra, illetve azoknak meghosszabbított tartamára vonatkozik.
2. Az Nbr. nov 17. § -ának az a rendelkezése, hogy az előzetes letartóztatás meghosszabbításának több ízben is helye lehet, a vád előtti nyomozati szakra vonatkozik.
3. Az Nbr. nov 33. és 48. § - aiban foglalt az a rendelkezés, hogy „amennyiben a népbíróság a vád tárgyává tett valamely bűncselekmény tekintetében a vádlott bűnösségét megindokolt közbenszóló határozattal megállapítja, úgy az előzetes letartóztatás további 6 hónappal hosszabbítható meg”, továbbra is hatályában fennáll, miután azt az Nbr. nov 17. § -a kifejezetten hatályon kívül nem helyezte.
4. Vádirat be nem adása esetén 6 hónap elteltével a Bp. 147. és 157. § értelmében a bíróság hivatalból köteles az előzetes letartóztatás anyagi előfeltételeit felülvizsgálni - indítvány bevétele nélkül, annak vélelmezése mellett, hogy a védelem bizonyítékai mellett és a vád bizonyítékai hiányában a vádirat elkészíthető nem volt, így előre láthatóan a gyanúsítottal szemben nem várható olyan súlyos büntetés, amelynél fogva szökésétől tartani lehet. Ez esetben azonban mérlegelhető, hogy szabadlábra helyezése a Bp. 161. § -ában írt előfeltételek mellett alkalmaztassék-e?¹⁵⁵

A népügyészségekkel foglalkozó paragrafusokat az 5900/1945. M. E. számú rendelet 2. § egészítette ki, ami létrehozta a népügyész mellett a megbízott közvádoló intézményét. Ez a közvádloői funkció a népügyészség szervezetén kívül állt, ugyanolyan jogokat biztosítva számára, mint a népügyésznek.¹⁵⁶

A politikai ügyész hatáskörére nem volt jogszabály, azt a gyakorlat alakította ki. Jogállása megegyezett a sértett jogállásával, hiszen az egyetemes sértettet, a magyar népet képviselte, amelynek jogai minden egyes háborús vagy népellenes bűncselekmény sértettje révén külön is sérültek.¹⁵⁷ A közvádlo a népügyész volt, őt illették meg a váddal kapcsolatos jogok, a politikai

¹⁵⁵ NOT. III. 1533/1945.

¹⁵⁶ 5.900/1945. ME számú rendelet 2. §: „A 81/1945. ME számú rendelet 24. §-a az alábbi rendelkezésekkel egészített ki: A közvádlo tennivalóinak ellátásával az igazságügyminiszter egyes ügyekben a népügyészség szervezetén kívül álló személyt is megbízhat. A megbízott közvádlo e megbízatása körében ugyanazok a jogok illetik, mint a népügyész. A megbízott közvádlo díjazása iránt az igazságügyminiszter a pénzügyminiszterrel egyetértve esetenként intézkedik.”

¹⁵⁷ A politikai ügyész tehát laikus volt, legalábbis jogi értelemben véve mindenképpen (de nem minden esetben!), és a magyarságot, az egyszerű magyar embert képviselte a népbírószágon, de gyakran konkrétan is segédkezett a vádat képviselő népügyésznek a vádlói teendőik ellátásában. Például dr. Bárdossy László büntetőügyében a népügyész dr. Fenesi Ferenc, a laikus (politikai) ügyész pedig dr. Szalai Sándor hírlapíró volt, akik közösen készítették el az 1945. NÜ 5552/1. számú vádiratot (Szabad Nép 1945. október 16. szám). Hain Péter háborús bűnös esetében a politikai ügyész szintén a sajtó képviselője, méghozzá Losonczy Géza újságíró, a Szabad Nép munkatársa volt. Ebben az ügyben dr. Ambrus József ügyvéd, megbízott népügyész készítette el a vádiratot, melyről a Népbírószági Közlöny 1946. március 2. napi száma a 11. oldaltól kezdve számolt be „A népügyész összeállította Hain Péter és pribékjei teljes bűnlajstromát” című, több mint egy oldal

ügyészt, mivel nem volt vádhatóság, csak annyi jog illette, mint ami a *sértettet* általában megillette. A politikai ügyészi tisztségre esetenként kértek fel olyan személyeket, akik ellenállási múltjuk, munkásságuk, politikai-közeleti tevékenységük miatt köztiszteletnek örvendtek.

Jól mutatja a politikai ügyész jogosultságait és feladatát a népbíróági büntetőeljárásban *gróf Pálffy Fidél* volt országgyűlési képviselő és miniszter büntetőügye. Itt a politikai ügyész az egyik vádpont tekintetében vádat ejtett, majd a népbíróági ítélet felmentő részét a népügyészhez csatlakozva megfellebbezte. A NOT ítélete külön is kitérve a politikai ügyészi tisztségre kifejtette, hogy a háborús és népellenes bűntettek sértettje maga a magyar nép. Tehát sértett nemcsak a tényleges sérelmet elszenvedet természetes személy, hanem az egész magyar nép is, így a politikai ügyész is. A politikai ügyész szerepe *megvilágítani* azt a történelmi hátteret, mely országunkat a vesztés háborúba és a bekövetkezett katasztrófába sodorta. Feladata feltárni azokat a történelmi, társadalmi, hadászati, jogi, politikai, személyi és pszichológiai okokat, amely magyarok százezreinek halálát, millióinak nyomorúságát és hazánk lerombolását valamint nem utolsósorban a szégyenét okozták. Végül, e történelmi perek leszűrt tanulságai alapján köteles utat mutatni a jövőre, a nemzet demokratikusan érző tagjainak irányt jelölni, és fel kell tárnia mindazon okokat is, amelyeknek követése a jövőben is csak a teljes bukáshoz vezethetik a nemzetet. Tehát ezekből következik, hogy nem jogosult olyan jognyilatkozatokat tenni, amelyek ellenkezik a vádat tulajdonképpen képviselő népügyész nyilatkozataival, nem tehet olyan kijelentést, amely az eljárás céljával ellenkezik, *így különösen nem diszponálhat a vád felett*. A NOT ítélet kifejtette, hogy a

terjedelmű írásában. Az Állambiztonsági Rendészet (a magyar Gestapó) volt vezetőjét halálra ítélték és főlakasztották, melynek tényét a Népbíróági Közlöny 1946. szeptember 19. napi száma publikálta a 7. oldalon, „190 háborús bűnöst ítélt halálra a népbíróság” című, egy oldal terjedelmű írásában. 1945. november 28. napján kezdte tárgyalni a *Pálos-féle* népbíróági tanács *Rajniss Ferenc* nyilas miniszter büntetőügyét. Itt szintén közösen készítették el a vádiratot *dr. Erőss János* népügyész valamint *dr. Katona Jenő* politikai ügyész. Eredményes munkájuknak köszönhetően 1945. december 7. napján bűnösnek mondta ki a vádlottat a népbíróság többrendbeli háborús és népellenes bűncselekmény elkövetésének büntetében, és ezért kötél általi halálra ítélte. Rajniss - a korabeli sajtóbeszámolók szerint - mozdulatlanul, mélyen elgondolkozva hallgatta az ítélet indokolását, majd csatlakozott a védője által bejelentett fellebbezéshez. A NOT a fellebbezést 1946. február 28. napján elutasította, és „a háborús főbűnösök között is a legalantasabbak egyikén” a halálos ítéletet 1946. március 12-én végrehajtották (lásd: NOT. I. 1348/1946/9.). *Dr. Imrédy Béla* népbíróági büntetőpere 1945. november 14. napján kezdődött el a Zeneakadémia nagytermében, *dr. Nagy Károly* népbíróági tanácsvezető elnökletével. A Budapesti Népügyészség részéről *dr. Sulyok Dezső* népügyész az egykori miniszterelnököt öt fejezetbe foglalt részletes vádiratban több háborús bűntettel, népellenes bűntettel és hűtlenség bűntétellel vádolta, amely vádiratot *Horváth Zoltán* politikai ügyésszel együtt készített el (lásd az 1945/Nü.5569/1. számú vádiratot). A vádlottat 1945. november 23. napján halálra ítélték. Imrédy halálos ítéletét a NOT *Bojta-féle* tanácsa is helybenhagyta 1946. február 4. napján, így kegyelmi kérvényének elutasítása után, 1946. február 28-án a vádlottat agyonlőtték (lásd: Budapesti Népbíróság Nb. 3953/1945-11. - 1945. november. 23. (BFL XXV-1-a) Az ügyet a Nagy-féle tanács tárgyalta. Valamint lásd ide még: Népbíróságok Országos Tanácsa NOT. 304/1946. 18. Közli még az Imrédy-per dokumentumait és iratait *Sipos Péter* is, az „*Imrédy Béla a vádlottak padján*” (Osiris - BFL, 1999.) című művében. A Budapesti Népbíróság 1945. október 29. és november 3. között tárgyalta *dr. Bárdossy* ügyét. A *dr. Major Ákos* elnökölte népbíróági tanács kötél által végrehajtandó halálbüntetést szabott ki 1945. november 3. napján. *William S. Key* vezérőrnagy, az amerikai SZEB misszió vezetője 1945. november 30. napján engedélyezte a kivégzést, kifejezve ezzel, hogy Bárdossyra nem lesz szükség a nürnbergi perben. *Vorosilov* ezt az engedélyt pedig 1945. december 11-én adta meg (lásd ezeket: MOL XIX.-e-1-i valamint MOL XIX.-e-1-f). Az ügy, fellebbezés folytán a NOT elé került, ami négy ülésen, 1945. december 20., 21., 22. és 28. napján tárgyalta az ügyet, de már nem a Zeneakadémián, hanem a Parlament delegációs termében. *Dr. Bojta Ernő Béla*, a fellebbezést elbíráló NOT tanács elnöke 1945. december 28. napján hirdette ki a jogerős halálos ítéletet (NOT tanácskozási jegyzőkönyv: MOL XX-4-b 2946-1945.). *Ries István* igazságügyminiszter felterjesztette a kegyelmi kérvényt a Nemzeti Főtanácshoz azzal, hogy az elítéltet kegyelemre nem ajánlja (lásd: MOL XIX-E-1-f 1025-1946.). A Nemzeti Főtanács az engedélyt a kivégzéshez 1946. január 7. napján adta meg (lásd: 10./1946.-NFT. számon a MOL XIX-E-1-f 1025-1946. alatt). Végül Bárdossy kegyelmi kérvényét azzal a módosítással utasították el 1946. január 9-én, hogy a kötél általi végrehajtást - kegyelemből - golyó általra változtatták (lásd: 14/1946.-NFT. számon a MOL XIX-E-1-f 1025-1946. alatt).

politikai ügyész túllépett a hatáskörén, *vádelejtése és fellebbezése* semmis, és *a büntető ügy eldöntése szempontjából* nem létezőnek tekintendő.¹⁵⁸

A népjúrszékkel kapcsolatban Lukács még kifejtette: „A népjúrszék és a népbírók - mint az eddigi dokumentumokból is kitűnt - *letették a hivatali esküt. Ennek jogi alapját a népbírói jog adta. Az NBR 24., illetve 45. §-ai szerint a népjúrszéknek, valamint a népbírónak hivatalba lépésük előtt esküt vagy fogadalmat kellett tenniük. Azt tapasztaltam, hogy a legtöbb esetben esküt tettek, és ez nemcsak az első időszakra volt jellemző.*”¹⁵⁹ Ezt igazolja például a Budapesti Népjúrszék vezetője előtt az 1945. július 2. napján öt népjúrszék által letett eskü jegyzőkönyve is, ami módot adott mind eskü, mind pedig *fogadalom* tételére. Az eskü szövege a következő volt: „*Én ... esküszöm a mindenható és mindentudó Istenre, hogy Magyarországhoz, annak alkotmányához, az Ideiglenes Nemzetgyűléshez és az Ideiglenes Nemzetgyűlés által választott ideiglenes nemzeti kormányhoz hű leszek - Magyarország törvényeit, törvényes szokásait, az Ideiglenes Nemzetgyűlés határozatait, az ideiglenes nemzeti kormány rendeleteit megtartom -, hivatali előjáróimnak engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm és hivatali kötelességeimet pontosan, lelkiismeretesen, a nép érdekeinek szem előtt tartásával teljesítem. Isten engem úgy segítjen.*” A kinevezett öt népjúrszék aláírással igazolta az eskü letételét.¹⁶⁰

Ez a gyakorlat viszont jogszabálysértő volt véleményem szerint. Hiszen az Nbr. csak a népbírónak engedett meg ilyen választási jogosultságot, ugyanis az Nbr. 45. §-a szerint a népbíró az első tárgyalás előtt esküt (fogadalmat) voltak kötelesek tenni. Az esküt a vezető bíró vette ki tőlük, egyébiránt az eskü szövegére a 45.010/1945. IM rendelet 1. §-a volt az irányadó, fogadalomtétel esetén pedig az esküszöveg a 15/1945. ME számú rendelet 8. §-a 3. bekezdésének megfelelően volt helyesbítendő. Ezzel szemben az Nbr. 24. §-ának 5. fordulója szerint a népjúrszéknek, amennyiben még ügyési esküt nem tett, akkor a 17/1945. ME számú rendelet 2. §-ában írt esküt kellett az ügyészség vezetője előtt letennie. Tehát az Nbr. rendelkezéseihez képest az ügyési fogadalom jogszabálysértő volt.

A *Balassagyarmati Népbírói Szék* rendes és póttagjai 1945. május 11. napján tettek esküt. Az eskü szövegének első része azonos volt a budapesti népjúrszék által letett, az imént bemutatott eskü szövegével. Az esküszöveg azonban az alábbiakkal bővült Balassagyarmaton: „... *erőmhöz és*

¹⁵⁸ Budapesti Népbírói Szék Nb. I. 4418/1945/2 (1945. december 15.) – NOT. I. 365/6/1946 (1946. február 1.). A NOT helyben hagyta az első fokú bíróság által kiszabott és „*egyedül megfelelő, jogszabálysértés nélkül kiszabott kötélt általi halálbüntetést*”. Pálffy 1946. március 2. napján akasztották fel a Markó utcai fogház udvarán.

¹⁵⁹ Dr. Lukács Tibor: i. m. 131 – 132. o.

¹⁶⁰ Lásd a Budapesti Népjúrszék 1945. Eln. IV/A. 32. számú jegyzőkönyvét. Feltalálási helye: 005772/1945. IM. – 1945. július 7.

*tehetségemhez képest a hivatalomhoz tartozó minden ügyben és előttem perlekedőknek, vagy hozzám folyamodóknak személyválogatás, érdekeltség és elfogultság nélkül, kérést, jutalmat, kedvezést és kedvkeresést, félelmet és gyűlöletet félretéve, részrehajlatlanul, lelkiismeretesen és meggyőződésem szerint igazságot szolgáltatok és tisztemben híven, pontosan, serényen, a nép érdekeinek szem előtt tartásával eljárók. Isten engem úgy segéljen.”*¹⁶¹

A népügyész az ügyben, vagy azon kívül szereplő személyeket, legyen az védő, tanú, sértett, stb., fegyelmi felelőssége terhe mellett csupán jegyzőkönyvvezető jelenlétében fogadhatta, és minden szóbeli közlésről jegyzőkönyvet kellett felvennie.

A háborús és népellenes bűncselekmények hivatalból üldözendők voltak, tehát a hatóság, mindenekelőtt a népügyességi, a tudomására jutott ügyekben köteles volt eljárni.

A *Népbíróságok Országos Tanácsa* előtt a vádat kizárólag a *népfőügyész* vagy *helyettese* képviselhette.¹⁶² Népfőügyész vagy helyettesei csak bírói és ügyvédi vizsgát tett egyének lehettek, akiket az igazságügyminiszter javaslatára a kormány nevezett ki. A népfőügyész a népügyész által bejelentett fellebbezést vagy csatlakozást bármikor visszavonhatta. A népfőügyészre és helyetteseire tekintettel a főügyészre és helyettesére egyébként vonatkozó jogszabályok megfelelően alkalmazandók voltak (*Nbr. 55. §*). A kormány az első népfőügyészt 1945. március 29. napján nevezte ki.¹⁶³ Groteszk, és egyben a kor kezdeti zavaros közállapotát tükrözi az a tény, hogy ezt a személyt hamarosan beosztásából elmozdították, mert kiderült, hogy korábban a Sztójay-kormány propagandaminisztériumában dolgozott.¹⁶⁴

Említésre méltó még, hogy 1945 júliusától az *Igazságügyminisztérium X. számú népbírószági osztálya* elrendelte, hogy a népügyességi minden megszüntető határozatot, a népbírószág pedig minden felmentő ítéletet juttasson el az állambiztonsági szervekhez. 1946-tól fokozatosan gyakorlat lett, hogy a rendőrség bírált felül egyes népbírószági ítéleteket.¹⁶⁵ Volt példa arra, hogy az eljáró népbírószág internálást megszüntető határozatát egyszerűen nem hajtották végre, és az őrizettest - állambiztonsági okokra hivatkozva - továbbra is az internálótáborban tartották.

11. A népbírószági büntetőtanácsok

¹⁶¹ Lásd a Balassagyarmati Népbírószág *Nb. 6/1945/6. számú* jegyzőkönyvét. Feltalálási helye: 002068/1945. IM. - 1945. május 24.

¹⁶² *Nbr. 54. §. Az Nbr. 24., 25. és 26. §-ai* a népfőügyészre és helyetteseire is megfelelően alkalmazandók voltak.

¹⁶³ Lásd: *Néplap*. 1945. március 30. napi szám

¹⁶⁴ Lásd: *Néplap*. 1945. április 12. napi szám

¹⁶⁵ Palasik Mária: *A politikai rendőrség háború utáni megszervezése*. In.: *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. Szerkesztette: Gyarmati György. Történeti Hivatal, Budapest 2000. 42. o.

„(...) a népbíróságok összetétele szerencsés. Szerencsés tudniillik azért, mert az összes pártokból tevődik össze. Szerencsés azért, mert az összes pártok jelen lévén, nem érheti az a vád, hogy egy pártbíróság bosszúeljárásának vannak kitéve azok, akik a népbíróság előtt állnak. Minthogy minden párt szerepel a népbíróság tagjai között, joggal mondhatjuk, hogy a nép ítél, bizonyos megkötött formák és jogszabályok keretein belül. Ezért hálásak lehetnek a háborús bűnösök, mert végtelen szerencse részükre, hogy nem közvetlenül a nép ítél, hanem csak a népbíróság.”¹⁶⁶

Az Nbr. 39. §-a alapján a népbírósági büntetőtanácsok általában állandó tagokkal, kezdetben ötös tanácsokban ítéleztek. A népbíróságok az ügy érdemében *ítéllettel*, minden más kérdésben pedig *végzéssel* határoztak. Nagyon lényeges, hogy az öt fő népbíró a koalíciós pártok delegálták (mindegyik egyet-egyet), és ezen felül az Nbr. 42. §-a értelmében minden népbírósági tanács mellé az igazságügyminiszter által egy tanácsvezető jogász-bíró is volt kirendelve, aki tehát nem volt népbíró! Míg a népbírák az igazságszolgáltatási tapasztalatukat és képzettségüket tekintve laikusok voltak, addig a tanácsvezető bíró szakképzett jogász volt, viszont ő *nem (!)* rendelkezett szavazati joggal (mivel nem volt népbíró), csak a tárgyalás vezetése, a jogszabályok betartatása, a népbírák jogi felvilágosítása és kioktatása volt a feladata. Mind a bűnösségről, mind pedig a büntetésről és annak mértékéről kizárólag a népbírák dönthettek.¹⁶⁷ Vagyis amikor *népbírósági tanácsról* beszélünk, akkor *azon csak a népbírókat értjük*, de a tanács további, elengedhetetlen része volt a tanácsvezető jogász-bíró is (csak 1948-tól rendelkezett szavazati joggal), aki viszont, mint olyan, nem volt a népbírósági tanács tagja, azaz nem úgy, mint a népbíró. Azonban, amikor a vádlott a népbírósági büntetőtanács elé állt, akkor ő ott egy komplett tanácsot láthatott, ahol általában középen ült a tanácsvezető jogász-bíró, aki azonban - jogi értelemben véve - nem volt tehát a népbírósági tanács tagja, csak fizikális értelemben. A népbírósági tanácsok a tanácsvezető jogász-bíróról kapták „beceneveiket” is, így például a Budapesti Népbíróság legismertebb büntetőtanácsai a *Tutsek-*, a *Major-*, a *Jankó-*, a *Pálos-* és az *Ortutay-* tanácsok voltak.

A népbírósági büntetőtanácsok kezdetben csak akkor tanácskozhattak és ítélezhettek, ha minden tagjuk jelen volt, és ez a momentum számos ügy elhúzódását eredményezte, ugyanis a laikus népbírák sokszor hiányoztak.

Itt meg kell jegyezni, hogy jogász-bíróból nem volt hiány, hiszen e szakemberek többsége a háború előtt és alatt nem kompromittálódott, nem lett nyilassá, nem szennyezte be magát, tehát

¹⁶⁶ 1945. szeptember 11. Az *Ideiglenes Nemzetgyűlés 6. ülése*. Idézet *Dulin Jenő* kisgazdapárti képviselő beszédéből.

¹⁶⁷ Kizárólag egy esetben volt mégis szavazati joguk, méghozzá csak a népbírák esetleges, bármely okból bekövetkező szavazategyenlősége esetén.

elmondható, hogy túlnyomórészt pártatlanul ítéleztek. Aki bűnös volt, az általában a német-nyilas csapatokkal együtt elmenekült. Az a tény pedig, hogy a bírának a Horthy-rendszer alatt az akkor hatályban lévő jogszabályokat kellett alkalmazniuk, nem az ő bűnük volt, hanem a politikai vezetésé. Tehát a bírák, ügyészek, jogászok többsége a helyén maradt, nem gondolt menekülésre. Így ír erről Csizmadia Andor: „Azok a bírák tehát, akik igyekeztek hűvös objektivitással az egyes peresetekre a polgári állam törvényeit alkalmazni, nem érezték szükségét pozíciójuk elhagyásának, hanem a harcok lecsillapulta után régi helyüket újból elfoglalták, és folytatni akarták a 'fennálló törvénynek és jogszabályoknak' az eléjük kerülő egyes esetekre alkalmazását. A régi bírói szervezet tehát, a felsőbb bíróságok egyes kompromittált vezetőit nem tekintve, nagyjában, egészében továbbra is fennállott és működött.”¹⁶⁸ Kiválóan látszik ebből is a valódi bíró, illetve jogász igazi jogalkalmazói volta.

A népbíróági büntetőtanácsokba kezdetben a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba* (MNFF) tömörült öt politikai párt delegálhatta tehát a népbírókat. Ők valóban népbírák voltak, hiszen a legtöbbször egyszerű ácsokról, asztalosokról, kőművesekről, földművesekről, napszámosokról volt szó.¹⁶⁹

A népbíróági rendelet hatálybalépésétől számított 8 nap alatt (ami azonban a gyakorlatban kivitelezhetetlen volt) a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba* tömörült öt politikai párt (Demokratikus Polgári Párt, Független Kisgazdapárt, Magyar Kommunistapárt, Nemzeti Parasztpárt, Szociáldemokrata Párt) helyi szervezetei annyiszor 5 tagot hoztak javaslatba, ahány tanács felállítását az igazságügyminiszter az illető helyre elrendelte. A főispán a tagnévsorok beterjesztésétől számított további 8 napon belül egy-egy rendes és egy-egy póttagot jelölt ki mindegyik névsorból a *helyi nemzeti bizottság* javaslata alapján. Ekképp a népbíróság tanácsában a felsorolt politikai pártok mindegyike egy rendes és egy póttaggal lett képviselve. Amennyiben a tanács valamelyik rendes tagja akadályozva volt, úgy azon párt póttagja volt behívandó, amely pártnak tagja az akadályozott tag volt. Az Nbr.nov ezt a rendelkezést változtatta meg akképpen, hogy az *Országos Szakszervezeti Tanács* helyi szervezetét, mint *plusz egy* jelölő szervezetet rendelte, és most már két-két póttagot kellett kijelölni. A népbíróági tanács a kijelölt *rendes* tagokból alakult meg. A tanács valamelyik rendes tagjának akadályoztatása esetében a vezető bíró

¹⁶⁸ Csizmadia Andor: *A nemzeti bizottságok állami tevékenysége 1944-1949.* i. m. 176. o.

¹⁶⁹ A *Soproni Népbíróság* tagjainak névsora jellemzően mutatja meg egy korabeli, átlagosnak tekinthető népbíróági tanács összetételét. Sopronban tanácsvezető jogász-bíró volt dr. Pitner Árpád törvényszéki tanácselnök, tanácsvezető-helyettes pedig dr. Hofhauser Béla járásbíró. Rendes tagok (népbírák) voltak Tóth István munkás, dr. Márai Lajos tisztviselő, Józsa István asztalos, Juhász Jenő asztalosmester és Lesenyi Ferenc műegyetemi tanár. Póttagok voltak Bodnár Alajos tisztviselő, Balogh János munkás, Heuwald Károly földműves, Rujavec Ferenc lakatosmester, Radó Ferenc tanító, Becska Ferenc építési vállalkozó és Kovács András cipésmester. A *Soproni Népbírószéken* a népbíró dr. Kynsburg Béla, a népbíró-helyettes pedig dr. Kovács Ferenc Géza volt. Lásd: 001310/1945. IM. - 1945. május 12.

annak a pártnak (szakszervezetnek) az első póttagját hívta be, amely pártnak (szakszervezetnek) tagja az akadályozott személy volt. A póttag akadályoztatása esetében a második póttag behívására került a sor; ha pedig ez is akadályozott volt, új beküldésnek volt helye.

A népbírók megbízatása 3 hónapra szólt, ami azonban megismételhető volt. A kijelölt népbíró a kijelölést nem utasíthatta vissza. A népbíróság tagja vagy póttagja három hónapi működés után felmentését kérhette a főispántól. A népbírák a folyamatban lévő ügyekben a felektől, képviselőiktől vagy harmadik személytől magánértesítést, információt nem fogadhattak el, ugyanis ellenkező esetben az igazságügyminiszter a népbíró megbízásának a megszüntetése felől intézkedhetett. Ezen kívül a népbíró minden illetéktelen befolyásolási kísérletről haladéktalanul tartozott jelentést tenni a büntetőtanácsa vezetőjének.

Nem volt kinevezhető népbírónak az, akit büntett, nyereségvágyból elkövetett vétség, vagy fasiszta jellegű cselekmény miatt már elítéltek. A népbírósági rendelet alkalmazása szempontjából *nem volt büntetett előéletűnek tekinthető az, akit fasisztaellenes cselekmény vagy a zsidótörvényekben meghatározott valamely cselekmény miatt ítélték el.* A politikai pártok által betervezett névsorhoz csatolni kellett a jelöltek írásbeli nyilatkozatát, amelyben büntetőjogi felelősségük mellett kijelentették, hogy e rendelkezések értelmében büntetlen előéletűnek minősülnek. Az ítélethozatal, melyben minden tagot egyenlő jog illetett meg, két szakaszból állt. Az első szakaszban döntöttek (egyszerű szótöbbséggel) a bűnösség kérdésében, illetve abban, hogy ha a vádlott bűnös, akkor pontosan milyen bűncselekmény róható a terhére. A terhelt bűnössége esetén a második szakaszban pedig (ugyancsak egyszerű szótöbbséggel) arról döntöttek, hogy vele szemben milyen szankciót kell alkalmazni. A rendelet szerint a szavazást kötelezően a legidősebb népbíró kezdte, és a legfiatalabb fejezte be.¹⁷⁰

Az *Nbr.nov 19. § -val* a népbírósági tanács tagjainak száma *hatra* módosult, ugyanis az Országos Szakszervezeti Tanács helyi szervei is népbíróküldési jogot kaptak, a tanácsvezető jogász-bíró azonban továbbra sem rendelkezett szavazati joggal. Ez a helyzet 1948-tól változott csak meg, ugyanis a *T. 12. § (2) -vel* ekkor *ötre* redukálódott a népbírósági tanácstagok száma. Tudniillik

¹⁷⁰ A vezető bíró {a tanácselnök, aki mindig (de csak ő egymaga!) jogász szakbíró volt} feladata e körben annyiból állott, hogy véleményt kellett nyilvánítania először abban a kérdésben, hogy a megállapított tényállás alapján milyen bűncselekmény elkövetése látszik valószínűnek, majd (ha van ilyen bűncselekmény) abban, hogy a népbírák által megállapított bűncselekményre milyen nemű és mértékű büntetések szabhatók ki. A tanácskozáson tehát a vezető bíró összefoglalta a tárgyalás *eredményét*, szakszerű felvilágosítást nyújtott az *alkalmazható* törvény-, illetve rendelethelyekről, a *kiszabható* büntetésnemekről és azok *mértékéről*. A vezető bíró köteles volt indokolt véleményt nyilvánítani ugyanakkor abban a kérdésben is, hogy a tárgyalás bizonyítási anyagához képest milyen bűncselekmények elkövetése látszik *bizonyított*nak. Tilos volt azonban véleményt nyilvánítania a tekintetben, hogy mint ítélelőbíró, milyen nemű és mérvű büntetést szabna ki. Szavazásra a vezető bíró egyetlen esetben volt jogosult tehát: ha valamilyen oknál fogva nem alakult ki *három* (azaz többségi) egybehangzó vélemény (szavazat), akkor csatlakozhatott bármely két bíró egybehangzó véleményéhez. Végül ugyancsak ő látta el a törvényesség őre szerepét is; ha ugyanis megítélése szerint a népbíróság jogszabálysértő ítéletet hozott, és fellebbezésnek egyébként nem volt helye (ez tehát a halálbüntetés kiszabásának esetére nem vonatkozott), akkor ennek orvoslása érdekében a NOT-hoz fordulhatott.

megszűnt ekkor a szakszervezetek, valamint a koalícióból kivált Polgári Demokrata Párt népbíróküldési joga, amivel a népbírószági tanács tehát öttagúvá vált, ugyanis a négy politikai párt küldötte mellett ekkor már a szakszervezetek *is teljes jogú, ítélkező tag* lett.

A T. 12. §-a értelmében a tanács elnökét (helyettes elnökét) a bírói (ügyvédi) képesítésű személyek sorából az igazságügyminiszter jelölte ki, egy-egy tagját (póttagját) pedig a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, a Magyar Kommunista Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetei küldték ki. Csak olyan személy volt kiküldhető, aki magyar állampolgár volt, harmincadik életévét már betöltötte, írni, olvasni tudott, szülői hatalom, gyámság, gondnokság, vagy csőd alatt nem állt és büntetett, nyereségvágyból elkövetett, vagy az 1946. évi VII. törvényben meghatározott vétség miatt büntetve nem volt. A T. hatálybalépésétől (1948. január 1. napjától) számított harminc nap elteltével a népbírószági tanácsokba addig beküldött tagok (póttagok) megbízatása megszűnt, tehát a T. szabályozói szerint kellett immár újból megalakítani a népbírószági tanácsokat. A beküldő párt a népbírószági tanács tagjának (póttagjának) megbízatását új tag (póttag) egyidejű beküldése mellett bármikor visszavonhatta. Ezentúl pedig, ahol valamely jogszabály népbírószági tanácsvezető bírót (vezetőbírót) vagy helyettes bírót említett, ahelyett tehát a népbírószági tanács elnökét, illetőleg helyettes elnökét kellett érteni, aki teljes jogú, szavazattal rendelkező *népbíró* vá vált most már.

A T. 14. § (1) bekezdése az Nbr. 57. §-a első és harmadik bekezdésében is változásokat eszközölt. E paragrafus értelmében, ezentúl csak a Független Kisgazda- Földmunkás- és Polgári Pártnak, a Magyar Kommunista Pártnak, a Nemzeti Parasztpártnak és a Szociáldemokrata Pártnak lett joga arra, hogy a NOT minden tanácsába egy-egy bírói (ügyvédi) képesítéssel rendelkező, büntetlen előéletű (az Nbr. nov. 19. §-ának harmadik bekezdéséhez képest), állandó tanácstagot delegáljon.¹⁷¹ A beküldő párt a tanács tagjának (póttagjának) megbízatását új tag (póttag) egyidejű beküldése mellett bármikor visszavonhatta. A NOT tanácsainak elnökét - a bírói (ügyvédi) képesítésű személyek sorából - hat hónap tartamra az igazságügyminiszter jelölte ki.

11. 1. Az előterjesztés

Ha a vezető bíró meggyőződése szerint a népbírák határozatukat a törvények, illetve a népbírószági rendelet lényeges intézkedéseinek megsértésével hozták és a határozat ellen *fellebbezésnek helye nem volt*, a vezető bíró borítékba zárt, indokolt *előterjesztéssel* fordulhatott a Népbírószágok

¹⁷¹ Ha valamely párt kiküldési köteletségének egyáltalán nem, vagy nem a kellő időben, vagy mértékben tett eleget, akkor a hiányzó tagot (póttagot) az igazságügyminiszter jelölte ki. A kijelölésen alapuló megbízás mégis hatályát veszítette, ha a mulasztó párt kiküldési köteletségének utóbb eleget tett.

Országos Tanácsához a vádlott javára. A vezető bírónak ezt az elhatározását kinyilvánítania nem volt szabad s az előterjesztésnek halasztó hatálya sem volt [Nbr. 50. § (A vezető bíró előterjesztése)]. A NOT zárt ülésen vizsgálta meg a vezető bíró előterjesztését, és azt figyelmen kívül hagyhatta, bizonyítást rendelhetett el, illetve a népbíróság ítéletét a vádlott javára megváltoztathatta. A bizonyítás felvételére tárgyalást tűzhetett ki, kiküldhette saját bíróját, vagy ezen okból megkereshette valamelyik bíróságot is (Nbr. 61. §).

Amennyiben a tanácselnök bíró a népbírák határozatának csak egy részét - például csak a kiszabott büntetést - kifogásolta, a NOT abban az esetben is jogosult volt - az Nbr. 62. §-a alapján - az egész ítélet felülvizsgálatára.

A vezető bíró előterjesztése tartalmában *rendkívüli perorvoslat* volt. Jellegéből következően csak akkor kerülhetett sor az előterjesztésre, ha fellebbezés hiányában az ítélet egyébként felülvizsgálatra nem kerülhetett, vagy azért, mert fellebbezésnek nem volt helye, vagy akár azért, mert fellebbezési jogukkal a jogosultak nem éltek. Amikor aztán a törvény a védelem fellebbezési jogát kiszélesítette és a tanácsvezető bírót is az ítélelhozatal részesévé tette, ez a sajátos intézmény megszűnt.¹⁷²

11. 2. A közbenszóló határozat

A népbíróság a bizonyítási eljárás teljes lefolytatása előtt a már bebizonyítottaknak látszó bűncselekmények tekintetében *közbenszóló határozattal* állapíthatta meg a vádlott bűnösségét (vagyis egy előzetes ítéletként volt ez felfogható tulajdonképpen!). Ilyen határozatot - amely meghozatala az ítélelhozatalra megállapított eljárással történt - a népbíróság csak abban az esetben hozhatott, ha a vádlott fogva volt és előreláthatónak ígérkezett, hogy a letartóztatás leghosszabb tartamának (6 hónap) lejártáig az összes vád tárgyává tett cselekmények tekintetében

¹⁷² Szemléletes példa lehet e helyre Jány Gusztáv, a Don-kanyarban szétvert 2. magyar hadsereg parancsnokának népbírósági büntetőpere. Dr. Pálos Béla háromnapos tárgyalás után, 1947. október 4. napján hirdette ki a golyó által végrehajtandó halálos ítéletet, de előterjesztéssel élt, mely szerint „*tévedtek a népbírák a büntetés mértékének megállapításánál*”. Indoklása szerint, a népbíróság *katonai bíróság* hatáskörébe tartozó kérdéseket is mérlegelt, ezek figyelembevétele nélkül viszont a halálos ítélet kiszabása nem volt indokolt. Véleménye szerint a népbíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények 15 év fegyházzal „*kellőképp megtorlást nyertek*” volna, majd ezt követően az iratokat „*a további cselekvőség elbírálása végett*” *hadbíró*sághoz kellett volna áttenni. A NOT azonban nem osztotta Pálosi véleményét. Jány kegyelmet kért, a kegyelmi tanács pedig még aznap összeült. A népbíró bejelentette, hogy az elítéltet nem ajánlja kegyelemre, „*mert oly nagy a bűncselekmény tárgyi súlya*.” Ha a népbíróság az elítéltet nem találta „kegyelemre javaslatba hozhatónak”, akkor a kegyelmi kérvényét nem is terjesztették az annak elbírálására jogosult köztársasági elnök elé, hanem a halálos ítéletet 2 órán belül végrehajtották. A *Budapesti Népbíróság* azonban nem osztotta a népbíró véleményét, s Jány Gusztávot kegyelemre javaslatba hozhatónak találta. A Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és az Országos Szakszervezeti Tanács népbírái ugyan nem tartották kegyelemre méltónak a vádlottat, de mivel a Polgári Demokrata Párt által delegált népbíró - aki az ítélelhozatalnál még a golyó általi halálra voksolt - a Nemzeti Parasztpárt és a Független Kisgazdapárt népbírái mellé állt, és kegyelemre javaslatba hozhatónak találta Jányt, patthelyzet alakult ki. Ez volt az egyetlen eset, amikor a tanácsvezető jogász bíró is érdemben szavazhatott, és dr. Pálos Béla is a kegyelemre javaslatba hozhatóság mellett döntött. A NOT 1947. október 18-án foglalt állást a kegyelem kérdésében, és 3:2 arányban szintén kegyelemre javaslatba hozhatónak minősítette Jányt. Ennek ellenére a köztársasági elnök a kegyelmi kérvényt elutasította, s a halálos ítéletet 1947. november 26. napján végrehajtották. Lásd ezt bővebben: Varga László: „*Forradalmi törvényesség.*” *Jogszolgáltatás 1945 után Magyarországon*. Beszélő, 1999. november.

a főtárgyalás le nem lesz folytatható. A közbenszóló határozatot a népbíróság indokolni volt köteles. A közbenszóló határozat alapján a vádlott előzetes letartóztatása *csak abban az esetben* volt meghosszabbítható, ha feltehető volt, hogy az ügyben hozandó ítélet a vádlottat legalább egy évi szabadságvesztés büntetéssel fogja sújtani. A közbenszóló határozat ellen *fellebbezésnek nem volt helye*. Egyébként az ügyben hozandó ítéletet a népbíróság a közbenszóló határozatra *tekintet nélkül* hozhatta meg.¹⁷³ Vagyis hiába látszott a közbenszóló határozat meghozatalakor a bűnösítés valószínűnek, amennyiben a későbbiek folyamán megváltozott a tényállás vagy a jogi minősítés, úgy akár a közbenszóló határozattal teljesen ellentétes ítélet is meghozható volt. A közbenszóló határozatot a népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről szóló *T. 15. § (4) bekezdése* helyezte hatályon kívül.

A népbíróságok gyakorlata azonban még egy másik célra alkotott közbenszóló határozatot is ismert és használt is. Ezt jogrendszerünkben egy, még az Osztrák-Magyar Monarchia idejéből származó törvénycikk honosította meg. E szerint a bíróság közbenszóló határozattal elrendelhetette az *eljárás kiegészítését*, ha az ügynek bővebb felderítését tartotta szükségesnek.¹⁷⁴

Példaként említenék egy büntetőügyet, ahol az eljáró népbíróság közbenszóló határozatot is hozott, ami miatt a védelem *semmisségi panaszt* jelentett be. Bár a bejelentését érdemi fellebbezéssel nem kötötte egybe, azt az elsőfokú bíróság mégis érdemi fellebbezésnek tekintette, így az ügyet a NOT-hoz továbbította. A NOT rámutatott a népbíróság azon törvénysértő álláspontjára, midőn a közbenszóló határozat ellen benyújtott semmisségi panaszt *érdemi fellebbezésnek* tekintette. Kifejtette, hogy a büntetőügyben, ahol a vádlottat háborús bűncselekmény elkövetésében mondták ki bűnösnek, fellebbezésnek egyáltalán nem lett volna helye. Az Nbr.nov 21. §-a alapján, az *Nbr. 11. § 1-6. pontja* alá eső cselekmények valamelyikében való bűnösítés esetében ugyanis a népbíróság ítélete ellen egyáltalán nem, egyéb esetekben pedig csak a halált vagy az öt évet meghaladó szabadságvesztés büntetést kimondó ítélet ellen élhetett az elítélt fellebbezéssel. Azaz az Nbr.nov 21. §-a által szabott korlátozások még az érdemi fellebbezést is kizárják, ezért tehát, ha „*érdemi perorvoslatnak helye nincs, még kevésbé van helye alaki perorvoslatnak.*”¹⁷⁵ Vagyis, mivel az Nbr.nov 21. §-a alapján az adott ügyben fellebbezésnek egyáltalán nem volt helye, a közbenszóló határozat ellen fellebbezésnek pedig az Nbr. 48. §-a alapján egyáltalán nem volt helye, ezért a semmisségi panaszt az eljáró népbíróságnak helyben kellett volna elintéznie, azt fellebbezésnek tekinteni nem lett volna szabad.

¹⁷³ Nbr. 48. § (A közbenszóló határozat)

¹⁷⁴ 1896. évi XXXIII. törvénycikk 322. §

¹⁷⁵ NOT. I. 6183/1946/20. (1946. szeptember 21.)

Megjegyzendő ide még az is, hogy az *Nbr.nov 21. §-a* értelmében a népbíróóság előtti eljárásban a *Bp. 388. §-ának utolsó bekezdése* nem volt alkalmazható.¹⁷⁶

12. A távollévő terhelt elleni eljárás

Az ideiglenes nemzeti kormány az *5.900/1945. ME számú rendelettel* szabályozta a népbíráskodás körében a távollévő terhelt ellen folyó eljárást. A népbíráskodásról szóló *Nbr. 6. §-a* a következőkről rendelkezett: deklarálta, hogy a bűnvádi eljárás a szökésben levő terhelt ellen is lefolytatható az *1921:III. tc. 12. § 2. bekezdésében* foglalt korlátok között, azzal, hogy a terheltet nem kell hirdetmény útján megidézni, de a tárgyalás kitűzését a terhelt utolsó lakhelyén 30 nappal előbb szokásos módon meg kell hirdetni. Viszont kimondta azt is, hogy ennek elmulasztása az eljárás megsemmisítésének okául nem szolgálhat.

Ezt a szabályt az *5.900/1945. ME számú rendelet 1. §-a* a következő rendelkezésekkel egészítette ki. Kimondta, hogy ha a főtárgyalás adatai szerint a terhelt olyan cselekményt követett el, amelyre a hatályos jogszabályok halálbüntetés kiszabását állapították meg, akkor a terhelt távolléte e halálbüntetés kiszabását és a megfelelő mellékbüntetések megállapítását nem akadályozta. A terhelt távollétében hozott halálos ítélet ellen az ítélet meghozatalakor fellebbezés bejelentésének (védő által) nem volt helye, továbbá az ítélet *pénzbüntetést*, illetőleg *vagyonelkobzást* megállapító része *azonnal végrehajthatóvá* vált. Azonban a terheltet (halálraíteltet) jelentkezése vagy kézrekerülése után haladéktalanul az ítéletet meghozó népbíróóság elé kellett állítani.

A népbíróóság a terheltet nyilvános tárgyaláson kellett, hogy kihallgassa és a kihallgatás eredményéhez képest határozott a halálos ítélet fenntartása vagy a *Bp. 460-462. §-ai* szerint tartandó új főtárgyalás elrendelése iránt. Ha a népbíróóság a halálos ítélet fenntartása mellett döntött, akkor az ítéletet a terhelt előtt haladéktalanul és nyilvánosan ki kellett hirdetni. Az ítélet kihirdetését követő eljárásra már ugyanazok a szabályok voltak irányadók, mint a terhelt jelenlétében tartott tárgyalás alapján hozott ítélet esetében.

Érdekességgként említeném, hogy a kihallgatott tanúkat meg kellett *esketni* az elmondott vallomásukra, a hamis eskü következményeire való figyelmeztetés után. A megeskütést indítványozni kellett az *ügyészeknek* vagy az *ügyvédeknek*, de lehetet a megeskütést ellenezni is. A

¹⁷⁶ „A vádlottnak vagy védőjének a fellebbezés bejelentésekor előterjesztett kérelmére megengedendő, hogy a fellebbezés indokolását csak az ítélet kézbesítésétől számított nyolc nap alatt nyújtsák be.”

népbírószágon gyakran hangzottak el a *tekintetes népbírószág, méltóságos, vagy tekintetes népbíró úr, méltóztasson megengedni* stb. kifejezések.¹⁷⁷

13. Táguló hatáskör

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány bocsátotta ki a közalkalmazottak igazolásáról szóló 15/1945. ME sz. rendeletet, amelyet 1945. január 19. napján követett a 77/1945. ME sz. rendelet. A rendeletek azzal a célkitűzéssel születtek, hogy alkalmazásuk folytán csak olyan emberek maradjanak az államapparátuszban, akik alkalmasak arra, hogy a „*demokratikus népi Magyarországon közszolgálatot teljesítsenek.*”¹⁷⁸ Majd 1945. június 27-én Dálnoki Miklós Béla aláírta a 4080/1945. ME. számú rendeletet (1945. július 1. napján jelent meg a Magyar Közlönyben), és ezzel a népbírószágok lettek az *igazolási eljárások* másodfokú hatóságai, és így 1945-ben már 5625 ilyen ügyben hoztak határozatot. Érdekeségként megemlíthetjük, hogy e rendelet az igazolási ügyekben eljáró népbírószági tanács összetételén egy módosítást vezetett be. Ha a megfellebbezett igazolási eljárás egyetemi nyilvános rendes tanár és nyilvános rendkívüli tanár vagy magántanár ellen folyt, akkor a népbírószági tanácsot ki lehetett egészíteni. A népbírószág értesítette ugyanis az illető egyetem tanácsát, és az a bírószági tanácsba egy, már igazolt egyetemi tanárt delegálhatott.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Az 1947. évi IV. törvény rendelkezett az egyes rangok és címek megszüntetéséről: A törvény 1. §-a a magyar *nemesi és főnemesi* rangokat (herceg, örgróf, gróf, báró, nemes, primor, lófó), az „örökös főispán” címet, a *rangjelző* címeket (méltóságok), amelyeket mint kitüntetések rendszeresítettek (valóságos belső titkos tanácsos, titkos tanácsos, kormányfőtanácsos, kormánytanácsos stb.), megszüntette. Egyidejűleg az ilyen címekre (méltóságokra) vonatkozó adományozások is hatályukat veszítették. Ezeken kívül a külföldi államfők által adományozott nemesi és főnemesi rangot jelző címek viselésére adott engedélyek, illetőleg az ilyen engedélyek jellegével bíró törvényi rendelkezések is hatályukat veszítették. A jogszabály 2. §. (2) bekezdése szerint a törvényhatósági közszolgálatban nem álló személyt tiszteletbeli tisztviselővé kinevezni - a tiszteletbeli tiszti főügyészek és ügyészek kivételével (!) - a jövőben már nem volt szabad. A 3. §. (1) bekezdése pedig a „vitéz” cím használatát is megtiltotta. Ezen paragrafus szerint tilos volt továbbá *nemesi* előnévnek, címernek és jelvénynek vagy a *nemesi nemzetségi származásra* utaló kifejezésnek (de genere...) használata is, csakúgy, mint olyan címzést használni, amely az említett törvénnyel megszüntetett *rangra* vagy *rangjelző címre* (méltóságra) utalt (főméltóságú, nagyméltóságú, kegyelmes, méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemzetes stb.). A 3. §. (4) bekezdés értelmében tilos volt olyan címzést használni, amely a közszolgálat körében rendszeresített álláshoz fűződik, vagy pedig bármilyen társadalmi megkülönböztetésre utal. Ez a bekezdés tiltotta meg a *főméltóságú, nagyméltóságú, kegyelmes, méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemzetes* stb. kifejezések használatát is. Hajdu Gyula szemléletesen jegyzi meg, persze nem csak konkrétan ezen új helyzetre utalva, hanem mintegy általánosságban is: „Ne méltatlankodjanak azok, akik az elmúlt idők jogi fogalmai szerint tanulták meg a jog, a jogellenesség, a bűnösség stb. fogalmait és úgy érzik, hogy az elmúlt idők jogszabályai szerint jogellenességet követett el a demokrácia. Nem a jogoktól fosztottuk meg az embereket, hanem az előjogoktól...” Lásd Hajdu Gyula: *Jogfejlődés a népi demokráciában*. Jogtudományi Közlöny, 1948. évi 19 - 20. szám, 330. o.

¹⁷⁸ Beér János: *A magyar bürokrácia és a reakció*. Társadalmi Szemle 1946. 91. 1. Idézi: Csizmadia Andor: *A nemzeti bizottságok állami tevékenysége 1944-1949*. i. m. 330. o.

¹⁷⁹ Dr. Lukács Tibor: i. m. 116. o. A vallás- és közoktatásügyi miniszter, valamint az egyetemek, hivatkozva az egyetemi autonómiára, azt akarták, hogy az egyetemi tanárokat ne a közalkalmazottakra vonatkozó rendelkezések alapján vonják igazolás alá, hanem velük kapcsolatban egyszerűen hagyják jóvá az autonómia által eszközölt minősítéseket (azaz kizárásokat vagy eltávolításokat). A Budapesti Nemzeti Bizottság (BNB) rögvést visszautasította a vallás- és közoktatásügyi miniszternek „ezt a jogtalan beavatkozását”, illetve tiltakozott a minisztérium igazolási eljárásokba való beavatkozása ellen, és megállapította, hogy ragaszkodik az egyetemi igazoltatásoknak az eddig megállapított keretek közt való lebonyolításához, mind első, mind pedig másodfokon. Ehhez azt a megjegyzést fűzte, hogy *felszólítja* az igazoló bizottságokat, hogy a minősítések, illetve ítéletek meghozatalánál legyenek tekintettel az egyetemen betöltött funkciók speciális mivoltára is (például egyetemi tanár nem lehetett áthelyezésre ítélni). Ezen kívül felhívta őket a Budapesti Nemzeti Bizottság, hogy nyújtsanak módot arra, hogy azok, akik *politikailag kompromittálva* vannak, vagyis az ifjúság nevelésére és közfunkciók betöltésére immár alkalmatlanok, továbbra is folytathassák tudományos kutató munkájukat (XXIX/6. - 1945. BNB. sz.). A vita további megnyugtató eldöntése végett a BNB - az egyetemek 3, valamint a pártok 1-1 képviselőjéből álló - *albizottságot* szervezett. Ezen albizottság úgy döntött, hogy egyetemi vagy főiskolai tanár ügyének tárgyalásakor a *népbírószág fellebbezési tanácsában* az egyetem képviselője tanácskozási joggal részt vehet, egyébiránt pedig az igazoló bizottság a rendeletnek megfelelő összetételben működik. A BNB az albizottság ezen elgondolását tudomásul vette. Vagyis a vallás- és közoktatásügyi miniszter eredeti álláspontjával szemben végül mégiscsak a BNB határozata érvényesült, hiszen e határozat elvi lényege belekerült a 4080/1945. ME sz. rendeletbe is. E jogszabály elrendelte, hogy egyetemi nyilvános rendes és nyilvános

13. 1. A népbírószági külön (ötös) tanácsok

A magyarországi népbírószágok működési gyakorlatának kialakításában nem kis szerep jutott a koalíciós pártoknak, de külön is igyekeztek a pártok - főleg a kisgazdapárt, illetve a Magyar Kommunista Párt vezetősége - a politikai céljaiknak az elérésére felhasználni a népbírószágokat. Főleg a demokrácia és a köztársaság védelme érdekében alkotott 1946. évi VII. törvény adott aztán lehetőséget arra, hogy a népbírószágok *koncepciósz pereket* is tárgyalhassanak az eddigi háborús és népellenes bűnügyek mellett. Tehát előtérbe került immár a politikai jelleg, megjelentek a politikai deliktumok, és ez egyértelműen - összekapcsolódva az egyre éleződő pártpolitikai harcokkal, a kommunisták egyre nagyobb és erőszakosabb térnyerésével - rossz fényt vetített a népbírószágokra, hiszen mindenképpen eltértek ezzel (nem önnön hibájukból!) az eredeti irányvonaluktól. Pedig már a Horthy-rendszer alatt világossá vált, hogy „az anyagi büntetőjognak nincs kényesebb, bizonytalanabb és tisztázatlanabb kérdése, mint a politikai bűncselekmény fogalma.”¹⁸⁰

Egyébként a preambulumban kitűzött célt a népbíráskodás 1946 márciusáig kizárólagosan követte. Ekkortól azonban a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. törvény értelmében - az ítéletáblák székhelyén - felállított *népbírószági különatanácsok* (azaz tehát a népbírószági szervezeten belül felállított különatanácsokról volt itt szó) már egészen más szerepet töltek be. Egyre jobban a Magyar Kommunista Párt eszközeivé váltak a politikai ellenfelekkel való leszámolás szolgálatában. Dr. Major Ákos, a Budapesti Népbírószág, majd később a Népbírószágok Országos Tanácsa elnökének erre utaló megfogalmazásával élve: „a népbíráskodás malter volt a politikai építés téglái között.”¹⁸¹

rendkívüli tanárral, valamint egyetemi magántanárral szemben e minőségéből kifolyólag folytatott igazolási ügyben a tárgyalás határnapjáról az illető egyetem tanácsát értesíteni kell azzal a megkereséssel, hogy az eljáró bíróság tanácsában való részvétel céljából küldje ki az egyetemnek egy olyan tanárát, akit igazolás során jogerős határozattal már igazoltnak jelentettek ki (4080/1945. ME. sz. rendelet 5. § (4) bekezdés).

¹⁸⁰ Finkey Ferenc: *A politikai bűncselekmények és a büntetőtörvénykönyv*. Budapest, 1927. 1. o.

¹⁸¹ Dr. Major Ákos: *Népbíráskodás - forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései*. Minerva, Budapest 1988. 371. o.

1946. március 23. napján hirdették ki tehát az 1946. évi VII. törvényt „a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről”.¹⁸² A hatályába eső eseteket az ítéletábrák székhelyén működő¹⁸³ népbíróságokon belül alakuló külön tanácsokhoz utalták. Ezek a tanácsok ötös beosztásokban ítéleztek. A törvény kihagyta a külön tanácsokból a Polgári Demokrata Párt és a Szakszervezeti Tanács küldöttjét is¹⁸⁴, így tehát a népbíróági különtanács elnöke egy, az igazságügyminiszter által kinevezett ítélembíró, tagjai pedig a négy koalíciós párt képviselői voltak. Egyre jobban éleződtek ekkorra már az ellentétek a pártok között, úgyhogy e törvény vitája kapcsán közvetlenül támadták már a népbíróságokat is. Pedig itt tulajdonképpen nem a már megismert népbíróság, hanem az annak a kebelében alakuló külön (ötös) tanácsok ítéleztek. És nagyon lényeges az a tény is, hogy népbíróságokkal kapcsolatban előfordult koncepciók percek is mind ezekhez a külön népbíróági tanácsokhoz voltak köthetők.

Fontos ide még megemlíteni az 1946. május 27. napján kihirdetett és hatálybalépett 1946. évi X. törvényt az emberi alapjogok hatályosabb védelméről. Ez a jogszabály kimondta: „Büntettet követ el, és - amennyiben súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik - öt évig terjedő börtönnel büntetendő az a közhivatalnok, aki hivatali eljárásában vagy intézkedésével másnak az 1946: I.

törvénycikk bevezetésében foglalt valamely természetes és elidegeníthetetlen jogát megsérti.”¹⁸⁵

¹⁸² Egy ilyen jellegű törvény szükségessége először a Tildy-kormány programjának vitája során, 1945. november 30. napján merült föl Varga Béla kisgazdapárti politikus felszólalásában, aki a Nemzetgyűlési Napló tanúsága szerint kijelentette: „itt törvény fog születni a demokrácia védelméről”. Majd a Kis Újság 1946. január 22. napi számában jelent meg egy cikk „Törvényjavaslat készül a köztársaság védelméről” címmel. A cikk szerint: „...az emberi szabadságjogokat maga az államformáról szóló törvényjavaslat biztosítja, ez a törvényjavaslat pedig az államfő személyének és a köztársasági államforma sérthetetlenségét van hivatva megővni.” A törvény halálbüntetés kiszabását rendelte arra, aki „az 1946: I. törvénycikkben megalkotott demokratikus államrend vagy demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló cselekményt követ el, mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez, vezet, vagy azt lényeges anyagi támogatásban részesíti”, vagy a köztársaság alapintézményeivel szemben lép fel, illetve arra is, aki a köztársasági elnök életére tör, vagy meg akarja gátolni alkotmányos hatalma gyakorlásában. A törvény különböztetett büntetést és vétségeket között. Büntetést követett el például az, aki „a demokratikus államrend vagy annak alapintézményei ellen gyűlöletre izgat.” Érdekes, hogy vétségnek számított az akár 3 személy között zajló magánbeszélgetés is, amennyiben az ott elhangzottak alkalmasak voltak arra, hogy azáltal valaki „olyan valótlan tényt vagy való tényt olyan módon állít vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy az (...) államrend vagy köztársaság iránt megvetést keltsen, vagy nemzetközi megbecsülését csorbítsa.” Ennek miniszteri indoka az volt, hogy a nem nyilvános izgatás mélyebb hatású, mint a nyilvánosság előtt elkövetett hasonló cselekmény, és ezért még ezt a vétséget is 5 évig terjedhető fogsággal, illetve börtönnel büntethették a népbíróságok. A törvény ugyanolyan mértékben büntette a feljelentést tenni elmulasztókat is, tehát azt az esetet, amikor valaki „valamely cselekményről, mozgalmról vagy szervezkedésről hitelt érdemlő tudomást szerez és erről a hatóságnak, mihelyt lehet, jelentést nem tesz.” A törvényjavaslat tárgyalása során a legnagyobb vitákat a demokráciát „kizárólagosan védeni jogosult”, újonnan felállítandó, öttagú népbíróági különtanácsok összetétele váltotta ki, hiszen az abból kimaradt pártok érthetően támadták a törvényjavaslat e pontját. A PDP részéről Szent-Iványi Sándor azzal érvelt, hogy „egy törvény, amely hosszú lejáratra készül, nem helyezkedhetik a ma erőviszonyaira, következésképpen nem tartom a törvénybe beiktathatónak a mai állapotokat.” A Demokrata Néppárt részéről Bálint Sándor magát a népbírói fórumot nem tartotta megfelelőnek az ilyen ügyekben való ítélezésre, ezért azoknak a rendes bíróságok elé való utalását javasolta az esküdtbíróóságok visszaállításáig. Slachta Margit képviselőasszony is hasonló véleményen volt. Az Országgyűlés az összes módosító indítványt elutasította, Orbán László, a Magyar Kommunista Párt képviselője, egyébként a napirend előadója pedig azzal hárította el a javaslatokat, hogy tudniillik „a demokrácia védelmének a mai viszonyok között a szakszervezetekre bízni annyit jelentene, mint kecskére bízni a káposztát.” Bővebben lásd: A magyar parlament 1944 - 1949. i. m. 82 - 104. o. (Palasik Mária: A törvényhozás demokratizáló jogalkotása.).

¹⁸³ Budapesten (elnöke dr. Major Ákos), Debrecenben (elnöke dr. Eöry Kálmán), Győrött (elnöke dr. Horváth Endre), Pécsen (elnöke dr. Kocsis Mihály) és Szegeden (elnöke dr. Bozsó Ferenc). MOL XX-4-a (2.d) (26.399/1946.I.M.X. szám alatt) Összesen 10 878 fő került az ötös tanácsok elé. 5 861 marasztaló, 2 304 felmentő ítélet született, 713 ügyet pedig egyéb módon fejeztek be. A marasztaló ítéletek közül 11 halálbüntetést mondott ki. A MOL-ban fellelhető statisztikai adatokat Zinner Tibor több munkájában is közli.

¹⁸⁴ 1946. évi VII. törvény 11. §

¹⁸⁵ Az 1946. évi I. tc. felsorolta azokat a jogokat, amelyeket a köztársaság biztosított a polgárai számára. Eszerint az ember természetes és elidegeníthetetlen jogai a következők voltak: „a személyes szabadság, jog az elnyomatástól, félelemtől és nélkülözéstől mentes emberi élethez, a gondolat és vélemény szabad nyilvánítása, a vallás szabad gyakorlása, az egyesülési

Ha a hivatalnok cselekménye jelentékeny károkozással is együtt járt, akkor a büntetést fegyházban kellett letölteni. A mellékbüntetés pedig mindkét esetben hivatalvesztést, valamint a politikai jogok felfüggesztését is jelentette. Ez a törvény, ami egyébiránt a reakciónak minősített hivatalnokok elleni kampány jegyében született, jogpolitikailag mindenképpen hibás volt, mert bár hangsúlyozta, hogy a „természetes és elidegeníthetetlen jogok” megsértését szigorúan bünteti, azonban e jogoknak az intézményes védelmét, vagyis a független bíróságok jogvédelme alá történő helyezését már nem tartotta szükségesnek elrendelni. Ebből a tulajdonképpeni átgondolatlanságból, hibás koncepcióból, de az is mondhatjuk, hogy „joghézagból” következett azután az a gyakorlat, hogy az állampolgárnak bármilyen rendű és rangú jogsérelme esetén valójában nem volt hová fordulnia jogorvoslatért.

A korabeli pártharcok közepette még nem volt egyértelmű, hogy az 1946. évi VII. törvényt, azaz a „hóhértörvényt” a pártkoalíció melyik szárnya tudja majd felhasználni a másikkal való leszámolásra, de az ilyen „gumiparagrafusok” törvénybe foglalása előre vetítette, hogy ezek nem a jogállam megteremtését és megvédését, hanem éppen ellenkezőleg, annak a felszámolását fogják majd okozni. Az mindenképpen megállapítható, hogy legelőször az FKGK volt az, amely szorgalmazta egy ilyen típusú törvény megalkotását és elfogadását, azért, hogy ez egyrészt védelmet jelentsen a kommunisták ellen, másrészt pedig a velük való leszámolás esetleges eszköze is legyen. Groteszk, de a bekövetkező politikai események azt igazolták, hogy éppen ezek a paragrafusok tették lehetővé a Magyar Kommunista Párt vezetőségének azt, hogy a többi párttal, de mindenekelőtt a kisközségekkel, majd eztán már a saját pártjukon belüli ellenségeikkel is „törvényes” keretek között számoljanak le.

A törvény első látványos alkalmazására az 1947. január 5. napján nyilvánosságra hozott „Magyar Község” összeesküvés vélt tagjai ellen történt. A fő vádpont a *demokratikus államrend és a község* megdöntésére irányuló szervezkedés volt. Ma már ismert tény, hogy a Magyar Kommunista Párt vezetése ezzel az ügygel („támadásával”) igyekezett szétverni a többségi pártot, belekeverve az összeesküvésbe Nagy Ferencig bezárólag a kisközségek valamennyi, kommunistaellenesnek vélt tagját. De a demokratikus államrend megdöntésére irányuló

és gyűlekezési jog, a tulajdonhoz, a személyi biztonsághoz, a munkához és méltó emberi megélhetéshez, a szabad művelődéshez való jog, s a részvétel joga az állam és az önkormányzatok életének irányításában.” A törvény azt is tartalmazta, hogy ezektől a jogoktól egyetlen állampolgár sem fosztható meg törvényes eljárás nélkül. Az 1946. évi VII. törvénycikk a demokratikus államrend és a község büntetőjogi védelméről annyiban részesítette védelemben ezeket a most felsorolt jogokat, hogy büntettnak minősítette azt a cselekményt, amely „az állampolgári szabadság vagy jogegyenlőség érvényesülése ellen vagy nemzetiségi, faji, vagy felekezeti gyűlölködésre izgat, illetőleg annak felkeltésére irányul.” (1946. évi VII. tc. 2. § d. pont)

szervezkedés miatt ítélték el 1949 februárjában *Mindszenty József* hercegprímást, 1949 szeptemberében ezzel a váddal ítélték kötél általi halálra *Rajk Lászlót*, *Szőnyi Tibort* és *Szalai Andrást* majd októberben *Pálffy Györgyöt* és három társát. De ez a törvény jó indokul szolgált *Kádár János*, *Kállai Gyula*, *Marosán György* és *Szakasits Árpád* félreállításához is.¹⁸⁶

Az így egyre jobban a politika befolyása alá került ítélkezésben *fordulatot jelentett* 1948 tavasza, amikortól az amerikaiak már nem adtak ki háborús bűnösként „Nyugatról” kikért személyeket, éppen a megváltozott politikai viszonyok miatt.¹⁸⁷

14. Az elévülés szabályozása

Népbírószági jogunk ismerte az elévülés intézményét, vagyis érvényesült az elévülés a háborús és népellenes bűncselekmények esetében, a népbírószágok pedig alkalmazták is azt. Az idő múlásához fűződő jogi hatásoknak a szabályozása egyes vonatkozásokban eltért a hatályos jog rendelkezéseitől, illetőleg a büntetőjogban akkoriban kialakult, uralkodó nézetektől. A népbírószágokat ért számtalan támadás közül az egyik ehhez, vagyis az elévülés kivételes szabályozásához köthető. Mivel a szabályozás nem volt tekintettel a nemzetközi jog által támasztott kívánalmakra, ezért nem is állhatta ki az idő próbáját. A kívánalmak egészében csak az 1960-as években, megannyi vita után jutottak győzelemre, és tulajdonképpen ekkor mondták ki először globális érvénnyel, hogy a háborús bűncselekmények soha nem évülnek el.¹⁸⁸

Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése 1968. november 26-án nemzetközi egyezményt fogadott el a háborús és az emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról, mivel az ilyen bűntettek a nemzetközi jogban is a legsúlyosabb bűntettek közé tartoznak, és mint ilyenek, függetlenül az elkövetésük időpontjától, soha nem évülhetnek el. Az *Nbr. 9. §* emígy fogalmazott: „Az elévülés tekintetében a *Btk. 106. §-a* alkalmazandó azzal, hogy az 1941. június 21. napja után a fegyverszünet megkötéséig elkövetett cselekményekre az elévülés a fegyverszünet megkötésének napjával (1945. január 20.) veszi kezdetét. Az 1919. évben és az azután elkövetett ama politikai gyilkosságokra vonatkozólag, - amelyek üldöztetését az uralmon volt hatalom megakadályozta - az

¹⁸⁶ A magyar parlament 1944 - 1949. i. m. 101 - 102. o.

¹⁸⁷ Azonban már 1946. november 4-től is csak bizonyos feltételekkel adtak ki háborús vagy népellenes bűncselekményekkel megvádolt és kikért személyeket az amerikaiak. Az Igazságügyminisztérium által készített összesítés a kiadni kért magyar háborús bűnösökről 1945. november 15. napjáig tartalmazza a kiadni kért személyek névsorát. E listán 251 fő szerepel (MOL XIX-E-1-i). *William S. Key* vezérőrnagy, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai misszióvezetőjének az adatai szerint 1946. február 8. napjáig 232 őrizetbe vett személyt szállítottak vissza Magyarországra (MOL XX-E-1-i). *Martin Himler* (Himler Márton), az Office of Strategic Services „magyarügyi” osztálya vezetőjének adatai szerint pedig „az akkori magyar kormány 483 háborús bűnös letartóztatását és kiadását kérte az USAF főparancsnokságától.” Himler Márton: *Így néztek ki a magyar nemzet sírásói. A magyar háborús bűnösök amerikaiak előtt tett vallomásának hiteles szövege.* St. Marks Printing Corp., New York 1958. 19. o.

¹⁸⁸ A Magyar Népköztársaságban az 1964. november 10. napján kihirdetett 1964. évi 27. számú tvr. zárta ki először az elévülést a háborús bűntettek, valamint az elkövetésük miatt kiszabott egyes büntetések esetében.

elévülés csak 1944. évi december hó 21. napján veszi kezdetét.” Ezt a második fordulatot az *Nbr.nov 5. §* akként módosította, hogy az 1919. évben és azt követően elkövetett azoknak a politikai bűncselekményeknek az elévülése, amelyeknek emberélet esett áldozatul, úgyszintén a sajtó útján elkövetett azoknak a bűncselekményeknek az elévülése, amelyeknek tényálladékát az *Nbr.nov* határozta meg, és amelyek üldözését az uralmon volt hatalom megakadályozta, az 1944. évi december hó 21. napjától veszi kezdetét. A jogi rendezésből levonható az a következtetés, hogy a népbírói jog az elévülés elismerésekor, az akkor hatályos jogot tekintette mintának, vagyis az elévülés tekintetében a *Btk. 106. § -át* alkalmazandónak ismerte el.

Az elévülés viszonylag fiatal intézmény. Először *II. József* uralkodása alatt találkozhatunk e fogalommal, akkor még negatív értelemben, ugyanis ellene foglaltak állást. Aztán általánossá a francia polgári forradalom első erejű forradalmisága, új irányú eszmeisége tette. A magyar jogrendszerben büntető törvényjavaslatokba foglalt formában *1792-ben, 1827-ben* majd *1843-ban* tűnik fel, de hatályos törvényi szabályozásként először csak a sajtóvétségek elévülésének szabályozásakor találkozhatunk vele.¹⁸⁹ Majd általánosan a Csemegi-kódex¹⁹⁰ rendezi először az elévülés intézményét. A népbírói működésének idején is hatályban volt büntetőtörvénykönyv *106. §-a* kimondta, hogy az elévülés kizárja a bűnvádi eljárás megindítását 20 év elteltével, ha az elkövetett büntetettre halál vagy életfogytig tartó fegyház, 15 év elteltével pedig, ha az elkövetett büntetettre 10 éven felüli szabadságvesztés büntetés volt megállapítva. A *107. §* szerint a bevezetett büntetettre vagy vétségre nézve az elévülés a véghezvitel napjával kezdődött. A *108. §* ismerte az elévülés félbeszakítását is.¹⁹¹

A tettes vagy a részes ellen hozott bírósági határozat vagy intézkedés az elévülést félbeszakította. A tettes vagy részes ellen irányulónak kellett tekinteni minden olyan bírói intézkedést vagy határozatot is, amely a folyamatban lévő bűnvádi eljárás előbbrevitelét, az egyes eljárási szakok céljának minél előbbi elérését célozta.¹⁹²

A Magyar Királyi Kúria szerint még a vizsgálóbírói határozat¹⁹³ is félbeszakította az elévülést.¹⁹⁴ A Kúria egy másik elvi határozata kimondta, hogy az elévülést a bírósági határozat vagy intézkedés „minden megszüntetés nélkül” félbeszakítja. Az elévülés szempontjából teljesen közömbös volt, hogy a bírósági határozatot vagy intézkedést hatáskörrel bíró, avagy hatáskörrel nem bíró¹⁹⁵ bíróság

¹⁸⁹ 1848. évi XVIII. törvénycikk 28. §

¹⁹⁰ 1878. évi V. törvénycikk, az első magyar büntetőtörvénykönyv.

¹⁹¹ Vagyis az elévülés félbeszakításával az elévülési idő újratekintődik a félbeszakítás időpontjától kezdődően.

¹⁹² A Magyar Királyi Kúria 777. számú Elvi Határozata (6062/1924. - K. 777. E. H.)

¹⁹³ Például az ügy iratainak indítványtételre való áttétele az ügyészhez.

¹⁹⁴ A Magyar Királyi Kúria 322. számú Elvi Határozata

¹⁹⁵ Például téves jogi minősítés folytán.

hozta-e meg¹⁹⁶, vagyis a lényeg az volt, hogy ha az ügyben bármilyen határozat vagy intézkedés született, akkor az az elévülést félbeszakította. Az elévülést a büntetőjog nem abszolutizálta, tulajdonképpen azt bizonyítva ezzel, hogy létezésének jogpolitikai indokai közül a realizmus volt a legerősebb.¹⁹⁷

Az elévülés jogpolitikai célkitűzéseinek figyelembe vételével elmondhatjuk, hogy az elévülés egyik fontos indoka a *méltányosság*. Méltánytalan, tehát nem helyes, ha bárkit hosszú időn keresztül bizonytalanságban tartanak. Módot kell tehát adni mindenkinek arra, hogy a büntetőeljárás lefolytatásával, és az ahhoz fűződő jogkövetkezmények vállalásával és teljesítésével, de akár a büntethetőség elévülésével is, meghatározott idő elteltével túljusson a bűncselekményen, illetőleg annak következményein. Egy másik indok lehet az idő múlásával csökkenő *társadalomra veszélyesség*. Ezekhez képest a harmadik indok kimondottan praktikusnak és gyakorlatinak is tekinthető. A *bizonyítékok* ugyanis az idő múlásával elhalványodnak, vagy elenyésznek, azaz a bűncselekmény elkövetése óta eltelt hosszabb idő megnehezíti mind a hatóságok munkáját a bizonyítás terén, mind pedig a vádlott dolgát a védekezés terén. Levonhatjuk tehát azt a végkövetkeztetést, hogy az idő múlásával általában megváltoznak a körülmények, változik tehát maga az ember (elkövető) is, aki már nem ugyanaz, mint korábban (a bűncselekmény elkövetésének idején) volt. A népbírói jog akként rendelkezett az elévülés félbeszakadása, nyugvása tekintetében, hogy az *első helyen* említette, és elismerte a hatályos Btk. elévülést szabályozó rendelkezéseit (*Nbr. 9. §*). Viszont ez után úgy rendelkezett, hogy az elévülés, amennyiben a bűncselekményt 1941. június 21. napját követően követték el, *nyugszik* és 1945. január 20. napján veszi ismét kezdetét. Ugyanis, mivel Magyarország 1941. június 26. napján lépett be a háborúba, ettől kezdve az ideiglenes fegyverszünet 1945. január 20. napi moszkvai megkötéséig *vis maior*, azaz *erőhatalom* állt be, amely a rendes elévülési időtartam alá eső jogigényeket csaknem minden vonatkozásban nyugtatta.

Példaként jegyezném meg az elévülés kérdésével kapcsolatban, hogy a korabeli, hatályos jogszabályok szerint a halállal büntetendő cselekmények esetében a Btk. 106. § 1. pont értelmében 20 év elteltével az elévülés kizárta a bünvádi eljárás megindítását. Az *Nbr.nov 5. §* viszont akként rendelkezett, hogy „a 81/1945. ME számú rendelet 9. §-ának második bekezdése hatályát veszti és helyébe az alábbi rendelkezés lép: Az 1919. évben és azt követően elkövetett azoknak a politikai

¹⁹⁶ A Magyar Királyi Kúria 925. számú Elvi Határozata

¹⁹⁷ Dr. Lukács Tibor: i. m. 413. o.

bűncselekményeknek elévülése, amelyeknek emberélet esett áldozatul, úgyszintén a sajtó útján elkövetett azoknak a bűncselekményeknek elévülése, amelyeknek tényálladékát a jelen rendelet határozza meg, - és amelyek üldözhetését az uralmon volt hatalom megakadályozta, az 1944. évi december hó 21. napján veszi kezdetét.”

Vagyis immár az *Nbr.nov* 5. § szerint jogszerűen le lehetett a népbíróági eljárást folytatni akkor is, ha az elkövetett bűncselekmény esetében az idő múlása miatt egyébként - az elévülés hatályos szabályai miatt - büntetőeljárás lefolytatásának már nem lett volna helye, és éppen ezért az így meghozott ítéletek nem szenvedtek jogi hibában.

.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az el nem évülő háborús bűncselekmények esetén, az azok elkövetőinek későbbi bíróság elé állítása és elítélése az elévülés kizárása - vagyis az idő múlásának, mint büntethetőséget megszüntető körülménynek a figyelmen kívül hagyása - okán jogi problémát nem okozott. Az eset összes körülményeinek mérlegelésével lehetőség volt akár a halálbüntetés kiszabására is.

De világosan látszik az is, hogy az egyes elkövetők későbbi, akár évtizedek múltán való felelősségre vonása érdekében az egyes *elévülő* bűncselekmények esetében e büntettek tényállásainak hatályban tartása még indokolt lehetett, mint ahogy ez megállapításra került - igaz, hogy más szemszögű vizsgálat esetén - az Alkotmánybíróság (AB) részéről is. Az AB megállapította, hogy az *Nbr.* 15. §-ában meghatározott súlyosabb népellenes büntettek - az 1962. évi 10. tvr. 2. §-ában kifejezetten hatályon kívül helyezett 7. pont kivételével - csak a bűncselekménnyé nyilvánítás előtt elkövetett magatartásokkal voltak megvalósíthatóak, büntetési tételük pedig öt évtől tíz évig terjedhető fegyház volt. A 17. §-ban meghatározott enyhébb népellenes büntettek - a háborús és a súlyosabb népellenes büntettekhez kapcsolódó bűnpártolást és a feljelentési kötelezettség elmulasztását kivéve - pedig szintén csak múltbeli magatartással voltak elkövethetők, büntetési tételük két évtől öt évig terjedő börtönbüntetés volt.

Ebből következik tehát, hogy a félbeszakítás hatósági aktusát nem számítva és az elévülés kezdetének az *Nbr.*-ben megállapított speciális szabályait is figyelembe véve, a büntethetőség elévülése a Csemegi-kódex, illetve a Btá. szabályai szerint a súlyosabb esetekben is 1954. december 21-én, illetve 1955. január 20-án *bekövetkezett*. Éppen ezért az elévülés félbeszakadásának, illetve nyugvásának eseteire tekintettel a népellenes büntettek tényállásainak hatályban tartása az 1962. évi 10. tvr.-ben még indokolt lehetett.¹⁹⁸

¹⁹⁸ 2/1994. (I. 14.) AB határozat - jogszabály alkotmányellenességének utólagos vizsgálata - II./A./2.3. pontja.

15. A működés befejezése

Amint azt már korábban láthattuk, Magyarországon ténylegesen *huszonnégy* népbíróság működött, ugyanis minden törvényszéki székhelyen népbíróságot kellett felállítani (*Nbr. 37. §*). A fontos politikai pereket (például a háborús főbűnösökét) azonban mindig a Budapesti Népbíróság tárgyalta. Az idő előrehaladtával azonban a népbíróságok egyre több ügyet tárgyaltak le, és a kisebb, csak egy népbírósági tanáccsal rendelkező bíróságokon már 1947-re lezárták az eléjük utalt ügyek többségét. Így legelőször *Esztergomban* fejeződött be a népbírósági ítélkezés, a megye területére a *Budapesti Népbíróság* illetékességét terjesztették ki a *11.660/1946. ME. számú* rendelettel. Az ügyek száma fokozatosan csökkent, így az igazságügyminiszter felhatalmazást kapott arra, hogy „*a kellő ügyforgalommal nem rendelkező népbíróságokat rendelettel megszüntesse és a megszüntetett népbíróság területére más szomszédos népbíróságok illetékességét kiterjessze.*”¹⁹⁹ Az ügyek többségének 1945 és 1947 közötti lezárulását igazolja az is, hogy 1948 januárjában a megszervezett 24 népbíróságból már 15 befejezte a működését.²⁰⁰

Az 1948. január 14-én kihirdetett *3800/1948. IM számú* rendelet megszüntette Balassagyarmat, Eger, Székesfehérvár, Szolnok, Kalocsa, Nyíregyháza, Sátoraljaújhely, Sopron, Veszprém, Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Szekszárd, Baja és Gyula népbíróságait és népügyészségeit. Aztán a *88.100/1948. (VIII. 26.) IM számú* rendelettel megszűnt a Kaposvári Népbíróság is, 1948 augusztusában. Még ugyanazon év őszén, októberben a *kecskeméti* és a *szombathelyi* népbíróságok és népügyészségek is befejezték a működésüket.²⁰¹

A *Miskolci Népbíróságon* a *4100/1949. (I. 16.) IM számú* rendelettel, 1949-ben fejeződött be az ítélkezés. A leghosszabb ideig működő *Budapesti Népbíróság* (*4281/1949. (X. 15.) M. T. számú* rendelettel) 1950. január 1-én (a tényleges bíraskodás 1949. október 31-én), a *Szegedi Népbíróság* (*4312/1949. (XI. 12.) M. T. számú* rendelettel) pedig 1950. április 1-én fejezte be végleg a működését: „*A kiemelkedő jelentőségű Budapesti Népbíróság 1949. október 31-ig működött, a legtovább pedig, 1950. április 1-jéig, Szegeden állt fenn a népbíraskodás intézménye.*”²⁰²

A megszűnő népbíróságok mellett működő népügyészségek az illetékes népbíróság megszűnésével automatikusan megszűntek. A Szegedi Népbírósággal egy időben szűnt meg a Népbíróságok Országos

¹⁹⁹ 1947. évi XXXIV. törvény 11. §

²⁰⁰ Zinner Tibor: *Háborús bűnösök pereit...* i. m. 134. o.

²⁰¹ A Kecskeméti Népbíróság és Népügyészség a *108.672/1948. (X. 6.) IM számú* rendelet, míg a Szombathelyi Népbíróság és Népügyészség a *113.900/1948. (X. 15.) IM számú* rendelet értelmében fejezte be a munkáját.

²⁰² Zinner Tibor: *Háborús bűnösök pereit...* i. m. 139. o.

Tanácsa is. A megszűnt *népbíróóságok* hatásköre átszállt a rendes bíróságokra, a *népügyészség* feladatait pedig az államügyészség vette át.²⁰³

16. Újra megalakulnak a népbíróósági különtanácsok

Az 1956 után lefolytatott politikai jellegű büntetőeljárások alapja a BHÖ-be²⁰⁴ ágyazott *1946. évi VII. törvény* - a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről (a hóhértörvény) - volt.²⁰⁵ 1956 után nem hoztak létre önálló népbíráskodási szervezetet, mint különbíróóságot, hanem a népbíráskodással kapcsolatos feladatok ellátását a rendes bíróságok keretében működő *népbíróósági különtanácsokra* bízták. Így tehát nem állítottak fel népügyészségeket sem, azaz e szerv valóban a második világháború bűnöseivel (a koncepciók pereket nem számítva) kapcsolatos külön vádlói fórumként vonulhat be a magyar ügyészségek történetébe. 1956 őszének eseményei után a megyei (fővárosi) bíróságokon, az elsőfokon eljáró *népbíróósági tanács* egy hivatásos bíróból, mint tanácsvezetőből, és két laikus népbíróból, míg a főszabály szerint másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróságon (Legfelsőbb Bíróság népbíróósági tanácsai) pedig a hivatásos tanácsvezető mellett négy népbíróból állt.²⁰⁶

Ha a jogerős ítéletet a *Legfelsőbb Bíróság népbíróósági tanácsai* vagy az *LB katonai kollégiumának különtanácsa* hozta, akkor a bejelentett törvényességi óvások elbírálását a Legfelsőbb Bíróság négy szakbíróból és hét népbíróból álló Elnökségi Tanácsa intézte.²⁰⁷

Jól látható tehát, hogy e népbíróósági tanácsok teljesen különböztek az 1945-ben felállított népbíróósági fórumoktól, párhuzam köztük nem vonható.

²⁰³ Dr. Lukács Tibor: i. m. 122. o. A népbíróóságok működéséről pontos és teljesen megbízható ügyforgalmi adatok nem maradtak fenn. A tanulmányomban eddig meghivatkozott, a népbíróóságokkal foglalkozó művek szinte mindegyike tartalmaz hosszabb-rövidebb utalásokat a statisztikai, ügyforgalmi adatokra. Ezeken kívül statisztikai adatokat közölnek még a következő művek: Bernáth Zoltán: *Justitia tudathasadása (Népbíróóság a nép nélkül, a nép ellen)*. PÜSKI Kiadó Kft., Budapest 1993. - Horváth Ibolya: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 4. - Kúriai teljes ülések, népbíróósági statisztikák, IM-állásfoglalások, kegyelmi előterjesztések, Nagy Imre és társai ügye 1989-ben*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1995. - Zinner Tibor: *Adalékok a magyarországi koncepciók perekekhez*. História Klub Füzetek, 3. Videoton - József Attila Művelődési Ház és Könyvtár, Székesfehérvár, 1988.

²⁰⁴ Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítás

²⁰⁵ Meg kell említeni még ide az 1956. évi 28. és 32. tvr.-et a rögtönítélő bíráskodás bevezetéséről (1956. december 11. és december 13.), valamint a rögtönbíráskodás részletes szabályainak megállapításáról szóló 6/1956. (XII. 11.) Korm. rendeletet is. Ide sorolandó továbbá az 1957. évi 4. tvr. a gyorsított büntetőeljárásról (1957. január 15.), az 1957. évi 25. tvr. a Legfelsőbb Bíróság Népbíróósági Tanácsának felállításáról és eljárásának szabályozásáról (1957. április 6.), illetve az 1957. évi 34. tvr. a népbíróósági tanácsok és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek a szabályozásáról (1957. június 15.) is.

²⁰⁶ A népbírákat a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa választotta határozatlan időre a 30. életévüket betöltött, büntetlen előéletű, laikus magyar állampolgárok közül, akiknek ítélkezési jogaik és kötelességeik a tanácsvezetővel voltak azonosak. A katonai büntetőeljárásban is bevezették a „népbíráskodást”, ugyanis itt a katonai bíróságoknál valamint a Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiumánál alakított *küloöntanácsok* jártak el, amelyeknek a *hivatásos katonai tanácsvezető bíró* mellett nem laikus népbírák, hanem a NET által választott, ám a joghoz ugyancsak nem értő laikus *katonai ülnökök* voltak a tagjai. E katonai („népbíróósági”) különtanácsok a népbíróósági tanácsokra érvényes szabályok szerint jártak el.

²⁰⁷ Ez az elnökségi tanács bírálta el a Legfelsőbb Bíróság más büntetőtanácsának jogerős határozata ellen irányuló törvényességi óvást is, ha a legfőbb ügyész vagy a Legfelsőbb Bíróság elnöke az óvást oda nyújtotta be.

A népbírószági tanács hatásköre *nem érintette* a katonai bíraskodás hatálya alá tartozó személyt, ennek bűnügyét tehát csak katonai bíróság vagy a Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiuma bírálhatta el (itt viszont, mint azt az előbb már említettem, nem „rendes” katonai tanácsok, mint hadbírószágok, hanem laikus *katonai* ülnökökből álló, katonai különtanácsok ítéleztek olyan ügyekben, ami nem katonánál, vagy nem a katonai bíróság elé tartozó deliktum esetében a népbírószági tanács elé tartozott volna). A népbírószági tanácsok mind gyorsított eljárásban ítéleztek, ami a fellebbezési perszakra is érvényes volt. Tehát a *megyei népbírószági tanácsok*, illetve a *Legfelsőbb Bíróság népbírószági tanácsai* előtti eljárás a gyorsított eljárás szabályai szerint folyt, mégpedig ugyanazon bűncselekmények miatt, mint amelyek elkövetőivel szemben az 1957. évi 4. tvr. szerint a gyorsított eljárást egyébként alkalmazni lehetett. Tulajdonképpen a népbírószági tanácsokról szóló törvényerejű rendelet a gyorsított büntetőeljárás szabályozásáról szóló tvr. *utódjának* is tekinthető, amire a legvilágosabb bizonyíték az, hogy utóbbit éppen az 1957. évi 34. tvr. helyezte hatályon kívül.²⁰⁸

Az eljárásokat általában a megyei népbírószági tanácsok²⁰⁹ folytatták le, de a Legfelsőbb Bíróság népbírószági különtanácsai jártak el már első fokon is, akkor, ha az LB elnöke az ügyet ennek hatáskörébe vonta, illetve akkor is, ha a legfőbb ügyész ott emelt vádat. Az újból életrehívott népbírószági tanácsokat 1961-ben szüntették meg.²¹⁰

Majd 1962. július 1. napján hatályba lépett a második, egységes és átfogó, a büntetteknek immáron teljes körét szabályozó büntető törvénykönyvünk, az *1961. évi V. törvény*.²¹¹ Az új Btk. hatálybalépésével hatályukat veszítették mindazon jogszabályok, melyek külön törvényekben nyilvánítottak bármely magatartást büntetendőnek, illetve írtak elő bármely cselekményre büntetőjogi szankciókat.²¹²

17. A népbírószági jognak illetve a népbírószágok működése egyes kérdéseinek összevetése és „alkotmányossági vizsgálata” az 1989. évi rendszerváltás utáni alkotmánymódosításokkal

²⁰⁸ Az 1957. évi 34. tvr. ugyan már 1957. június 15. napján hatályba lépett, ám a népbírószági tanácsokról szóló I. fejezetet (1-26. §§) a 41/1957. (VI. 29.) kormányrendelet 1. §-a csak 1957. július 3. napján léptette hatályba.

²⁰⁹ A népbírószági tvr. végrehajtására kiadott 5/1957. (VI. 29.) igazságügyminiszteri rendelet, mely a törvényerejű rendelettel együtt, 1957. július 3. napján lépett hatályba, hat bíróságot hatalmazott meg a népbíráskodás jogával: a *Fővárosi Bíróságot*, valamint a *Pest*, a *Borsod-Abaúj-Zemplén*, a *Csongrád*, a *Baranya*, és a *Győr-Sopron* megyei bíróságokat.

²¹⁰ A róluk szóló törvényerejű rendeletnek konkrétan a népbírószági tanácsokra vonatkozó részét 1961. április 16. napjával az 1961. évi 7. tvr. helyezte hatályon kívül.

²¹¹ A hatálybalépésről az 1962. évi 10. tvr. rendelkezett.

²¹² Egyetlen kivétellel, még hozzá az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt 81/1945. (II. 5.) ME rendelettel, tudniillik amelynek egyes, háborús és népellenes bűncselekményekre vonatkozó rendelkezései hatályban maradtak, azzal, hogy az azokra eredetileg lehetővé tett életfogytig tartó kényszermunka és életfogytig tartó fegyházbüntetés a továbbiakban nem alkalmazható. [1962. évi 10. tvr. 2. § (3) bek.]

Megjegyezném, hogy mivel 2012. január 1. napjával hatályba lépett a 2011. évi Alaptörvény, azaz Magyarország új Alkotmánya, ezért a fejezetben „Alkotmány” alatt minden esetben természetesen az 1949. évi XX. törvényt értem, amit rendre jelölök is a félreértések elkerülése végett, illetve éppen ezért a fejezetcímekben is egyértelmű megjelölést használtam.

Elöljáróban összegezzük a népbíráskodásunk nemzetközi joggal való kapcsolódási pontjait.

A háborús bűnösök felelősségre vonásáról már a második világháború alatt több nemzetközi megállapodás, deklaráció is született. Így a *Szövetségi Nyilatkozat* Londonban 1942. január 13-án, a *moszkvai deklaráció* 1943. október 30-án. Ezen elhatározást a nagyhatalmak vezetői az 1945. február 4. és február 11. között megtartott *jaltai konferencián* is megerősítették. Kiemelkedő fontosságú a Londonban, 1945. augusztus 8-án aláírt egyezmény „*A tengely európai háborús főbűnöseinek üldözése és megbüntetése*” tárgyában. Ehhez az egyezményhez 19 állam csatlakozott. Az előbb említett megállapodások közös elve az volt, hogy mindegyik háborús bűnöst abban az országban vonják felelősségre, amelyben cselekményeit elkövette, és a felelősségre vonás az illető ország törvényei szerint kell, hogy történjék. Azoknak a háborús főbűnösöknek pedig, akiknek cselekményeit nem lehetett konkrét földrajzi helyhez kötni - tudniillik, mert bűnös magatartásuk több országra is kihatott -, Nemzetközi Katonai Bíróság előtt kellett felelniük tetteikért. A londoni egyezménnyel egyidejűleg elfogadták a felállítandó nemzetközi büntetőbíróság szabályzatát, alapokmányát²¹³ is.

Hazánkban jogot és tulajdonképpeni kötelezettséget a háborús bűnösök felelősségre vonásához, vagyis tehát a magyar „megoldás” szerint ezt a feladatot elvégző *népbíráskodáshoz* az 1945. január 20. napján megkötött, *moszkvai fegyverszüneti egyezmény*²¹⁴ 14. pontja adott.²¹⁵ Ugyanis a nemzetközinek minősülő - és mint legyőzött, békét kérő országra kötelező - szerződés által egyértelműen kötelezővé vált (kötelezettséget teremtett) Magyarország számára a háborús bűnösök felelősségre vonásában való - minimálisan legalább - közreműködés. Vagyis a nemzetközi szerződés - ami, mint általában a nemzetközi szerződések, a „*rebus sic stantibus*”²¹⁶ és a „*pacta sunt servanda*”²¹⁷ klauzulák mellett (szerint) jött létre - kötelező ereje miatt *kellett elsősorban*

²¹³ Charter

²¹⁴ Az egyezményt 1945. január 20-i visszamenőleges hatállyal az 1945. évi V. törvény cikkelyezte be, amelyet az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1945. szeptember 13-án fogadott el.

²¹⁵ „Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítélkezésben e személyek felett.”

²¹⁶ „ilyen körülmények között” vagy „így állván a dolgok”, tehát a szerződés megkötésekor fennálló pillanatnyi, adott körülmények, amire figyelemmel köttetik tulajdonképpen a szerződés.

²¹⁷ „a paktumok tiszteletben tartandók”

Magyarországnak eljárnia a háborús bűnösökkel szemben, ami értelemszerűen jelentette ezek után jogszabályok megalkotását - akár visszaható hatállyal is, hiszen máshogy nehéz lett volna a felelősségre vonás egyes esetekben - valamint az azok alapján eljáró, e büntetőügyekben ítélező bírósági szervezet megteremtését is.

Azaz megállapíthatjuk, hogy a nemzetközi szerződés teljesítésének elsődlegessége volt az oka annak, hogy az ekkor hatályos nemzeti jogszabályok, a belső jogunk csak annyiban volt alkalmazható, amennyiben ezek nem ütköztek a vállalt nemzetközi kötelezettségeinkkel, jelen esetben a moszkvai fegyverszüneti egyezmény 14. pontjával.

Összegezve tehát, a moszkvai fegyverszüneti egyezmény megkötése, konkrétan a 14. pontja, illetve ennek a nemzeti jogban való kihirdetése²¹⁸ volt az alapja minden további népbírói eljárásnak, a háborús és népellenes bűnelkövetők felelősségre vonásának, ami pedig emígyen jogszerű volt, és egyben nemzetközi kötelezettség is volt, illetve, amelynek az elvi alapját a *nemzetközi szerződés* - ebben az esetben ráadásul egy fegyverszüneti egyezmény, amiben a fegyverszünetet, a totálisan legyőzött pozíciójából, Magyarország kérte a Szövetséges Hatalmaktól, közelebbről pedig a gyakorlati katonai tevékenységeket kifejtő Szovjetuniótól - *elsődlegességének* elve teremtette meg.

Az Alkotmánybíróság a nagybirtokrendszer megszüntetésével kapcsolatos jogszabályok alkotmányellenességéről szóló 66/1992. (XII. 17.) AB határozatban állapította meg, hogy az *„államnak nemzetközi szerződésen is alapuló kötelezettsége a háborús és az emberiség elleni bűncselekmények üldözése, konkrét gyanú esetén a bűnösök vád alá helyezése, és bírói eljárásban azok elítélése.”*

Majd a 2/1994. (I. 14.) AB határozatban az Alkotmánybíróság külön is megvizsgálta, van-e (volt-e), és mennyiben, nemzetközi jogi kötelezettség az Nbr. 11. és 13. §-aiban²¹⁹ megfogalmazott magatartások bűncselekménnyé, még hozzá háborús bűncselekménnyé nyilvánítására. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy jogi értelemben vett kötelezettséget Magyarország számára a moszkvai fegyverszüneti egyezmény 14. pontja *tartalmazott*. Tehát az a pont, amely szerint Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek feletti *ítélkezésben*, feltételezte - minimálisan - a felelősségre vonáshoz szükséges eljárási szabályok, törvényi tényállások és büntetési tételek meglétét, illetve megteremtését.

²¹⁸ 1945. évi V. törvény 2.§ (14)

²¹⁹ Mint azt láthattuk, e paragrafusokban határozták meg a *háborús bűncselekmények* törvényi tényállásait.

Már az Nbr. előkészítése folyamán, majd megszületését követően is élénk vita folyt szakmai körökben a tekintetben, hogy a háborús bűnösök felelősségre vonásának kötelezettsége igényli-e a *nullum crimen sine lege*²²⁰, *nulla poena sine lege*²²¹ elvének feladását, a visszaható hatályú jogalkotást és jogalkalmazást, vagy pedig az akkor hatályos büntetőjogi szabályok, illetve a miniszterek felelősségét meghatározó és felelősségre vonását lehetővé tevő, szintén akkor még hatályban lévő 1848. évi III. tc. és az 1920. évi X. tc. rendelkezései elegendő és megfelelő alapot szolgáltatottak volna-e az ítékezéshez.

Anélkül, hogy az Alkotmánybíróság e kérdésben állást foglalt volna, megállapította, hogy az Nbr. megalkotására, ezen belül pedig a visszaható hatályú büntető jogalkotásra a magyar államnak nem volt nemzetközi jogi értelemben vett kötelezettsége, az jogilag szuverén döntés eredményeként született. A fegyverszüneti egyezményből, mint önmagából fakadó jogi kötelezettség csupán a háborús bűnösök büntetőjogi felelősségre vonására vonatkozott, azonban a felelősségre vonás mikéntje: a *visszaható hatályú büntető jogalkotás*, a *tényállási elemek* és a *büntetések* meghatározása, a speciális büntető eljárási rend megalkotása, valamint a kizárólag e célra, azaz a háborús és népellenes bűnösök cselekményeinek elbírálására létrehozott Népbíróság, mint *különbíróság* felállítása formailag már a magyar állam szuverén döntése volt.²²²

17. 1. Konkrét következtetésem

Ha a népbíróságok 5 éves (1945 - 1950) működését, egyes ítéleteiket, azok indoklásait megvizsgáljuk, akkor - újfent citálva - bátran szembeállhatunk a főként a rendszerváltás után megjelent, nagyrészt (szélső) jobboldali és laikus kritizáló kijelentésekkel, írásokkal.

A népbíróságok, és a népbírósági jogot megalkotó Ideiglenes Nemzeti Kormány (amely ideiglenesen életrehívott hatalmi szerv a vizsgált kérdés szempontjából legalább ilyen fontos, hiszen a népbíróságok által alkalmazandó paragrafusok e szerv „tollából” származtak) a lerombolt országban, az *akkor és ott* helyzetében, az uralkodó közhangulatban, a nemzetközi környezetben és a jellemzően katasztrofális közállapotokban, véleményem szerint, nagyszerűen ellátták a rájuk bízott feladatokat, és szinte mindig *az igazságosság rovására helyezték előtérbe a törvényesség igényét*, amely gondolat több népbírósági, vagy NOT ítélet indoklásában is megfogalmazásra került.

²²⁰ Nincs bűncselekmény törvény nélkül

²²¹ Nincs büntetés törvény nélkül

²²² 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./B./1.2.

Ez meglepő módon azonos gondolat az Alkotmánybíróság majd fél évszázaddal később kimondott „*az igazságosságnál a jogbiztonság előbbre valóbb*” elvével, álláspontjával, igaz, hogy teljesen más kontextusban, de azonos elvi értelemmel. Ezen a gondolati síkon továbbhaladva szeretnék megtenni a népbíráskodással kapcsolatban egynehány - egymásba is fonódó - megállapítást:

Az Alkotmánybíróság a 11/1992. (III. 5.) AB határozatában fejtette ki, hogy a jogbiztonság - az Alkotmánybíróság értelmezésében - az államtól és elsősorban a jogalkotótól azt várja el, hogy a jog egésze, egyes részterületei és egyes szabályai is világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatóak és a norma címzettjei számára a büntetőjogban is előre láthatóak legyenek.²²³

Valamely magatartás büntetendővé nyilvánításának formai alkotmányossági követelményeit az Alkotmánybíróság a 30/1992. (V. 26.) AB határozatában fejtette ki. A magyarázat alapján az alkotmányos büntetőjog követelményei szerint a büntetőjogi szankció kilátásba helyezésével tilalmazott magatartást leíró diszpozíciónak *határozottnak, körülhatároltnak, és világosan megfogalmazottnak* kell lennie. Ugyanis az alkotmányossági követelmény a védett jogtárgyra és az elkövetési magatartásra vonatkozó törvényhozói akarat világos kifejezésre juttatása. Egyértelmű üzenetet kell tartalmazni, hogy az egyén mikor követ el büntetőjogilag szankcionált jogsértést. Ugyanakkor korlátoznia kell az önkényes jogértelmezés lehetőségét a jogalkalmazók részéről. Vizsgálni kell tehát, hogy a tényállás a büntetendő magatartások körét nem túl szélesen jelöli-e ki, és elég határozott-e.²²⁴ Az Alkotmánybíróság például ezen elvek alapján nyilvánította alkotmányellenesnek az Nbr. 13. § 7. pontját: „*Az Nbr. 13. § 7. pontja büntetni rendeli azt, aki bármilyen formában olyan tevékenységet fejt ki vagy mozdít elő, amely a népek háború utáni békéjének és együttműködésének megnehezítésére vagy megbontására, avagy nemzetközi viszály előidézésére alkalmas. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a tényállás nem felel meg a büntetőjog alkotmányos kívánalmainak; a büntetőjogi felelősség alapjait, feltételeit és határait tekintve olyan mértékben határozatlan, hogy sérti az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében deklarált jogállamiság alapelemét képező jogbiztonság követelményét.*”²²⁵

Az Alkotmánybíróság 1994-ben, *jogszabály alkotmányellenességének utólagos vizsgálata* során - indítványra - megállapította, hogy az NBR 11. §-ának 1-4. pontja, és 6. pontja, továbbá 13. §-ának 1. és 3-7. pontja *alkotmányellenes*.²²⁶ De a határozat rendelkező részének következő bekezdésében

²²³ 11/1992. (III. 5.) AB határozat IV./1.

²²⁴ 11/1992. (III. 5.) AB határozat IV./5.

²²⁵ 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./B./2.

²²⁶ 2/1994. (I. 14.) AB határozat: „Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt, az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelettel, valamint az 1947. évi XXXIV. törvénnyel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME

deklarálja: „Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) 33. § (2) bekezdés a) pontja az Nbr. 11. § 5. pontjában²²⁷ és 13. § 2. pontjában²²⁸ meghatározott háborús bűntettek vonatkoztatható.” Vagyis egyrészt az Nbr. 11. § 5. pontját, és a 13. § 2. pontját *nem nyilvánította* alkotmányellenesnek, azaz az ott meghatározott cselekmények, mint háborús bűncselekmények ma is büntetendők.²²⁹ Így az e jogszabályhelyek alapján meghozott ítéletek minden szempontból kiállták az alkotmányosság 50 évvel későbbi próbáját is. Ennek miéértjére a későbbiek során még vissza fogok térni. Másrészt erre a két jogszabályra alkalmazhatónak tartja az Alkotmánybíróság a Btk. 33. § (2) a) pontját, azaz az azokban megfogalmazott háborús bűncselekmények megvalósítójának büntethetősége soha nem évül el. A büntethetőség elévülésének kizárása tárgyában az Alkotmánybíróság a következő konkrét megállapítást tette: „a Btk. 33. § (2) bekezdés a) pontja kizárja az Nbr. 11. és 13. §-ában meghatározott háborús bűntettek büntethetőségének elévülését.”

Az Alkotmánybíróság az 53/1993. (X. 13.) AB határozat 1. pontjában foglalt állást a Btk. 33. § (2) bekezdésének alkotmányos értelmezéséről. Eszerint a Btk. 33. § (2) bekezdése alkalmazásánál alkotmányos követelmény az, hogy a büntethetőség el nem évülését csak azokra a bűncselekményekre nézve lehet megállapítani, amelyek büntethetősége az elkövetés idején hatályos magyar jog szerint nem évült el, **kivéve**, ha az adott tényállást a nemzetközi jog háborús bűncselekménynek minősíti, el nem évülését kimondja, vagy lehetővé teszi, és Magyarországot az elévülés kizárására nemzetközi kötelezettség terheli. Tekintettel arra, hogy az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az Nbr.-ben meghatározott háborús bűntettek közül csupán a 11. § 5. pontjában és a 13. § 2. pontjában meghatározott magatartások tartoznak a nemzetközi bűncselekmények közé is, a büntethetőség elévülésének kizárása alkotmányosan csupán e cselekményekre volt vonatkoztatható.

Ez összhangban van azzal, hogy az Alkotmánybíróság határozatának közzétételét követően büntetőjogi felelősségre vonás alapjául az Nbr.-nek csupán e rendelkezései szolgálhatnak, mivel a

rendelet (a továbbiakban: Nbr.) 11. §-ának 1-4. pontja és 6. pontja, továbbá 13. §-ának 1. és 3-7. pontja alkotmányellenes, ezért azokat a határozat közzétételének napjával megsemmisíti.”

²²⁷ „aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával, a reábizott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában akár belföldön, akár külföldön felbujtója, tette vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.”

²²⁸ „aki valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott.”

²²⁹ Ma a Btk. (1978. évi IV. törvény) e cselekményeket az emberiség elleni bűncselekmények (és abban pedig két kategóriát ismer, a béke elleni bűncselekményekét, valamint a háborús bűncselekményekét), közelebbről pedig a háborús bűncselekmények között tartja számon. Jelenleg tehát a háborús bűncselekmények felsorolásában a sort zárja a Btk. „Egyéb háborús bűntettek” elnevezéssel megalkotott 165. §-a: „Az egyéb háborús bűntettekéről külön jogszabály [az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt, az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME rendelet] rendelkezik.”

11. és 13. § többi pontjának megsemmisítése egyben alkalmazásuk kizárását is jelentette. Ugyanakkor ez összhangban van a háborús és az emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárására nemzetközi egyezményben vállalt kötelezettségével is. Ugyanis az Nbr. rendelkezéseivel szankcionált háborús bűntettek közül a 11. § 5. pontjában és 13. § 2. pontjában meghatározott magatartások egyeznek meg azokkal a bűncselekményekkel, amelyeket az Egyezmény I. Cikke²³⁰, mint el nem évülőket felsorol.²³¹

Összefoglalva tehát, az Alkotmánybíróság az Nbr. 11. § 1-4. és 6. pontját, valamint a 13. § 1. és 3-7. pontját alkotmányellenesnek ítélte. Ezeknek a határozat közzétételével való megsemmisítése pedig azt jelentette, hogy a Btk. 165. §-ának tartalmaként az Nbr. 11. § 5. pontja és a 13. § 2. pontja, valamint az Nbr. 12. és 14. §-ában meghatározott büntetési tételek maradnak hatályban.

Hozzá kell ezekhez még tenni a következőket: az Alkotmánybíróság hatásköre az 1989. évi XXXII. törvény (a továbbiakban Abtv.) értelmében a jogszabály alkotmányosságának utólagos, absztrakt vizsgálatánál csupán az elbíráláskor még hatályos jogszabályokra terjed ki, így az Nbr. hatályban nem levő rendelkezései tekintetében az Alkotmánybíróság az ezek felülvizsgálatára, megsemmisítésére vonatkozó indítványokat visszautasította, valamint deklarálta: *„Az Alkotmánybíróság elrendeli az alkotmányellenes törvényi rendelkezések alapján, jogerős határozattal 1989. október 23-a után lezárt büntetőeljárások felülvizsgálatát, amennyiben az elítélt még nem mentesült a hátrányos jogkövetkezmények alól. Az Alkotmánybíróság az indítványoknak a hatályban nem lévő jogszabályi rendelkezések vizsgálatára vonatkozó részeit, valamint a nemzetközi jog alkalmazhatóságának lehetőségeire vonatkozó értelmezési indítványt visszautasítja.”*²³²

Az Alkotmánybíróság a jogszabály alkotmányellenességének következményeivel kapcsolatos elvi álláspontját a 10/1992. (II. 25.) AB határozatban fejtette ki. Ennek egyik fontos megállapítása volt, hogy - mivel az Abtv. nem szab korlátot - a múlt jogi helyzeteibe való „szabad belenyúlást” a jogbiztonság érdekében valamilyen korlátozással ellensúlyozni kell. Ugyanis a jogbiztonság ellen hatna, ha az Alkotmánybíróság olyan jogszabályokat semmisítené meg főszabályként visszamenőleges hatállyal, amelyek az 1989 után hatályos Alkotmány (1949. évi XX. törvény) előtt

²³⁰ 1950. évi Római Egyezmény: *Az Emberi Jogok Európai Egyezménye*. - kihirdetve az 1993. évi XXXI. törvénnyel.

²³¹ 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./C.

²³² 2/1994. (I. 14.) AB határozat - rendelkező rész

keletkeztek, valamint, ha ennek következtében olyan jogviszonyokat kellene érvénytelennek tekinteni, amelyek keletkezésekor az 1989 után hatályos Alkotmány eltérő értékrendje és szabályai még nem voltak előreláthatóak.

A 11/1992. (III. 5.) AB határozatban részletezett alkotmánybíróági álláspont szerint a jogviszonyok igazságtalan eredménye önmagában nem érv a jogbiztonsággal szemben.²³³ A lezárt jogviszonyokba való beavatkozást a törvény csak akkor (és csakis akkor) írja elő, ha azt más, a jogbiztonsággal *érdemben konkuráló* jogállami elv megköveteli. Így, de kizárólag csak ezekben az esetekben, az alkotmányos büntetőjog alapelveivel összhangban az Abtv. 43. § (3) bekezdése kötelezővé teszi a jogerősen lezárt büntetőeljárások felülvizsgálatát az elítélt javára. Ez elvileg a jogbiztonság ellen hat, de az ellentmondást az Abtv. úgy oldja fel, hogy a 43. §-nak ez a rendelkezése csak arra az esetre vonatkozik, ha az elítélt *még nem mentesült* a büntetett előélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a vizsgált kérdésben a jogbiztonság és az alkotmányos büntetőjog követelményeinek összevetése további korlátozást kíván az előbbi javára. Azzal összhangban, hogy az Alkotmánybíróság az Alkotmány (1949. évi XX. törvény) hatálybalépése előtti időre a norma tartalmi alkotmányellenességét nem állapíthatja meg (11/1992. /III. 5./ AB határozat III./4.), az alkotmánybíróági határozaton alapuló felülvizsgálat csak azon büntetőügyekben indokolt, amelyek az elítéltre hátrányos, a visszaható hatályú büntető-jogalkotás tilalmának alkotmányos tételként való megfogalmazása után fejeződtek be jogerősen.

Azaz a büntetőjog klasszikus alapelvei az Alkotmányt (1949. évi XX. törvény) módosító 1989. évi XXXI. törvény rendelkezései folytán 1989. október 23-tól váltak alkotmányos tétellé. Az Nbr. 11. és 13. §-a, és ezzel összefüggésben a Btk. 33. § (2) bekezdés a) pontja - bár alapvetően már korábban is sértette a klasszikus büntetőjogi alapelveket - ekkor vált alkotmányellenessé a 2/1994. (I. 14.) AB határozatban megjelölt körben. Tulajdonképpen ez indokolja az Abtv. 43. § (3) bekezdése alapján elrendelt felülvizsgálat időbeli szűkítését is.²³⁴

Nézzük meg, hogy mit jelentenek a most elmondottak a konkrét gyakorlatban. Elöljáróban, a népbíróági törvényben (azaz tehát a benne foglalt Nbr.-ben, illetve az Nbr.nov -ban) deklarált elkövetési magatartásokról általában megállapíthatjuk, hogy azok *kifejezetten a II. világháborúhoz kapcsolódnak*, a tényállások jelenleg elkövethető magatartásokat - az alkotmányellenesnek nem nyilvánított 2 paragrafusba leírt cselekmények kivételével - nem tartalmazzak, illetve, csupán a 13.

²³³ 11/1992. (III. 5.) AB határozat III./4.

²³⁴ 2/1994. (I. 14.) AB határozat III./1.

§ 7. pontja nyilvánította bűncselekménnyé a háború befejezése után kialakult helyzetet veszélyeztető magatartásokat.²³⁵

Szálasi Ferencet a Budapesti Népbíróság bűnösnek mondta ki az Nbr. 11. § 1., 3. és 4. pontjaiban, úgyszintén az Nbr.nov 6. § 5. pontjában (ez a jogszabály módosította az Nbr. 11. § 5. pontját) meghatározott háborús bűntettek elkövetése miatt. Az Alkotmánybíróság határozata alapján, ma már nem lehetne vádat emelni ellene és elítélni az Nbr. 11. § 1., 3. és 4. pontjai alapján terhére rótt cselekményei miatt, hiszen e magatartások bűncselekménnyé nyilvánítása, a hivatkozott AB határozat alapján alkotmányellenes. De úgyszintén vádolható lenne ma is az Nbr.nov 6. § 5. pontja alapján terhére rótt cselekményeiért, mint 1946-ban, tekintet nélkül az idő múlására, mint büntethetőséget megszüntető körülményre (elévülés).²³⁶

Vagy például a háborús bűnösként elítélt *Jány Gusztáv, Stomm Marcell, Kozma István, Vattay Antal* vagy *Magasházy László* tábornokok terhére rótt és megállapított cselekmények, amelyek az Nbr. 11. § 5. pontjában meghatározott háborús bűntettként voltak értékelhetők, ma is háborús bűntetteknek minősülnének, őket a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága (Stomm Marcellt a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága²³⁷) az elítélésüket felülvizsgálva csak azért mentette fel az ellenük emelt vád alól, mert a népügyészési vádak alapját képező cselekményeket - legalábbis a Legfelsőbb Bíróság szerint - nem követték el.

Vagyis az Alkotmánybíróság vizsgálata tulajdonképpen - leegyszerűsítve - arra szorítkozott, hogy a vizsgált jogszabályhelyek az új, a vizsgálatkor hatályos Alkotmánnyal (1949. évi XX. törvény) milyen viszonyban vannak, e szerint alkotmányosnak tekinthetők-e? Tehát itt arról van szó, hogy akit jogerősen elítéltek egy olyan háborús bűncselekményért, amit aztán 1994 -ben alkotmányellenesnek nyilvánítottak, azt az 1989 utáni, rendszerváltó (módosított), új alkotmányunk (1949. évi XX. törvény) alapján és az Alkotmánybíróság hivatkozott határozata miatt ma már nem lehetne megvádolni vagy elítélni azokért a cselekményeiért, amelyek alapján korábban elítélték, mert a bűnösségének megállapítására alkalmas jogszabályt később alkotmányellenesnek nyilvánították. Vagyis nem ott és akkor nem állták meg a helyüket azok a jogszabályok, hanem most, az 1989. évi rendszerváltás után, az ítéletek meghozatalától eltelt 50 évvel később nem állják meg a helyüket, az akkor hatályos rendszerváltó Alkotmány (1949. évi XX. törvény) tükrében.

²³⁵ 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./A./2.1.

²³⁶ Lásd a különböző zsidó „náciवादász” szervezetek törekvéseit a még élő, hajdan háborús bűncselekményeket elkövetett emberek kézre kerítésére és bíróság elé állítására.

²³⁷ Eln. Tan. Kat. Törv. 156/1989. - 1989. május 30.

Ezért is állapította meg az Alkotmánybíróság a vizsgált határozatában:

- „A vizsgálat alapja az Alkotmánybíróságnak az az álláspontja volt, amelyet a 11/1992. (III. 5.) AB határozat (a továbbiakban: 11/1992. AB határozat) indoklásában a múlt rendszerek joga és az új Alkotmány szerinti jogállam közötti viszonyról fejtett ki. Az Alkotmánybíróság kezdettől fogva nem tett tartalmi különbséget a korábbi rendszerben, illetőleg az Alkotmány után alkotott jogszabályok alkotmányosságának vizsgálatában.”²³⁸

- „Keletkezési idejétől függetlenül minden hatályos jogszabálynak az új Alkotmánynak kell megfelelnie. Az alkotmányossági vizsgálatban sincs a jognak két rétege, és nincs kétféle mérce sem. A jogszabály keletkezési idejének annyiban lehet jelentősége, hogy régi jogszabályok a megújított Alkotmány hatálybalépésével válhattak alkotmányellenessé.”²³⁹

- „Ez az elv az Nbr. hatályos szabályainak vizsgálatánál kizárja az Nbr. történeti és politikai jelentőségének, valamint annak értékelési lehetőségét, hogy a II. világháborút közvetlenül követő olyan történelmi időszak jogalkotási terméke, amelynek széles körű nemzetközi összefüggései voltak, olyan történelmi eseményekre volt reakció, amelyek negatív megítélése, ha az idő múlásával veszített is hevesességéből, de alapvetően nem változott.”²⁴⁰

És nem is fog változni - véleményem és reményeim szerint - mint ahogy azt dr. Jankó Péter tanácselnök, a Szálasi és társai felett ítélező népbíróági tanács elnöke is megfogalmazta 1946. február 7. napján, a harmadik főtárgyalási napon: „(...) A hungarista ideológia ezt a nemzetet romokba döntötte. Az építés nem az Önök ideológiáján nyugszik. Az Önök ideológiája egyszer s mindenkorra elrettentő torzkép a nemzet számára.”²⁴¹

Az előbbiekkal összefüggésben tette meg az Alkotmánybíróság a következő megállapítást is: „Az Alkotmánybíróság határozata az Nbr. 11. és 13. §-ában meghatározott bűncselekmények miatt lefolytatott és 1989. október 23. -át megelőzően jogerősen lezárt büntetőügyekben hozott bírósági döntéseket **nem érinti, azokról értéktételeket nem tartalmaz.**”²⁴²

Vagyis az Alkotmánybíróság nem értékelt, nem értéktételeket mondott, sem pedig nem ítélte el azt a kort, a korszak jogszabályait, jogalkotóit vagy jogalkalmazóit, hanem mindössze tette a törvényben és az Alkotmányban meghatározott feladatát. Megvizsgálta, hogy a korábban megalkotott, még

²³⁸ 11/1992. (III. 5.) AB határozat III/2. p.

²³⁹ 11/1992. (III. 5.) AB határozat III/3. p.

²⁴⁰ 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./B.

²⁴¹ Karsai Elek - Karsai László: *A Szálasi per*. Reform Lap- és Könyvkiadó RT. 1988. 164. o.

²⁴² 2/1994. (I. 14.) AB határozat III./1.

hatályos jogszabály megfelel-e az akkor (az Alkotmánybíróság vizsgálatának időpontjában) hatályos Alkotmánynak (1949. évi XX. törvény).

Ezt az alapvető Alkotmánybírósági szempontot, vagyis az értékítélet megfogalmazásának szigorú elkerülését tetten érhetjük a vizsgált határozat más pontjánál, hiszen hasonló megállapításra jutott az Alkotmánybíróság például az Nbr. 13. § 4. pont²⁴³ vizsgálatakor is. Itt egyértelműen leszögezi, hogy az Nbr. a 13. § 4. pontjának megfogalmazásakor nem a kollektív, hanem az egyéni felelősség elvét érvényesítette, amikor bűncselekménnyé nyilvánította a magyar állampolgároknak a német hadseregbe és a biztonsági szolgálatba való belépését. Leszögezte, hogy nem az Alkotmánybíróság feladata annak feltárása, hogy a népbírók ténylegesen a vélelmezett bűnösség alapján ítéleztek-e, azaz vizsgálták-e vagy sem a belépés önkéntességét.²⁴⁴

Tehát az elmondottak fényében egyértelműen megfogalmazható, hogy azok a minden alapot nélkülöző, laikus állítások (például a világhálón terjesztettek), miszerint az egyes népbírói jogszabályok alkotmányellenessé nyilvánításával egyszersmind „alkotmányellenessé” és jogszerűtlenné, vagy éppen igazságtalanná váltak volna a népbírók által meghozott minden egyes ítéletek is, mindenfajta tudományos alapot nélkülöző kijelentések.

Hangsúlyozandó és egyszersmind nagyon releváns tény az is, hogy az 1990. évi XXVI. törvény is csak az 1945 és 1963 közötti *törvénysértő elítélések semmissé nyilvánításáról* szól, illetve a Legfelsőbb Bíróság is egyértelműen megállapította, hogy az 1945. január 1. és az 1963. április 4. között háborús és népellenes bűncselekmények miatti elítélések [81/1945. (II. 5.) M. E. r. (Nbr.) 11., 13. és 15. §-ai, 1990. évi XXVI. tv. 1. § (2) bek., 2. § e) pont] *nem tekintendők semmisnek*.²⁴⁵

Nézzük meg a fontosabb legfelsőbb bírósági döntvényeket még a vizsgált témakörünkben:

BH1992. 737.

„A büntetőügyben eljáró bíró büntetőjogi felelőssége csak akkor állapítható meg, ha a határozat meghozatala során a hivatali kötelességét szándékosan megszegve járt el, és az a kötelességszegés

²⁴³ Háborús bűnös az is, aki magyar állampolgár léte a német hadsereg vagy biztonsági szolgálat (SS, Gestapo stb.) kötelékébe lépett.

²⁴⁴ 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./B./3.

²⁴⁵ EBH2001. 511 I. - Lásd: A Legfelsőbb Bíróság határozatainak hivatalos gyűjteménye 2001/2.

a meghozott határozatra is kihatással volt [Btk. 13. §, 81/1945. (II. 5.) ME r. 13. § 3. pont, 15. § 2. és 3. pont].”²⁴⁶

BH1995. 11.

„Az 1945 és 1963 közötti törvénysértő elítélések semmissé nyilvánításáról szóló 1990. évi XXVI. tv. alapján a háborús és népellenes büntett miatti elítélés esetén akkor sincs alap a semmissé nyilvánításra, ha az más – súlyosabb – bűncselekménnyel bűnhalmazatban került megállapításra [1990. évi XXVI. tv. I. § (1) bek., 2. § a)–e) pont, 4. §].”²⁴⁷

BH2000. 179

„Háborús büntett miatt történt elítélés folytán végrehajtott szabadságvesztés miatt akkor sem jár kárpótlás, ha az elítélésről hozott ítéletet törvényességi határozatával a Legfelsőbb Bíróság törvénysértővé nyilvánította, és a terheltet a vád alól bűncselekmény hiányában felmentette [Be. 384–385. §, 1990. évi XXVI. tv. 1–3. §, 1992. évi XXXII. tv. preamb. 3. § (1) bek. a) pont, Pp. 339. § (2) bek. q) pont].”²⁴⁸

EBH2001. 508

„Ha az elítélés semmisségének igazolása végett folyamatban levő eljárásban az állapítandó meg, hogy a kérelem olyan elítélésre vonatkozik, amelyre a hatályos szabályok szerint az igazolás kiadásának ugyan nincs helye, de az elítélést a 9590/1945. ME rendelet rendelkezéseire figyelemmel ’meg nem történtnek kell tekinteni’ így e tény – az igazolás kiadásának megtagadása mellett, az ennek tárgyában hozott végzésben fel kell tüntetni [1990. évi XXVI. tv.; 9590/1945. (X. 18.) ME r.].”²⁴⁹

BH2002. 475

„I. Az 1945. és 1963. közötti törvénysértő elítélések semmissé nyilvánításáról szóló 1990. évi XXVI. törvény rendelkezései az elítélés semmisségének méltányosságból történő igazolását nem teszik lehetővé.”²⁵⁰

²⁴⁶ Kibocsátó: BK Megjelent: Bírósági Határozatok (BH) 1992/12 (december)

²⁴⁷ Kibocsátó: BK Megjelent: Bírósági Határozatok (BH) 1995/1 (január)

²⁴⁸ Kibocsátó: KIK Megjelent: Bírósági Határozatok (BH) 2000/4 (április)

²⁴⁹ Kibocsátó: EBH Megjelent: LB Határozatainak Hivatalos Gyűjteménye 2001/2

²⁵⁰ Kibocsátó: BK Megjelent: Bírósági Határozatok (BH) 2002/12 (december)

Hosszan sorolhatnánk még az érveket és az ellenérveket a népbíróságaink és a népbírószági jogunk ellen és mellett, de azt *mindenképpen megállapíthatjuk*, hogy az adott történelmi időben kiállta a próbát, ha a rendszert, mint egészét vesszük górcső alá. Ha megvizsgáljuk a sok ezer ítélet akár egy kis részét is, megláthatjuk a népbírószági jog, és a népbírószági gyakorlat törekvéseit. *Kétségtelen*, hogy egy ellentmondásos időszak tisztázatlan eszmei áramlatai, a társadalmi és politikai, illetve nem utolsósorban a gazdasági valóság éreztették a hatásukat egyrészt a korabeli jogalkotásnál, másrészt pedig a korszaknak mind a rendes, mind pedig a különös bírói fórumai működésénél, de a jól kirajzolódó tendenciák egyértelműen bizonyították, hogy az abban a történelmi helyzetben (egy szó szerint lerombolt és kifosztott, hadműveleti területté vált országban) szinte szükségszerűen jelentkező antifasizmus jelszavával egybefogott erők, politikai pártok, döntéshozók és jogalkotók elsősorban a törvényességre törekedtek, és mindenképpen hangsúlyt kapott a *humánus* is. Hangsúlyozom, hogy itt a népbírószági rendszert felállító és a működését lehetővé tevő 1945. évi jogalkotásról beszélek, illetve ide nem értem a sajnos valóban koncepciósnak nevezhető pereket is letárgyaló népbírószági (ötös) különtanácsok ítélezési gyakorlatát és működését.

Véleményem szerint *Brennus*, gall hadvezér „*jaj a legyőzötteknek (vae victis)*” történelmivé vált mondata, vagyis a győzőnek a diadal jogán járó korlátlanág (teljhatalom, bosszújog), a nyilas kormánytagok, valamint a ténylegesen nyilas tömeggyilkosok büntetőpereinek kivételével (ami pedig érthető, de itt is egy szabályok között lefolytatott bírószági per után kapták meg a nyilas gyilkosok a méltó büntetésüket, senki sem lett kihurcolva az utcára és agyonverve...²⁵¹) nem azonosítható a népbírószágok működésével, ahogy az mostanában egyre több szélsőjobboldali megnyilvánulásban olvasható.

A korabeli megfogalmazások szerint: „Azok után a csapások után, amelyek ezt az országot érték, nem nyúlhatunk enyhe kézzel a dolgokhoz. (...) Mindenki, aki részt vett ezekben a machinációkban, érezze bűnét.”²⁵² Azonban: „Az ország érdekeit valóban veszélyeztető bűnösök

²⁵¹ „A háborús főbűnösök pere politikai per. Politikai per, mert a bűnösöket az általuk elkövetett közönséges bűncselekmények halmazátán felül elsősorban azért az országgrontó osztálypolitikáért vonják felelősségre, mellyel egyéni érdekből, a hozzájuk közel álló vékony vezető réteg elnyomó hatalmának ideiglenes meghosszabbításáért romba döntötték, tudatosan a pusztulásba taszították egész Magyarországot. Felelősségre vonják olyan bűncselekmények miatt, amelyek, ha nem voltak is írott jogszabályban körülírva, de amelyekért joggal követel megtorlást a vérbegázolt ország, az alapjában megsértett emberi méltóság.” Beér János 1946-os értékelése a háborús főbűnösök peréről. Idézi: dr. Lukács Tibor: i. m. 486. o. „Ennek a felelősségre vonásnak kérlelhetetlennek és igazságosnak kell lennie, annak ellenére, hogy érezzük: ezeknek a bűnösöknek elkövetői nem várhatnak igazságot, csak megtorlást. Ezeknek az ügyeknek elbírálása azonban nem jogi, hanem elsősorban politikai kérdés. (dr. Ries István)” Szerencsés Károly: i. m. 29. o.

²⁵² Salgótarjáni Nemzeti Bizottság 1945. március 23. -ai jegyzőkönyv

*kell hogy érezzék a nép ítéletének súlyát, nem pedig azok, akik jelentéktelen szerepben megbotlottak vagy tévedtek.*²⁵³

17. 2. A visszaható hatályról - korabeli jogászok értekezése, a saját véleményem, és ahogy az

Alkotmánybíróság látta

Lukács Tibor szerint: *„A törvénynek bizonyos körülmények között van - lehet - visszaható ereje, erre még hatályos büntetőjogunkat is felhozom példaként.*²⁵⁴

Szászy István megállapítása alapján: *„A visszahatóerő tehát nem egy kivételes, csak különös feltételek esetén meglevő tulajdonsága az új jogszabálynak, hanem a jogszabály fogalmából következő általános immanens sajátossága.*²⁵⁵

A népbíróságok felállításakor még tervezték az esküdtbíróságok visszaállítását - *„az esküdtbíróságnak törvényhozás útján való visszaállításáig a népbíráskodás megvalósítása tárgyában*²⁵⁶ -, azaz ebből is látszik, hogy a jogalkotók a népbíróságot kifejezetten különbírásként, a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonásának kizárólagos fórumaként, illetve csak, mint egyfajta átmeneti hiánypótlót képzeltek el annak létrehozásakor. Erre mutat a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front nyilatkozata is: *„Vissza kell állítani, és széleskörűen alkalmazni kell az esküdtbíráskodást.*²⁵⁷

A törvénybe iktatott népbírósági rendelet intézményesítette a *visszaható hatályt* (ex tunc) a háborús és népellenes tényállások esetében, valamint a politikai bűncselekmények esetében is, azaz utólag büntethetővé tett az elkövetéskor még bűncselekménynek nem számító (vagyis nem nyilvánított) cselekményeket, egészen 1919-ig visszamenőleg: *„A jelen rendeletben körülírt bűncselekmények az esetben is büntethetők, ha a cselekmény a rendelet életbeléptekor már befejeztetett s a cselekmény befejezésének időpontjában fennállott törvényes rendelkezések alapján az büntethető nem volt.*²⁵⁸

²⁵³ 1945. szeptember 11. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 6. ülése - idézet Kovács Kálmán államtitkár beszédéből.

²⁵⁴ „A büntető törvény időbeli hatályával foglalkozva a Btk. 2. §-a kifejezésre juttatja a nullum crimen elvét: 'A bűncselekményt az elkövetés idején hatályban levő törvény szerint kell elbírálni.' A (2) bekezdés kivételt konstruál: 'Ha az elbíráskor olyan új büntető törvény van hatályban, amely szerint a cselekmény már nem bűncselekmény, vagy enyhébb elbírálás alá esik, az új törvényt kell alkalmazni a hatályba lépése előtt elkövetett cselekményre is; egyébként az új büntető törvénynek visszaható ereje nincs.' A rendelkezésből világos, hogy van, a kivétel, valamint az egyébként kifejezés ezt egyértelműen mutatja.” Dr. Lukács Tibor: i. m. 226. o.

²⁵⁵ Szászy István: A törvény visszaható erejének kérdése. Jogtudományi Közlöny, 1948. évi 11 - 12. szám, 152. o.

²⁵⁶ Lásd: 81/1945. (II. 5.) ME rendelet /Nbr./ preambuluma

²⁵⁷ 1944. december 2. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front nyilatkozata I. részének 9. pontja

²⁵⁸ 81/1945. (II. 5.) ME rendelet /Nbr./ 1. §

Az Alkotmánybíróság a már korábban részletezett, az Nbr. 11. §-ának 1-4. pontja és 6. pontja, továbbá 13. §-ának 1. és 3-7. pontja alkotmányellenességét kimondó 2/1994. (I. 14.) AB határozatában a következőket fejtette ki erről. Megfogalmazta, hogy az Nbr. 1. §-a nem hagy kétséget afelől, hogy túlteszi magát a nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege elvén (hiszen konkrétan megfogalmazza: „ha a cselekmény a rendelet életbeléptekor már befejeztetett s a cselekmény befejezésének időpontjában fennállott törvényes rendelkezések alapján az büntethető nem volt” - P.A.). Ez a visszaható hatályú jogalkotás a 2/1994. (I. 14.) alkotmánybírósági határozat meghozatalakor az Nbr. még hatályban lévő tényállásainak olyan immanens eleme volt, amely az Nbr. 1. §-ának formai hatálytalansága ellenére sem volt tagadható. Vagyis, az Nbr. 1. §-ának felfogása alapján szabályozott bűncselekmények tehát sértették az Alkotmányba (1949. évi XX. törvény) az 1989. évi XXXI. törvénnyel beiktatott azon alapelvet, amely szerint senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog szerint nem volt bűncselekmény. Tudniillik ezt az sem befolyásolja, hogy az Nbr. több tényállásáról kimutatható, hogy az abban kriminalizált magatartások már az Nbr. előtt is büntetendők voltak a Btk. valamely rendelkezése alapján, ha nem is mindig olyan értelemben és úgy minősítve. Az Alkotmánybíróság szerint e kategória részletes elemzése az 1994-es határozat meghozatalának időpontjában már irreleváns, hiszen az Nbr. 1. §-a kifejezetten megfogalmazza a nullum crimen sine lege elvének a feladását, **ami tulajdonképpen egyenes oka volt annak**, hogy az Alkotmánybíróság egyes paragrafusok esetében kimondta az alkotmányellenességet.²⁵⁹

1945-ben, a népbírói jogszabályok a dekralált bűncselekmények elévülési idejét is újraszabályozták, helyesebben szabályozták: „Az elévülés tekintetében a Btk. 106. §-a alkalmazandó azzal, hogy az 1941. június 21. napja után a fegyverszünet megkötéséig elkövetett cselekményekre az elévülés a fegyverszünet megkötésének napjával (1945. január 20.) veszi kezdetét. Az 1919. évben és az azután elkövetett ama politikai gyilkosságokra vonatkozólag, - amelyek üldöztetését az uralmon volt hatalom megakadályozta - az elévülés csak 1944. évi december hó 21. napján veszi kezdetét.”²⁶⁰

Ha a kérdést még egy kicsit tovább elemezzük, akkor ez a rendelkezés ugye már alapján véve több kérdést is felvetett. A legfőbb aggály a jogbiztonság problematikája volt, már a meghozatal időpontjában is, és ezt az akkori jogalkotók is egészen biztosan látták, hiszen már a XIX. században megfogalmazásra került: „A szabadság illuzorius, ha olyan cselekmény miatt, amely elkövetése

²⁵⁹ 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./B./1.1.

²⁶⁰ 81/1945. (II. 5.) ME rendelet /Nbr./ 9. §

idején nem volt büntetendő, elkövetése után büntetni lehet a tettet.”²⁶¹ A népbíróságok korszakából vett jogászi érveléssel: „De ha ilyen módon a büntető igazságszolgáltatás egyik legszilárdabb alapját elhagyjuk - mint ahogy elhagytuk -, hol lehet megállni?”²⁶²

Hiszen már 1789-ben megfogalmazták a polgári forradalom Franciaországában a jogi forradalom, a jogi modernizáció egyik alapvető elemét: „A törvény csak szigorúan és nyilvánvalóan szükséges büntetéseket szabhat ki, és mindenkit csak olyan törvény alapján lehet megbüntetni, amelyeket a bűncselekmény elkövetése előtt hoztak és hirdettek ki, valamint törvényesen alkalmaztak.”²⁶³

És később, nem csak a Csemegi-kódexben („Büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít. Büntett vagy vétség miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint a melyet arra, elkövetése előtt, a törvény megállapított.”)²⁶⁴, de a második világháború után is egyértelmű álláspontként hangzott el: „Szilárdan kialakulnak tekinthető ma már az az elv, hogy a törvénynek visszaható ereje nincs, a büntettet az elkövetéskor hatályban lévő törvény szerint kell elbírálni. Ez alól az elv alól egy kivétel ismeretes, ha az elkövetés időpontjától az elbírálásig terjedő időben olyan új büntetőtörvény lépett hatályba, amely a büntett elbírálása szempontjából enyhébbnek tekintendő.”²⁶⁵ Vagyis a súlyosabb jogszabályi rendelkezés (következmény) nem hat vissza, az enyhébb viszont igen, azaz az *in dubio mitius* elve érvényesül.

A rendszerváltás után az Alkotmánybíróság a 11/1992. (III. 5.) AB határozatban részletesen is kifejtette a visszaható hatályú büntető jogalkotás tilalmának tartalmát. A 2/1994. (I. 14.) AB határozatában pedig megállapította, hogy az Nbr. 11-14. §-ai a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elvét, a visszaható hatály tilalmát már a klasszikus, a liberális, demokratikus állam büntetőjogában kialakult tartalmában is sérti.²⁶⁶

Megállapításai szerint ennek lényege az az államot terhelő közjogi, alkotmányos kötelezettség, hogy büntetőhatalma gyakorlásának alapfeltételeit törvényben rögzítse. Eszerint az egyén büntetőjogi felelősséggel csak olyan cselekményekért tartozik, amelyeket elkövetésekor a törvény már bűncselekménynek nyilvánított, és olyan büntetéssel sújtható, amelyet a törvény az elkövetéskor kilátásba helyezett. Ettől eltérés csak az enyhébb elbírálás irányában lehetséges.

²⁶¹ Az 1878. évi V. törvénycikk (Csemegi-kódex) indoklásából.

²⁶² Új Ember. 1946. február 17. szám: „Bűn és bűnhődés” 2. o.

²⁶³ Az Ember és Polgár Jogainak Nyilatkozata. VIII. A Deklarációt 1789. augusztus 26. napján fogadták el Franciaországban. A teljes szöveget lásd: Kajtár István: Egyetemes állam és jogtörténet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs 2005. 215. o.

²⁶⁴ 1878. évi V. törvénycikk („a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről”) 1. § („első rész, általános határozatok, I. fejezet, bevezető rendelkezések). A 2. § így szól: „Ha a cselekmény elkövetésétől, az ítélethezágig terjedő időközben, egymástól különböző törvények, gyakorlat vagy szabályok léptek hatályba: ezek közül a legenyhébb intézkedés alkalmazandó.”

²⁶⁵ Kádár Miklós - Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1966. 185. o.

²⁶⁶ 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./B./1.1.

De ezek alapján megfogalmazhatjuk azt a megállapítást is, hogy az Nbr. 11. §-ának 5. pontjában és 13. §-ának 2. pontjában meghatározott magatartások egy részének esetében *ilyen értelemben nem szenvedett sérelmet* a nullum crimen sine lege elve, mivel azok egyértelműen megfelelnek korábban is kriminalizált magatartásoknak.

A hadijogra vonatkozó, az I. és a II. világháborút megelőzően, törvénnyel becikkelyezett genfi és hágai egyezményekből adódó nemzetközi kötelezettségeken alapuló tényállásokat már a katonai büntető törvénykönyvről szóló 1930. évi II. tc. (Ktbtk.) 113-119. §-ai is tartalmazták, így a II. világháború során elkövetett cselekmények már megelőzően bűncselekménnyé voltak nyilvánítva. Akkor miként sérültek ez esetben mégis a klasszikus jogelvek?

Egyrészt a Ktbtk.-ban meghatározott tényállásoknak és az Nbr. 11. § 5. pontjának, valamint a bűnsegédi magatartást sui generis bűncselekményként megfogalmazó 13. § 2. pontjának összevetéséből megállapítható, hogy az Nbr. tényállásai *szélesebb* terjedelműek, mint a Ktbtk.-ban pönalizált magatartási kör. Ezen túlmenően az Nbr. a magatartásokra olyan büntetéseket helyez kilátásba, amelyek a cselekmények túlnyomó többségénél *súlyosabbak*, mint a Ktbtk.-ban előírtak, tehát *ez a tény* sérti mindenképpen a nulla poena sine lege elvét. Vagyis ezen (és csak ezen) okból sérül az elv e tényállások esetében, ami nyilvánvalóan a következmény szempontjából már közömbös.

Valóban, a visszaható erő problémája nemcsak a népbíróságoknak, hanem például a *Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszéknek* is súlyos (jogi) gondja volt.²⁶⁷ Sokan, sokféleképpen, legtöbbször bonyolult jogfilozófiai és jogszociológiai fejtegetésekkel próbálták meg megmagyarázni a két alapvető büntetőjogi jogelvet, a „nullum crimen sine lege - nulla poena sine lege”, vagyis a „nincsen bűncselekmény törvény nélkül - nincsen büntetés törvény nélkül” elvek sutba dobását.

Például *dr. Berend György* a visszaható erő problematikáját is érintve írta: *„Véleményem szerint a népbírószági rendelet a különös részben foglalt tényálladékok felvétele nélkül is elérte volna célját. (...) a 81/1945. M. E. számú rendeletben nincsen egyetlen olyan tényálladék sem megállapítva, amelynek alaprendelkezése a legelső és legmaradandóbb törvényben, a minden 6 éves gyermek által már tanult tízparancsolatban lefektetve ne lenne.”*²⁶⁸ Álláspontja szerint elegendő lett volna tehát egyszerűen a hatályos jogszabályokra utalni, és a népbírószági jog legfeljebb azt a kiegészítést

²⁶⁷ A háborús főbűnösök és bűnösök visszaható hatályú felelősségre vonására több nemzetközi egyezmény is született. Ilyen volt tehát például az 1942. január 13-ai, *londoni* Szövetségi Nyilatkozat, az 1943. november 1-ei, 32 állam által megalkotott *moszkvai* deklaráció, vagy az 1945. augusztus 8-ai, *Londonban* megkötött egyezmény is, amely elrendelte a *Nemzetközi Katonai Törvényszék* felállítását a háborús főbűnösök elleni eljárás lefolytatására.

²⁶⁸ Berend György: *A népbíráskodás*. i. m. 248. o.

tartalmazhatta volna, hogy a háborús és népellenes jellegű bűncselekményeket ilyen és ilyen megkülönböztetésekkel (nyilván súlyosabbakkal) kell büntetni. Ezért szerintem az lett volna a jó megoldás, hogy maradjon fenn hatályában minden korábbi büntető jogszabály (így a visszaható erő problematikája is megoldható), és a népbírói jog csak utaljon azokra (hasonlóan, mint egy „kerettörvény”, egy utaló jogszabály), kizárólag csak a büntetési tételeket változtatva meg, írva újra. Így ha például egy gyilkosság vagy rablás háborús vagy népellenes jellegű, akkor ez súlyosabban minősülne, a bűncselekmény büntetési tételei megemelkednének.

Lukács Tibor szerint ezzel a megállapítással Berend éppen a *nullum crimen* elve megsértésének problémáját akarta kikerülni, de ez a megoldás véleménye szerint helytelen lett volna, illetve Berend tévedett is. Abban igaza van - fejtegette Lukács - hogy a háborús és népellenes bűncselekmények törvényi tényállásai többségükben olyan magatartásokat nyilvánítanak bűncselekményé, amelyeket a modern államok büntetőjoga közönséges bűncselekményekként tart nyilván. Ez azonban csak azt bizonyítja, hogy az élet minden területén, a rendes és rendkívüli állapotokban, a szokásos és szokatlan élethelyzetekben, egyaránt ragaszkodni kell az emberi kapcsolatok és az életviszonyok legalapvetőbb normáinak betartásához és betartatásához. Viszont Lukács szerint Berend nem vette figyelembe, hogy a *nullum crimen* elvét elválaszthatatlanul kíséri a *nulla poena* jogelve is. Vagyis, ha egy cselekmény nem büntethető, vagy csak egy bizonyos büntetési nemmel és mértékkel van fenyegetve, akkor egy későbbi jogszabály büntethetővé sem teheti, de más büntetési tétellel sem üldözheti, mint ahogy azt az elkövetés idején hatályos jog tette - írja Lukács. Ezért aztán szerintem Berend is megkerülte a klasszikus jogelveket, és ezzel a válaszáért is.²⁶⁹

Lukács és Berend megállapításai, vitája érdekes, igaz néhol pontatlan, és szerintem nem az igazi kérdésre, problémára fókuszál, de azt azért megállapíthatjuk, hogy Lukács okfejtése talán egy kicsit (mindenképpen) közelebb áll a valósághoz.

Véleményem szerint a problémára a magyarázat egyszerűbb. Ugyanis a klasszikus jogelvek sutba dobását nem lehet megmagyarázni, csak megindokolni. Bárhogy is csúszunk-csavarjuk, a jogelvek sérültek az Nbr. megalkotásakor. De e nélkül (azaz a „sérülés” nélkül) viszont nem lehetett volna felelősségre vonni sem a magyar, de még az egyéb háborús bűnösöket sem. Hiszen például, a fasiszta vezetésű országok szinte mindegyikében törvények, illetve más jogszabályok tucatjai rendelkezett a zsidók hátrányos, de a vonatkozó jogalkotói döntések miatt így mégis jogszerű

²⁶⁹ Dr. Lukács Tibor: i. m. 229-230. o.

megkülönböztetéséről, szabályos halálgyárak működtek teljesen jogszerűen. Ha e, hátrányosan különböztető jogszabályok alapján megvalósított cselekmények elkövetőit később aztán felelősségre vonjuk azon tetteik miatt, amit az elkövetésük időpontjában semmilyen jogszabály nem tiltott, sőt, még kötelezővé is tett, az előbb említett klasszikus jogelvek mindenképpen sérülni fognak.

Sérülnek, de egy jó és nemes cél érdekében, a múlttal való leszámolás, a gonosz megbüntetése és a jövő korok figyelmeztetése céljából, az egész emberiség akaratából és okulására. Hogy ez elég indok volt-e a náci gyilkosok jogainak csorbítására? Szerintem igen.

Mint az előbb már említettem, jogilag megmagyarázni a két klasszikus jogelv figyelmen kívül hagyását nem lehet. Megindokolni viszont igen, amire én most kísérletet is teszek. Először is álljon itt két indoklás, ugyanis a könnyebb megérthetőség végett én e két népbíróági ítéletből indulok ki:

1. A budapesti Szent István körút 2. szám alatti nyilas pártház pártszolgálatosainak, *Grohovszky Orosz Sándornak* és társainak népbíróági perében hangzott el, hogy a vádlottak *„részesei voltak emberek törvénytelen kivégzésének, megkínzásának.”* Grohovszky Orosz Sándor, Bekker Emil, Monostori Sándor, Schütz József, Jerebitz István és Kosman-Baritz István nem tudott elmenekülni az igazságszolgáltatás elől, így már a háború után közvetlenül megkapták a kiérdemelt kötelet. Orosz Sándor és társai a túlélők szerint vadállati módon kínozták az embereket, szemeket szúrtak ki, agyonverték, megcsonkítottak még élő embereket, sok áldozat fejét pedig szó szerint szétverték. 1944 telén a kivégzésre szánt foglyokat meztelenre vetkőztetve, egyszerűen a jeges Dunába lökték. Az áldozataikat egytől-egyig kirabolták, minden értéküket elvették, ami odáig fajult, hogy például egy összevert embernek, akinek megdagadt a bántalmazások folytán a keze, és ez miatt a jegygyűrűjét levenni nem tudták róla, egyszerűen levágták az ujját. A bírósági ítélet e szörnyű tettekre is figyelemmel nem tudott tárgyilagos maradni, érzelmi megnyilatkozásokat is találhatunk benne: *„E borzalmas kegyetlenkedések életben maradt néhány áldozatának vallomása, sőt a vallomások jegyzőkönyveinek olvasása is forrásba hozza a jóérzésű ember vérének és ezeknek jogérzete elementáris erővel követeli az ilyen lényeknek, kiket fenevadaknak nevezni méltatlan sértés lenne a fenevadak ellen, az emberi közösségből való kiirtását, hogy annak ábrázatáról létezésük szégyenfoltja letöröltessék. A magyar nép ezt az elégtételt a szörnyűségek tetteseinek méltó*

megbüntetésével megkapta.” De az elkövetett bűnök ellenére is kellő körültekintéssel lefolytatott bizonyítást és tárgyilagosságot, valamint a büntetés kiszabásának differenciáltságát és egyénre szabását igazolja az a tény, hogy az ügy egyik vádlottjának, P. M. -nek a büntetését a NOT leszállította. Az ügyben eljáró Budapesti Népbíróság kényszermunkára ítélte, aminek legrövidebb tartamát 10 évben állapította meg. A NOT ezt 3 év 6 hónap börtönre mérsékelte. Indokolásában kifejtette, hogy „a vádlott cselekvőségének hűvös mérlegelése mellett el kellett kerülni, hogy az a nyilas banda példátlan gonosztettei által teremtetett, a legszigorúbb megtorlást sürgető légkörben a bűnösségi körülményekkel arányban nem álló módon értékeltesék.”²⁷⁰

2. *Dr. Antal Istvánt, aki a Gömbös, Imrédy, Kállay és Sztójay kormányokban többször is töltött be igazságügyi államtitkári, igazságügyminiszteri valamint sajtó és propagandavezetői tisztséget, háborús és népellenes bűncselekmények elkövetésével vádolták. A marasztaló ítélet szerint, bár Antal e kormányok jogi szakértője volt, mégsem tett semmit az állampolgárok (zsidó, cigány, stb.) jogait súlyosan korlátozó törvények, jogszabályok meghozatala ellen, sőt, közreműködött azok megalkotásában. A népbírói ítélet elemezte, értékelte e jogszabályokat, és megállapította, hogy a német megszállással az ország elvesztette szuverenitását, ezért érvényes jogszabályok nem születhettek. Kiemelte, hogy csak szuverén ország törvényhozása hozhat az állampolgári jogokat korlátozó törvényeket. Viszont - és itt tette meg az eljáró NOT tanács (dr. Bojta Béla) a véleményem szerint oly fontos kijelentését - „a törvényhozás sem hozhat olyan törvényt, amely alaptörvényeinkbe, az emberi alapjogokba ütközik.” Tehát a vádlott „felelősége az isteni és emberi törvények szerint egyformán megállapítható.”²⁷¹*

A NOT ítélet tehát a tételes jog elé, azaz inkább fölé helyezte az alaptörvényt, az emberi jogokat, az emberiséget anélkül, hogy kitért volna ezek mibenlétére. Azaz alapvető evidenciának tartotta azt, hogy mindenkinek, de főleg egy jogásznak értelmezni és értékelni kell tudni a legalapvetőbb emberi jogokat, azaz az életet, a méltóságot és a szabadságot. Aki pedig ezek ellen vét - főleg több százezer nő, öreg, gyermek rovására is - az menthetetlenül, minden jogi „okoskodás”, csűrös-csavarás ellenére is bűnös. Vagyis hiába hoztak törvényeket akár Horthyék, akár a nyilasok például a zsidókkal való megkülönböztető bánásmódra, az mindenképpen törvénytelen maradt, hiszen ezek a

²⁷⁰ Budapesti Népbíróság Nb. XV. 2105/1946/6-1946. július 5. NOT. I. 55/8848./1946.-1947. november 12. A büntetőügyet Lukács is említi idézett művében a NOT. I. 5588/42/1946. (1947. november 12.) ügyszámon.

²⁷¹ NOT. I. 3678/1946/11. - 1946. augusztus 31.

legnagyobb, legegységesebb közösségi érdekeket, értékeket, az emberiséget, a tényleges igazságosságot, az isteni törvényeket sértették. Azaz egy ország joga kimondhatja, hogy szabad embereket megkülönböztetni, gettókba zárni, deportálni vagy likvidálni, de ezek a cselekmények attól, hogy az adott ország joga szerint jogszerűek, még nem lesznek *a nemzetközi jog, a nemzetköziség, a világ, az emberiség, az emberiség szempontjából* nézve jogszerűek, egyszóval nemzetközileg nem lesznek elfogadottak és elfogadhatóak. Hiszen minden ember legalábbis érzi, hogy tudniillik adott cselekménye az adott történelmi korszakban jó, helyes-e, vagy sem. Vagyis cselekményét, amennyiben van beszámítási képessége, a kornak megfelelő társadalmi és erkölcsi értékelésben kell tudnia részesítenie, és ezen értékelésnek megfelelően kell cselekednie, és nem hivatkozhat például arra - mint ahogy néhányan próbáltak a népbírói eljárások során - hogy ha ő a büntetőeljárás tárgyává tett cselekményeket nem tanúsította volna, akkor másvalaki, az általa tanúsítottnál sokkal rosszabbat cselekedett volna.²⁷²

Az 1930-as, 1940-es években emberek százezreinek, millióinak, nőknek és gyerekeknek a könyörtelen, tömeges legyilkolása nem eshetett sem az emberiség, mint földi, legegységesebb, legnagyobb társadalom, sem pedig az egyes nemzetek, de még az egyes emberek (egyének) helyeslő megítélése alá sem, amit a civilizált Európában mindenkinek éreznie, tudnia kellett (volna).

És tulajdonképpen - legalábbis véleményem szerint - **ez a válasz** a nullum crimen elv megkerülésére is. A bűnösök olyan cselekményeket követtek el, amelyek uralmuk alatt nem számítottak bűncselekménynek, mert ők annak nyilvánvalósága ellenére nem számították be annak, de az egész emberiség szempontjából, az emberiség szempontjából bűncselekménynek számítottak, amiért meg kellett büntetni őket. És ezért nem számított, nem jöhetett figyelembe az, hogy büntetésük kiszabásával egyébként sérülnek bizonyos jogelvek, ugyanis ezen jogelvek jelentéktelenné váltak az elkövetett bűnökhez képest, amiért a bűnösöknek bűnhődniük kellett, ami viszont csak a nullum crimen - nulla poena jogelvek megsértésével volt lehetséges.

Azt is mondhatjuk tehát, hogy az előbb említett „Az Ember és Polgár Jogainak Nyilatkozata” nemcsak a nullum crimen elvét védi, hanem az életet, szabadságot, vagyont, stb. is. És mivel az ott felsorolt 17 pontból a háborús és népellenes bűnösök az összest megsértették a sok tíz és százezer ártatlan kárára, ezért megengedhető, hogy az emiatti felelősségre vonásuk - és ezáltal, ezen keresztül a tulajdonképpeni „jövőt, a jövő nemzedékét figyelmeztető visszatartó erő” miatt is -

²⁷² Vagyis valamely megtorlás alá vont emberi magatartást nem azzal mér az ítélkező, hogy az miként viszonylik egy erkölcsileg még rosszaltabb magatartáshoz, hanem hogy miként viszonylik a követendőhöz.

végett (céljából), az ő szempontjukból nézve a *VIII. pont* sérüljön. Tulajdonképpen ez lenne az én elgondolásom, „problémamegoldásom” a vizsgált kérdéskörrel kapcsolatban.

Nézzük még meg az Alkotmánybíróság értékelését ebben a témakörben is:

Az Alkotmánybíróság az 53/1993. (X. 13.) AB határozatában megállapította, hogy az Alkotmány 7. § (1) bekezdés²⁷³ első fordulata alapján a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai külön transzformáció nélkül is a magyar jog részei. A transzformációt ebben az általánosságban - vagyis a szabályok felsorolása, illetve meghatározása nélkül - ugyanis maga az Alkotmány (1949. évi XX. törvény) hajtotta végre. Eszerint a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai nem az Alkotmány részei, hanem „vállalt kötelezettségek”.

Az Alkotmány imént említett, 7. § (1) bekezdése azt is jelenti, hogy a Magyar Köztársaság az Alkotmány rendelkezésénél fogva *részt vesz a nemzetek közösségében*. Ez az Alkotmány által generált részvétel a belső jog részére egyszersmind alkotmányi parancs is. Ebből következik, hogy az Alkotmányt és a belső jogot úgy kell értelmezni, hogy a nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályai *valóban érvényesüljenek*.²⁷⁴

Az Alkotmánybíróság a nagybirtokrendszer megszüntetésével kapcsolatos jogszabályok alkotmányellenességéről szóló 66/1992. (XII. 17.) AB határozatban állapította meg, hogy az „*államnak nemzetközi szerződésen is alapuló kötelezettsége a háborús és az emberiség elleni bűncselekmények üldözése, konkrét gyanú esetén a bűnösök vád alá helyezése, és bírói eljárásban azok elítélése.*”

A nemzetközi jog, amelynek szintén sarkalatos tételei között szerepel a *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege* elve, az általános szabály alóli kivétel megengedhetőségének megfogalmazásával fogadta be magába a II. világháborút követő visszaható hatályú jogalkotást. Ennek a belső jogban is kihirdetett dokumentumai a *Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya*²⁷⁵, valamint az *Emberi Jogok Európai Egyezménye*.²⁷⁶

Az Alkotmány (1949. évi XX. törvény) nem tartalmazott az Egyezségokmány és az Egyezmény kivételt engedő rendelkezéseihez hasonlót az 57. § (4) bekezdésében²⁷⁷ foglalt alkotmányos

²⁷³ 1949. évi XX. törvény 7. § (1): „A Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, biztosítja továbbá a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját.”

²⁷⁴ 53/1993. (X. 13.) AB határozat III.

²⁷⁵ 1966. évi Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya - kihirdetve 1976. évi 8. tvr.

²⁷⁶ 1950. évi Római Egyezmény - kihirdetve 1993. évi XXXI. tv.

²⁷⁷ 1949. évi XX. törvény 57. § (4): „Senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy - a határozatok kölcsönös elismerése elvének érvényesülése céljából az Európai Unió jogi aktusai által meghatározott körben, az alapvető jogok lényeges tartalmát nem korlátozva - a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség létrehozásában közreműködő más állam joga szerint nem volt

büntetőjogi alapelv alól. Azonban az 53/1993. (X. 13.) AB határozat értelmében az Alkotmány 57. § (4) bekezdése és a 7. § (1) bekezdése egymásra tekintettel értelmezendők: „A *nullum crimen elv feltétlen belső jogi érvényesülését garantáló 57. § mellett a 7. § (1) bekezdés erejénél fogva alkotmányosan érvényesülnek a nemzetközi büntetőjognak a háborús bűncselekményekre és az emberiség elleni bűncselekményekre vonatkozó szabályai.*”²⁷⁸

Ennek megfelelően - a 2/1994. (I. 14.) AB határozatban - az Alkotmánybíróság azt vizsgálta, hogy az Nbr. 11. és 13. § mennyiben határoz meg olyan, a nemzetközi jog szerint is bűncselekményeknek minősülő magatartásokat, amelyek esetében a *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege* elveinek megsértése nem alkotmányellenes (azaz leegyszerűsítve, lehetséges-e olyan eset, hogy e jogelvek sérülése jogszerű?).

Az összehasonlítás alapjaként a *Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság Alapokmánya* szolgált, amelyben megfogalmazott bűncselekmények és büntetőjogi tételek ma már kétségtelenül a nemzetközi jog jogelvei közé tartoznak.

A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság *Szabályzatában*, más elnevezéssel Alapokmányában található béke, háború és emberiség - emberiesség elleni bűncselekmények többsége nemzetközi szerződések vagy nemzetközi szokásjog alapján a nemzetközi jogrend részét képezték már a II. világháborút megelőzően is. Az ENSZ Közgyűlés 2 határozata²⁷⁹ is megerősítette és a nemzetközi jog alapelveinek nyilvánította az Alapokmányban található, valamint a Bíróság ítéleteiben elismert jogelveket, illetve a háborús és az emberiség elleni bűntettek meghatározásait is. Ez tükröződik a háborús és az emberiség elleni bűncselekmények elévülésének kizárásáról szóló egyezményben is, amely az Alapokmányban (Szabályzatban) meghatározott bűncselekményekre is kiterjed. Annak ellenére tehát, hogy a Nürnbergi Katonai Bíróság Alapokmánya időben jó fél évvel követte az Nbr. hatálybalépését, közvetve, mint a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait tartalmazó dokumentum, *közvetlenül* pedig, mint az 1971. évi 1. tvr.-el kihirdetett nemzetközi egyezmény tartalma, mégis *irányadó* volt az Nbr. 11. és 13. §-ai vizsgálatánál.

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy - de csakis a jogi szempontokon túli történelmi értékelés nélkül - az Alapokmányban meghatározott bűncselekményeknek az Nbr. 11. § 5. pontja és a 13. § 2. pontja *feleltethető meg* (vagyis ezen Nbr. tényállások esetében a *nullum crimen* és a *nulla poena* elvek sérülése megállapítható ugyan, **de ez nem alkotmányellenes**, így e jogszabályhelyeket megsemmisíteni sem lehet). Az Alkotmánybíróság szerint ezen túlmenően ahhoz, hogy például azt is

bűncselekmény.”

²⁷⁸ 53/1993. (X. 13.) AB határozat V./2.

²⁷⁹ 1946. február 13. - 3/I. szám *valamint* 1946. december 11. - 95/I. szám

lehesse állítani, hogy Magyarországon a nyilas uralom teremtett keretet az emberiség elleni bűncselekmények elkövetéséhez, és így az Nbr. 11. § 4. pontjában és 13. § 3. pontjában meghatározott magatartások megvalósítói vezetők, szervezők, felbujtók vagy bűnsegédek voltak-e nemzetközi bűncselekmények elkövetésében, ahhoz már történelmi értékelést és nem csupán formai összevetést kell elvégezni, e történelmi értékelésre viszont az Alkotmánybíróság szintén nem vállalkozhat.

Az Alkotmánybíróság megállapította tehát, hogy az Nbr. 11. § 5. pontja és 13. § 2. pontja *nem alkotmányellenes*, mivel a nemzetközi büntetőjogban is kriminalizált magatartásokat tartalmaznak, így e jogszabályokat nem nyilvánította alkotmányellenesnek, ezek megsemmisítése iránt ezért nem intézkedett. Az Nbr. 11. és 13. §-ának többi rendelkezése azonban az elkövetőre *hátrányosan visszaható* hatályú büntető jogalkotás és jogalkalmazás alkotmányos tilalmát e, nemzetközi bűncselekményeknek nem tekinthető magatartások tekintetében sérti, így ezek megsemmisítéséről rendelkezett.²⁸⁰

Végeredményben elmondhatjuk véleményem szerint, hogy a visszaható hatály alkalmazása, a nullum crimen sine lege - nulla poena sine lege elv figyelmen kívül hagyása a II. világháború utáni felelősségre vonások tekintetében jó és helyes megoldás volt, annak ellenére, hogy ma már csak az Nbr. 11. § 5. pontja és 13. § 2. pontja állja ki az alkotmányosság próbáját.

Kovács államtitkár ezt egyszerűen így fogalmazta meg 1945-ben: „Amikor a múlt bűneit számoljuk fel, akkor félre kell tennünk a büntető jog klasszikus elveit és a törvénynek visszaható erőt kell biztosítanunk. Természetszerűen elsősorban a múltban elkövetett cselekedeteket büntetünk, melyek bűncselekmények voltak a magyar nép ítélete szerint akkor is, ha a letűnt korszak azokat nem is tekintette bűncselekményeknek vagy egyenesen dicsőítette.”²⁸¹

Beér János pedig emígy értékelte e perek jelentőségét 1946-ban: „A háborús főbűnösök pere politikai per. Politikai per, mert a bűnösöket az általuk elkövetett közönséges bűncselekmények halmazátán felül elsősorban azért az országrontó osztálypolitikáért vonják felelősségre, mellyel egyéni érdekből, a hozzájuk közel álló vékony vezető réteg elnyomó hatalmának ideiglenes meghosszabbításáért romba döntötték, tudatosan a pusztulásba taszították egész Magyarországot. Felelősségre vonják olyan bűncselekmények miatt, amelyek, ha nem voltak is írott jogszabályban

²⁸⁰ 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./B./1.2.

²⁸¹ 1945. szeptember 11. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 6. ülése - idézet Kovács Kálmán államtitkár beszédéből.

körülírva, de amelyekért joggal követel megtorlást a vérbegázolt ország, az alapjában megsértett emberi méltóság.”²⁸²

De éppen e jogi-fogalmi nehézségek miatt élt sok vádlott a nullum crimen sine lege - nulla poena sine lege „kifogással”, vagyis tehát azzal, hogy az elkövetés idején az általa elkövetett cselekmények még nem minősültek bűncselekménynek, hivatkozhattak ugyanakkor a *rebus sic stantibus* elvére is - vagyis arra, hogy az elkövetett cselekményeket azon körülmények között kell értékelni, amikor és ahol azokat elkövették - nem kis jogi probléma elé állítva ezzel az elsősorban is jogszerűsége törekedő népbíróságokat.

18. A népbírósi jog továbbélése

A népbíróságok működésének 1950. április 1. napi megszűnését követően a népbírósi anyagi büntetőjog sajátos - az általános és a különös rész szerint elkülönült, illetve párhuzamos - szerkezetben élt tovább 1962-ig.

1951. január 1. napján lépett hatályba a büntetőtörvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény (Btá.). A hatálybalépéséről rendelkező 1950. évi 39. törvényerejű rendelet kimondta, hogy a Btá. hatálybalépésével hatályukat veszítik a fennálló jogszabályoknak mindazon rendelkezései, amelyek a Btá. által szabályozott kérdésekre vonatkoznak. Ugyanakkor megállapította azt is, hogy a Btá. „nem érinti az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt 81/1945. (II. 5.) ME rendelet 1. §-át, nem érinti továbbá azoknak a különleges büntetőjogi szabályoknak hatályát sem, amelyek az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelet 1. §-a harmadik bekezdésében és az 1947. évi XXXIV. törvény 1. §-a (2) bekezdésében a vagyonelkobzásra, az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelet 2. §-a harmadik bekezdésében a halálbüntetés alkalmazására, a 81/1945. (II. 5.) ME rendelet 9. §-ának (1) bekezdésében és az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelet 5. §-ában az elévülés kezdőnapjára, végül az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelet 15. §-ában a fiatalkorúakkal szemben alkalmazható intézkedésekre vonatkozóan rendelkeznek”.²⁸³ A törvényerejű rendelet rendelkezett továbbá arról is, hogy a Btá. hatálybalépése előtt kiszabott életfogytig tartó kényszermunkát, illetve kényszermunkát miként kell szabadságvesztésként végrehajtani.²⁸⁴ E rendelkezésekből kikövetkeztethető, hogy a tvr. hatályon kívül helyezte az életfogytig tartó kényszermunkát, illetve a kényszermunkát, amelyek, mint láthattuk, a háborús bűntettek sajátos főbüntetései közé tartoztak.

²⁸² Dr. Lukács Tibor. i. m. 486. o.

²⁸³ 1950. évi 39. törvényerejű rendelet 3. § (3)

²⁸⁴ 1950. évi 39. törvényerejű rendelet 12. §

Az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt ME rendeleteknek, valamint az 1947. évi XXXIV. törvénynek a háborús és népellenes bűncselekmények tényállásaira, büntetési tételeire és elévülésük kezdetének sajátos szabályaira vonatkozó rendelkezéseit az 1952. augusztus 31. napján hatályban volt anyagi jogszabályokat tartalmazó, a *Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállításába* (BHÖ), ezen belül a Különös rendelkezések Első részébe, a *Magyar Népköztársaság elleni bűncselekmények IV. fejezetének 81-94. pontjaiba* építette be.²⁸⁵

Kifejezetten a *harci cselekményekkel* kapcsolatos humanitárius jog megsértésének általános tilalmát az 1949. augusztus 12-én, Genfben megkötött egyezmények tartalmazták. Ezek voltak: 1. a hadra kelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javításáról; 2. a tengeri haderők sebesültjei, betegei és hajótöröttei helyzetének javításáról; 3. a hadifoglyokkal való bánásmódról; 4. illetve, a polgári lakosság háborúban való védelméről szóló egyezmények. E négy egyezményt Magyarországon az 1954. évi 32. törvényerejű rendelettel hirdették ki. Az ezen egyezményekben megfogalmazott tilalmakat a BHÖ a közönséges bűncselekmények, illetve a katonai bűncselekmények tényállásaiban értékelte. Fontos, hogy *ezek mellett* létezett a kifejezetten háborús bűncselekményeket tartalmazó népbírószági jog.

A nemzetközileg védett kulturális javak oltalmát pedig az *1957. évi 14. törvényerejű rendelettel* kihirdetett, a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában, Hágában, 1954. május 14. napján meghozott nemzetközi egyezmény tette kötelezővé.

Itt említeném meg „kapcsolódó” érdekességgként a „békés egymás mellett élés” elvének gyakorlati kialakítása és érvényesítése, valamint a *népirtás* (genocídium) megelőzése és büntetőjogi üldözése tárgyában tett nemzetközi és magyar erőfeszítéseket.

A béke híveinek 1948-ban, Stockholmban megtartott II. világkongresszusa felhívást adott ki az egyes államok vezetőihez, felszólítva őket *békevédelmi* törvények, jogszabályok kidolgozására. E nemzetközi kezdeményezésre alkotta meg a magyar parlament a béke védelméről szóló *1950. évi V. törvényt*. Ennek rendelkezései, elvei a BHÖ 80. pontjában kaptak helyet. Az 1950. évi V. törvényt egy évtized múltán az *1961. évi V. törvény* hatálybalépéséről szóló *1962. évi 10. törvényerejű rendelet* helyezte hatályon kívül, de rendelkezéseit az 1961. évi V. törvény átvette, méghozzá a 135. §-ában.²⁸⁶

²⁸⁵ 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./A./1.2.

²⁸⁶ Jelenleg is élnek az 1950-ben megfogalmazott békevédelmi elvek, mégpedig a hatályos Btk. „háborús uszítás” törvényi tényállásában, a béke elleni bűncselekmények között (153. § - jelenleg elkövetési magatartásai a *háborúra uszítás*, illetve a *háborús hírverés folytatása*). Megjegyzendő azonban az is, hogy az 1961. évi V. törvény indokolása szerint a háború idejére vonatkozó törvényi értelmezés „nemcsak nemzetközi jogi értelemben vett háború, hanem a belső rendet fenyegető súlyos veszély esetére is lehetővé teszi a vonatkozó büntetőrendelkezések alkalmazását. Az állam biztonságát súlyosan fenyegető

A *genocídium* büntetőjogi üldözése tárgyában 1948. december 9. napján jött létre egy nemzetközi egyezmény. Ehhez az egyezményhez a Magyar Népköztársaság is csatlakozott, amely csatlakozást az Elnöki Tanács az 1955. évi 16. törvényerejű rendelettel hirdetett ki. Az egyezmény V. cikke értelmében a szerződő felek arra kötelezték magukat, hogy törvényhozási intézkedéseket tesznek a népiirtásban bűnös személyek bíróság elé állítására és megbüntetésére. Tulajdonképpen e nemzetközi kötelezettségből fakadóan alkotta meg aztán a magyar törvényhozó a népiirtás törvényi tényállását.²⁸⁷

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény X. fejezete rendelkezett a *béke és az emberiség* elleni bűntettekről, a *katonai* bűntettekről szóló XVII. fejezet IV. címében pedig a *nemzetközi hadijogot* sértő bűntettekről. Magában a Kódexben nem történik említés az ME rendeletekben meghatározott háborús és népellenes bűncselekményekről, nincs különleges szabály sem a törvény hatálya, sem pedig az elévülés tekintetében. A népbírói joganyag így a Büntető Törvénykönyv hatálybalépéséről, végrehajtásáról és egyes szabálysértésekről szóló 1962. évi 10. törvényerejű rendelet szabályainak megfelelően maradt hatályban. A tvr. szerint: „A Btk. hatálybalépésével hatályukat veszítik a hatálybalépése előtt alkotott büntető anyagi jogi tartalmú jogszabályok, illetve a hatálybalépése előtt alkotott jogszabályok büntető anyagi jogi tartalmú rendelkezései.”²⁸⁸ Azonban két bekezdéssel lejjebb, a népbírói joganyagra utalva már úgy rendelkezik: „Az (1) bekezdésben meghatározott rendelkezés nem érinti a népbíráskodás tárgyában kibocsátott, az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt 81/1945. (II. 5.) ME számú rendelet 1., 3., 9., 11., 12., 13., 14., továbbá a 7. pont kivételével a 15., valamint a 16., 17., 18. és 31. §-aiban foglalt rendelkezéseket. A 12. § b) pontjában és a 14. § b) pontjában foglalt büntetés azonban nem alkalmazható.”²⁸⁹ Bár a tvr. kifejezetten csak az Nbr.-re utal, és nem említi a módosító szabályokat, a hatályban tartott jogszabályhelyek közelebbi vizsgálata alapján nyilvánvaló, hogy a kiegészített, illetve módosított Nbr. rendelkezéseinek hatályban maradásáról van szó.²⁹⁰

veszély alatt tehát például belső ellenforradalmi megmozdulás esetét is érteni kell”.

²⁸⁷ Megjegyzendő, hogy míg a *népiirtás* bűncselekménye 4 csoport (nemzeti, etnikai, faji vagy vallási) vonatkozásában követhető el, addig az *apartheid* csak faji vonatkozásban valósítható meg. Az *apartheid* célja a faji csoport feletti uralom megszerzése, és fenntartása, illetve a faji csoport elnyomása, míg a *népiirtás* célja a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport kiirtása. Erdősy Emil - Földvári József - Tóth Mihály: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész*. Osiris Kiadó, Budapest 2007. 62. o.

²⁸⁸ 1962. évi 10. törvényerejű rendelet 2. § (1)

²⁸⁹ 1962. évi 10. törvényerejű rendelet 2. § (3)

²⁹⁰ A 12. § b) pontjában és a 14. § b) pontjában foglalt büntetés alkalmazásának tilalma a büntetési rendszerből átmenetileg száműzött életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazásának tilalmát jelentette.

A háborús és népellenes bűncselekmények, valamint a nem üldözött politikai bűncselekmények elévülésének kezdetére vonatkozó sajátos szabályokat az Nbr. 9. §-a tartalmazta, tehát azok továbbra is érvényesültek. A tvr. az elévülésre külön kimondta, hogy az „1945. évi VII. törvény 11. §-ában meghatározott háborús bűntettek büntethetősége a Btk. 31. §-ának a) pontjában foglalt rendelkezés szerint évül el.”²⁹¹ Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy az Nbr. (és nem az 1945. évi VII. törvény!) 11. §-ában meghatározott, súlyosabb háborús bűncselekmények elévülési ideje 20 év. E rendelkezés a 11. §-ban szereplő háborús bűntettek esetén a Btk. szabályai szerinti kedvezőbb, az adott bűncselekményekre 15 évben megállapított elévülési időnek megfelelően már elévült bűncselekmények büntethetőségét *élesztette fel*, illetve az elévülés félbeszakadása, nyugvása miatt még be nem állt *elévülés idejét hosszabbította meg*.²⁹²

Az elévülés tekintetében fontos mozzanat volt az 1964. évi 27. számú törvényerejű rendelet, amely az ENSZ Közgyűlés által 1968 novemberében elfogadott egyezmény előtt rendelkezett a háborús bűntettek és a miattuk kiszabott egyes büntetések elévülésének kizárásáról. A tvr. szerint: „Az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt és az 1440/1945. (V. 1.) ME számú rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME számú rendelet 11. és 13. §-ában meghatározott háborús bűntettek büntethetősége, valamint az ilyen bűntettek miatt kiszabott tizenöt évi szabadságvesztés vagy ennél súlyosabb büntetés nem évül el.”²⁹³ A tvr. tehát érintetlenül hagyta az Nbr. visszaható hatályára, valamint a háborús bűntettek kivételével az Nbr.-nek az elévülés kezdő időpontjára vonatkozó sajátos, és az 1962. évi 10. tvr. 2. § (3) bekezdésében fenntartott szabályait.²⁹⁴

A háborús és emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése által New York-ban, 1968. november 26. napján elfogadott nemzetközi egyezmény az 1971. évi 1. törvényerejű rendelettel vált a belső jogunk részévé.²⁹⁵ A háborús bűntettek üldözésével kapcsolatos nemzetközi kötelezettségeknek a Kódexbe építése a Büntető Törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről szóló 1971. évi 28. számú törvényerejű rendelettel, az úgynevezett Btk. novellával történt meg. Ez a Btk. novella a Büntető Törvénykönyv 31. §-át a következő, (2) bekezdéssel egészítette ki: „Nem évül el az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt és az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME számú rendelet 11. és 13. §-ában meghatározott háborús bűntettek, a béke és az emberiség elleni

²⁹¹ 1962. évi 10. törvényerejű rendelet 20. § (2)

²⁹² 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./A./1.3.

²⁹³ 1964. évi 27. törvényerejű rendelet 1. §

²⁹⁴ 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./A./1.4.

²⁹⁵ A kihirdetés napja 1971. február 2.

*bűncselekmények (X. fejezet), valamint a nemzetközi hadijogot sértő bűncselekmények (XVII. fejezet VI. cím) büntethetősége.*²⁹⁶

A Btk. novella azonban nem csupán az elévülés külön szabályait, hanem az Nbr. rendelkezéseit is integrálta a Kódexbe, még hozzá „Háborús és népellenes büntettek” elnevezéssel és sajátos kodifikációs technikával. A Btk. novella a törvényt a következő, 134/A. §-sal egészítette ki: „A háborús és népellenes büntettekről külön jogszabály [az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt, az 1440/1945. (V. 1.) ME számú rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME számú rendelet] rendelkezik.”²⁹⁷ Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a 38. §-hoz fűzött indoklás nincs teljesen összhangban a rendelkezéssel, mert kizárólag arra hivatkozik, hogy a háborús és emberiség elleni büntettek elévülésének kizárásáról szóló nemzetközi egyezmény miatt, a teljesség érdekében és az elévülés kizárásáról szóló új rendelkezésekre figyelemmel indokolt, hogy a Btk. utaljon ezekre a bűncselekményekre, megjelölve, hogy mely hatályos rendelkezések határozzák meg azokat. A népellenes bűncselekményekre vonatkozó szabályok tehát továbbra is hatályban maradtak, egyrészt, mert a 134/A. § címében és tényállásában utalt rá, *másrészt*, mert a Btk. novella az 1962. évi 10. tvr. 2. §-a (3) bekezdésének hatályon kívül helyezéséről *nem* rendelkezett.²⁹⁸

A népellenes büntettek vonatkozó rendelkezések hatályon kívül helyezése az 1978. évi IV. törvény (Btk.) hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1979. évi 5. törvényerejű rendeletben (Btké.) történt meg. Ugyanis az, az 1961. évi V. törvényt, valamint az 1962. évi 10. tvr. valamennyi rendelkezését, így az Nbr. bizonyos rendelkezéseit hatályban tartó 2. § (3) bekezdését is hatályon kívül helyezte.²⁹⁹ A Btk. már nem rendelkezik a népellenes büntettekről. Ennek racionális magyarázata az, hogy az Nbr. 15. és 17. §-ában meghatározott népellenes büntettek, mivel elévülésük *nem* volt kizárt, 1979. július 1. napjáig már bizonyosan elévültek.

A Btk.-nak a büntethetőség elévülését kizáró szabálya 1993. május 15. napjáig a következőképp szólt: „33. § (2): *Nem évül el az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt és az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME rendelet 11. és 13. §-ában meghatározott háborús büntettek és az emberiség elleni egyéb bűncselekmények (XI. fejezet) büntethetősége.*” Az 1993. évi XVII. törvény viszont bővítette az elévülésből kizárt bűncselekmények körét, így az eredeti rendelkezés a Btk. 33. § (2) bekezdés a) és b) pontjaként

²⁹⁶ 1971. évi 28. törvényerejű rendelet 2. §

²⁹⁷ 1971. évi 28. törvényerejű rendelet 38. §

²⁹⁸ 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./A./1.5.

²⁹⁹ 1979. évi 5. törvényerejű rendelet 2. § (1)

hatályos. A Btk. XI. fejezete az *emberiség elleni bűncselekmények* elnevezéssel, az *I. címében a béke elleni bűncselekményeket* (háborús uszítás, bűncselekmény a népek szabadsága ellen, népirtás, nemzeti, népi, faji és vallási csoport elleni bűncselekmény, faji megkülönböztetés), míg a *II. címében pedig a háborús bűncselekmények* (polgári lakosság elleni erőszak, háborús fosztogatás, bűnös hadviselés, harctéri fosztogatás, fegyverszünet megszegése, hadikövet elleni erőszak, visszaélés a vöröskereszttel) törvényi tényállásait tartalmazza. Megállapítható tehát, hogy a Btk. az utóbbiak között helyezte el a korábban, a katonai bűncselekmények között szerepelt, a nemzetközi hadijogot sértő bűncselekményeket is.

Jelenleg tehát a háborús bűncselekmények felsorolásában a sort zárja a Btk. „Egyéb háborús bűntettek” elnevezéssel megalkotott 165. §-a. Itt jelenik meg a megalkotása után 66 évvel, jelenleg is (részeiben) használatos népbíróági jog, természetesen ma már kizárólag a 2/1994. (I. 14.) AB határozat rendelkezései figyelembevételével. A hatályos Btk. szerint: „Az egyéb háborús bűntettekről külön jogszabály [az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt, az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME rendelet] rendelkezik.”³⁰⁰ Az idézett paragrafushoz fűzött indokolás szerint, mivel e háborús bűntettek nem évülnek el, mindaddig, amíg a második világháború folyamán elkövetett háborús bűntettek elkövetői életben lehetnek, indokolt, hogy a törvény utaljon ezekre, megjelölve azt a jogszabályt, amely a rájuk vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza.³⁰¹

Azaz, a ma (2011) hatályos Btk. 165. § -a alatt két konkrét, nyilván ma is büntetendő, az Nbr. által megállapított háborús bűncselekményt kell érteni, amelyek büntethetősége a Btk. 33. § (2) a) pontja³⁰² értelmében nem évülhet el: az egyik az *Nbr. 11. § 5. pontja*³⁰³ szerinti, a másik pedig az *Nbr. 13. § 2. pontja*³⁰⁴ szerinti háborús bűncselekmények: „Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy

³⁰⁰ 1978. évi IV. törvény 165. §

³⁰¹ 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./A./1.6. – A 2011 februárjában hatályos Btk. (1978. évi IV. törvény) XI. fejezetének (az emberiség elleni bűncselekmények) rendelkezései az előbb ismertetettekhez képest minimális eltérést mutatnak. Az I. cím szerinti *béke elleni bűncselekmények* a háborús uszítás (153. §); a tiltott toborzás (154. §); a népirtás (155. §); és az apartheid (157. §). A korábban a 156. §-ban szabályozott *nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport elleni bűncselekmény* jelenleg nem hatályos. A II. cím szerinti *háborús bűncselekmények* pedig a polgári lakosság elleni erőszak (158. §); a háborús fosztogatás (159. §); a bűnös hadviselés (160. §); a nemzetközi szerződés által tiltott fegyver alkalmazása (160/A. §); a kulturális javak nemzetközi védelmének megsértése (160/B. §); a harctéri fosztogatás (161. §); a fegyverszünet megszegése (162. §); a hadikövet elleni erőszak (163. §); visszaélés a vöröskereszttel (164. §); valamint az *egyéb háborús bűntettek* (165. §). Ebben a 165. §-ban él tovább jelenleg is a népbíróági jog.

³⁰² „Nem évülnek el az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt és az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME rendelet 11. és 13. §-ában meghatározott háborús bűntettek.” Az Alkotmánybíróság 2/1994. (I. 14.) AB határozata ezt annyiban pontosította, hogy tudniillik meghatározta a két konkrét jogszabályhelyet, amit ide érteni kell: az *Nbr. 11. § 5. valamint 13. § 2. pontjait*.

³⁰³ „aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával, a reábizott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában akár belföldön, akár külföldön felbujtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.”

³⁰⁴ „aki valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott.”

*a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) 33. § (2) bekezdés a) pontja az Nbr. 11. § 5. pontjában és 13. § 2. pontjában meghatározott háborús bűntettekre vonatkoztatható.*³⁰⁵

A jelenleg hatályos Btk. az elévülés kérdéséről emígy rendelkezik: „A büntethetőség elévül olyan büntett esetén, amely életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető, húsz év; egyéb bűncselekmény esetén a büntetési tétel felső határának megfelelő idő, de - ha e törvény másképp nem rendelkezik - legalább három év elteltével.”³⁰⁶

Az el nem évülő bűncselekmények körét pedig taxatív - első helyen rendelkezve a népbíróági jog által meghatározott háborús bűncselekményekről -, a következőféleképpen határozza meg: „**Nem évül el** az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt és az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME rendelet 11. és 13. §-ában meghatározott háborús bűntettek; az emberiség elleni egyéb bűncselekmények (XI. fejezet); az emberölés súlyosabban minősülő esetei [166. § (2) bekezdés a)-j) pontjai]; az emberrablás és az előljáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak súlyosabban minősülő esetei [175/A. § (4) bekezdés, 355. § (5) bekezdés a) pont]; a terrorcselekmény, a légi jármű, vasúti, vízi, közúti tömegközlekedési vagy tömeges áruszállításra alkalmas jármű hatalomba kerítése és a zendülés súlyosabban minősülő esetei, ha a halált szándékosan okozva követik el [261. § (1) bekezdés, 262. § (2) bekezdés, 352. § (3) bekezdés b) pont] **büntethetősége.**”³⁰⁷

³⁰⁵ 2/1994. (I. 14.) AB határozat

³⁰⁶ 1978. évi IV. törvény 33. § (1)

³⁰⁷ 1978. évi IV. törvény 33. § (2)